

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

**İNSAN HAKLARIYLA İLGİSİ BAKIMINDAN
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE YAYGIN DEVLET ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF DİLAN KARA

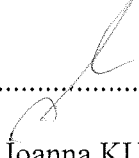
141128105

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Sevgi İYİ

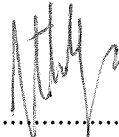
İstanbul, Ağustos 2016

T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

30.09.2016 tarihinde tezinin savunmasını yapan Elif Dilan KARA'ya ait "İnsan Haklarıyla İlgisi Bakımından Uluslararası İlişkilerde Yaygın Devlet Anlayışı" başlıklı çalışma, Jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi Olarak **Oy Birliğiyle /Oy Çokluğuyla** kabul edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Ioanna KUÇURADI
(Başkan)

.....
Prof. Dr. Sevgi İYİ
Üye - Danışman

.....
Doç. Dr. Hülya ŞİMGA
(Üye)

“Bu çalışmadaki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak elde edip sunacağımı, çalışmada bana ait olmayan tüm veri ve sonuçların kaynağını göstereceğimi beyan ederim”.

Elif Dilan Kara

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması sürecinde bana yol gösteren, farklı bakış açıları sunan ve en önemlisi bu tezin konusunu çalıőmakla ilgili tereddüde düőtüėüm zamanlarda destek olan danışman hocam Prof. Dr. Sevgi İYİ'ye, insan haklarına felsefe açısından bakmamı sağlayan Prof Dr. İoanna KUÇURADI'ye ve son olarak tez konumu belirleme aşamasında desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Muttalip ÖZCAN'a teőekkürlerimi sunarım.

Elif Dilan Kara

ÖZET

Uluslararası ilişkiler terimi iki anlama sahiptir. Bunlardan biri bir disiplin anlamına gelmekte diğeri bir ilişki türü anlamına gelmektedir. Bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler bu ilişki türünü incelemektedir. Uluslararası ilişkiler alanında, devlet kendi başına bir varlık ve aktör olarak kabul edilmektedir.

Bu alandaki insan hakları çalışmaları kendi başına varlık olarak devlet kavrayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Fakat felsefi temelli insan hakları kavrayışında devlet, insanlar tarafından kurulan bir kurumdur ve bir insan fenomenidir.

Ne var ki uluslararası ilişkiler çerçevesindeki insan hakları çalışmaların ve uygulamaların, kendi başına varlık olarak devlet kavrayışına dayandığı görülmektedir. Oysa insan hakları çalışmaları ve uygulamalarında devlet, bir kurum ve insan fenomeni olarak ele alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, insan hakları, uluslararası ilişkiler, devlet.

ABSTRACT

The term 'international affairs' has two meanings. One of them denotes a discipline and the other one denotes a kind of relationship. International affairs as a discipline inquires into this kind of relationship. In the area of international affairs, the state is assumed to be a being in itself and an actor.

Studies on human rights in this area are developed in the framework of this conception of the state as a being in itself. But, from the viewpoint of the philosophical concept of human rights the state is an institution established by human beings and a human being phenomenon.

However, it is observed that the studies on, and the applications of, human rights in the framework of international affairs are based on the conception of the state as a being in itself. In fact, in such studies and applications the state should be considered as a human institution and a human phenomenon.

Keywords: Human being, human rights, international affairs, state.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN, İNSAN HAKLARI VE DEVLET	6
1.1. İnsan ve İnsanın Değeri	6
1.2. İnsanın Değeri ve İnsan Hakları	25
1.3. İnsan Haklarının Korunabilmesinin Koşulu Olarak Devlet	30
İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DEVLET	43
2.1. Bir İlişki Biçimi ve Bir Alan Olarak Uluslararası İlişkiler	43
2.2. Uluslararası İlişkilerde Aktör Olarak Devlet	55
2.3. Uluslararası İlişkilerde Yaygın Devlet Anlayışı	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İNSAN HAKLARI	83
3.1. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarının Gelişimi	83
3.2. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarında Devlet Anlayışı	97
3.3. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarında Devlet Anlayışının Eleştirisi	106
SONUÇ	116
KAYNAKÇA	120
ÖZGEÇMİŞ	125

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda, insan hakları ile bilimden sanata, hukuktan politikaya kadar insan hayatına dair hemen hemen her alanda, üzerinde çokça tartışmalar yürütülen, çalışmalar yapılan bir konu olarak karşılaşılmaktadır. İlk bakıldığında, insan hakları, “hak” terimini barındırdığından dolayı yalnızca hukukun bir alt dalı, bir hukuk sorunu olarak görülebilir. Ancak, günümüzde birçok alanda, çalışılan konuların artık insan hakları açısından değerlendirilmesi gerektiğine dair bir düşüncenin yaygınlaştığı söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, teknolojinin gelişmesi sonucunda fen ve tıp bilimleri alanında yaşanan gelişmelerin, insan hayatında olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de olmaktadır. Bu olumsuzlukların insan hayatına etkilerine dikkat çekmek için özellikle tıp alanında biyoetik çalışmalarının yaygınlaştığı ve fen ve tıp alanlarındaki gelişmelerin insan hakları bağlamında değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir. Dolayısıyla, insan hakları, sadece bir alanın konusu olarak ele alınmayıp, insanla ilgili olan her alanı etkilemektedir.

Hem bir ilişki türü olarak hem de bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler için de benzer ifadeleri kullanmak mümkündür. Uluslararası ilişkiler terimi de ilk ele alındığında yalnızca belirli bir ilişki türü ya da belirli bir disiplin olarak kabul edildiği düşünülebilir. Aslında uluslararası ilişkiler teriminin hem ilişki türü olarak hem de disiplin olarak son derece geniş bir kapsama sahip olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, bahsedilen ilişki türü aslında, ulusların birbirleriyle kurduğu her türlü ilişkiyi kapsamaktadır: siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler, kültürel ilişkiler... gibi. Uluslararası ilişkiler disiplini için de benzer bir durum söz konusudur. Uluslararası ilişkiler disiplini, birçok farklı disiplinle, örneğin, siyaset bilimi, sosyoloji, felsefe, hukuk alanlarıyla etkileşim içinde olan bir disiplindir. Sonuç olarak, bu disiplinin, tıpkı ilişki türü gibi, keskin sınırları bulunmadığı, interdisipliner olduğu söylenebilir.

Günümüzde, uluslararası ilişkilerin, her iki anlamıyla da, hem insan haklarından etkilendiğini hem de insan haklarını etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda, insan hakları sorunlarının ulusal sınırları aşarak evrensel bir problem olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasının etkisi olduğu söylenebilir. Özellikle, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında uygulanan insanlık dışı uygulamaların önlenemesinin ulusal sınırları aşan bir problem olduğu ve bu tür problemlerin artık yalnızca belirli bir ulus altında yaşayan insanların problemi değil tüm insanlar için çözülmesi gerek bir problem olduğu düşüncesi ile birlikte uluslararası ilişkiler düzeyinde dikkatlerin insan haklarına çekilmesi gerektiğine dair ortak bir görüşün yaygınlaştığı söylenebilir.

Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler çerçevesinde insan haklarına dair atılan ilk adım, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB)'dir. Bu beyannamenin ardından BM bünyesinde bazı temel insan hakları sözleşmeleri kaleme alınmış ve bunlar, birçok devlet tarafından onaylanmıştır. BM'in yanında bölgesel nitelikteki uluslararası örgütlerin de insan hakları sözleşmeleri yaptığı görülmektedir. Buna örnek olarak, Avrupa Konseyi (Council of Europe) bünyesinde hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve ek protokolleri verilebilir.

Uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan insan hakları sözleşmelerinin önemi, bu sözleşmeleri onaylayan devletlerin ulusal mevzuatlarını etkileyebiliyor oluşudur. Örnek olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi verilebilir. Devletler, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası madde 90'da olduğu gibi, kendi ulusal mevzuatlarını oluştururken taraf oldukları bu belgeleri esas almaktadırlar. İnsan haklarının ulusal sınırlar içinde korunması için gereken yasal düzenlemeler ve kurumlar, devletlerin taraf oldukları uluslararası insan hakları sözleşmeleri temelinde gerçekleştirilmek zorundadırlar.

Uluslararası ilişkiler ve insan hakları ilişkisinin tek taraflı olmadığına yukarıda değinilmiştir. Yani, insan hakları, uluslararası ilişkileri sadece etkilememekte, aynı zamanda uluslararası ilişkilerden de etkilenmektedir. Bu tezin konusu da uluslararası ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilen insan hakları çalışmaları ve uygulamalarının, uluslararası ilişkiler disiplininden etkilenerek, bu çalışma ve

uygulamaların, uluslararası ilişkilerde benimsenen devlet anlayışına dayandırılarak gerçekleştirilmesidir.

Uluslararası ilişkilerdeki yaygın devlet anlayışına göre, devletler kendi başına birer varlık olan aktörlerdir. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde insan hakları çalışmalarına bakıldığında, bu çalışmaların bu yaygın anlayış temelinde gerçekleştirildiği söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, bu alanda çalışmalar yapan İhsan Dağı, “Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları” adlı makalesinde “devlet, insan haklarının en büyük koruyucusu ve fakat hem de en büyük potansiyel düşmandır” (Dağı, 2010, s. 219) demektedir. Bu bağlamda, Dağı, bir yandan insan haklarını koruma görevini yüklediği devletin gerçek amacına vurgu yaparken, diğer yandan da insan haklarının korunması önünde en büyük engelin yine devletler olduğunu söylemektedir. İnsan haklarının “potansiyel düşmanı” olabilmesi, yani insan hakları ihlalcisi olabilmesi için devletlerin insanlardan ayrı birer varlığı olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

İnsan haklarının, “kendi başına bir varlık olarak devlet” anlayışına dayandırılarak oluşturulması, insan haklarıyla ilgili önemli sorunlara yol açmaktadır. Bu duruma şu şekilde örnek verilebilir: Günümüzde, insan hakları açısından en önemli sorunlardan birinin, ihlallerini yapan failin cezalandırılmasıdır. Bu durumla ilgili gerek ulusal gerekse uluslararası alanda çalışmalar yürütülmesine rağmen, yürütülen bu çalışmalar, maalesef, bugün cezasızlığın, insan haklarının korunması önünde en büyük engellerden biri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bu engelin aşılmasının nedeni ise yetersiz düzeyde çalışmaların yürütülüyor olmasından çok, bu çalışmaların yanlış bir zemine dayandırılıyor olmasıdır. Günümüzde insan haklarının korunması ile ilgili yürütülen tüm çalışmalar, oluşturulan koruma mekanizmaları, insan hakları ihlallerinin faili olarak devletleri görmektedir. Örnek olarak, bu alanda etkili bir koruma mekanizması olarak kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gösterilebilir. Tezin son bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecek olmakla beraber, burada, AİHM’ne yalnızca “devletler” aleyhine, bireyler ve “devletler” tarafından başvurulabileceğini belirtmek yerinde olacaktır.

Oysa tezin ilk bölümünde de ele alınacağı gibi felsefi temelli insan hakları böyle bir devlet, anlayışından yola çıkmamaktadır. Felsefi temelli insan hakları bağlamında, devlet “insan haklarını korumak için yine insanlar tarafından kurulan

bir *kurum*”dur. İnsan hakları ihlallerinin faili, yalnızca *insanlar* olabilmektedir. Çünkü insan hakları ihlallerine konu olan eylemleri gerçekleştirebilmek yalnızca insan türüne özgü bir fenomendir. Dolayısıyla, bu eylemleri bir kurum olan devletin gerçekleştirmesi mümkün değildir.

Devletlerin insan hakları ihlallerinin faili olarak kabul edilmesi durumunda, “devletin aklı” ve “devletin eylemi”nden bahsedilirken, bu akla sahip olan ve eylemi gerçekleştirenin devlet olduğu sonucu çıkmaktadır. Ancak, devlet adı verilen kurumlar insanların varlığından bağımsız bir varlığı olmadığından dolayı “devletin aklı” ve “devletin eylemi”nden bahsedilirken asıl kastedilen şey devleti kuran ve/veya devlet kurumunda çalışan insanların aklı ve eylemleridir. Dolayısıyla, insan hakları ihlallerinin gerçek faili “devlet” kurumu değil, ihlale neden olan eylemi gerçekleştiren insanlardır. Bu bağlamda, insan hakları ihlallerinin devletler tarafından gerçekleştirildiğini söylemek, asıl fail olan insanların görünürlüğüne engellemekte ve cezasızlıklara yol açmaktadır.

İnsan haklarında bu ve bunun gibi sorunlara yol açmasından dolayı, bu tezde, uluslararası ilişkilerdeki yaygın devlet anlayışı insan hakları bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Devletin ele alınışının uluslararası ilişkiler çerçevesinde sınırlandırılmasının nedeni, yaygın olan “insan hakları ihlalcisi olarak devlet” varsayımının dayanaklarını, bugün için, uluslararası insan hakları sözleşmelerinde bulmasıdır.

Tezin ilk bölümünde, öncelikle insanın ve insanın değerinin ne olduğuna değinilecektir. Daha sonra, insanın değerinin temelinde insan haklarının ne olduğuna değinilecektir. Son olarak, felsefi temelli insan haklarına göre olması gereken devlet anlayışı ele alınacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, uluslararası ilişkiler teriminin ne anlama geldiğine değinilecektir. Bu bağlamda, hem bir ilişki türü olarak hem de bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerden ne anlaşılması gerektiğinden bahsedilecektir. Daha sonra, her iki anlamda da uluslararası ilişkilerde devletin aktör olarak ele alınmasına değinilecek, bu amaçla sözleşmelerden ve bu alanda yapılan çalışmalardan örnekler verilecektir. Son olarak, uluslararası ilişkilerdeki aktör olarak kabul edilmesinin,

devletlerin kendi başına birer varlık olduğu düşüncesine dayandığına, bu düşüncenin savunucularından örnekler verilerek değinilecektir.

Tezin son bölümünde, ilk olarak insan haklarının uluslararası ilişkilerdeki gelişimine yer verilecektir. Daha sonra, uluslararası ilişkilerdeki insan haklarındaki devlet anlayışının ne olduğuna değinilecek ve bu amaçla, sözleşmelerden ve uluslararası ilişkiler alanında çalışanların insan hakları ile ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Son olarak, felsefi temelli insan haklarının ile uluslararası ilişkiler çerçevesinde gelişen insan haklarının devleti nasıl ele aldığına dair bir karşılaştırma yapılarak, uluslararası ilişkilerdeki insan haklarının devlet anlayışının, insan hakları açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: İNSAN, İNSAN HAKLARI VE DEVLET

İnsan hakları denilince, çoğunlukla akla ilk olarak “hukuk” gelmektedir. İnsan hakları, bugün insan hakları hukuku olarak bilinen, hukukun alt dallarından biri olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede, insan hakları adı verilen haklar da birer hukuk normu olarak kabul edilmektedir. İnsan haklarını yalnızca birer hukuk normu olarak görmek, insan haklarına sadece hukuk açısından yaklaşılmasının bir sonucudur ve bu yaklaşım günümüzde yaygın olan indirgemeci bir anlayışa yol açmıştır. Sırf hukuka bağlı bu indirgemeci anlayış, insan hakları ile ilgili yanlış uygulamalara neden olmaktadır. İnsan hakları hukuk ile ilişkili olmakla birlikte, sadece hukuk açısından ele alınabilecek bir konu değildir. İnsan hakları, felsefe açısından da ele alınması gereken bir konudur. İnsan hakları, yalnızca hukuk açısından ele alındığında, insan hakları ile ilgili bazı önemli kavramların yeterince açıklığa kavuşturulamadığı görülmektedir. Bu da, insan haklarının korunabilmesi ile ilgili uygulamalarda yanlışlıklara yol açmaktadır. Devlet de bu kavramlardan biridir. Bu yanlış ilişkilendirmenin ardında da insanın varlık yapısıyla ilgili bilgi eksikliği vardır. İnsan hakları kavramının bilgisi ve bunun devlet kavramıyla doğru şekilde ilişkilendirilmesi için insanın varlık yapısı ve bundan gelen “değeri”nin bilgisi göz önüne alınmalıdır.

1.1. İnsan ve İnsanın Değeri

İnsan haklarının ne anlama geldiğini anlayabilmek için öncelikle insan denilince ne anlaşılması gerektiğini belirlenmelidir. İnsanın ne olduğu belirlendikten sonra, ancak bir insan hakları tanımına ulaşılabilir. Bu nedenle, insan haklarına geçmeden önce insanın ne olduğuna kısaca değinilecektir. Eskiçağdan bu yana insan üzerine düşünülmüş ve bazı görüşler ortaya konmuştur. Bu görüşler alanında insan

hakları kavramını kavramamıza yardımcı olan öncelikli örnekler olarak Aristoteles'in, daha sonra Kant ve Mengüsoğlu'nun insan görüşlerine bakılacaktır.

Aristoteles, doğada insanın hayvandan ayrı bir tür olduğunu, insanın, onu hayvandan ayıran bazı özelliklere sahip olduğunu söylemektedir (2014a, s. 18). Bu bağlamda, Aristoteles, insanı özel kılan şeyi ararken ilkin onun hayvandan ve bitkiden farklı olmayan yanını belirtmiştir:

Yaşamak bitkilerle ortak görünüyor, biz ise insana özgü olanı arıyoruz. Öyleyse beslenme ve büyümeyle ilgili yaşamı da bir yana bırakmalı. Bunun arkasında duylara ait yaşam geliyor, ama bu da at, öküz ve bütün hayvanlarla ortak görünüyor (2014a, s. 18).

Bu ifadeleriyle, Aristoteles, insanın birçok yönüyle aslında hayvandan farklı olmadığını ve hatta bazı yönlerinin bitkilerle bile ortak olduğunu söylemektedir. Daha açık bir ifadeyle, insanın nefes alıp vermesi, yemek yemesi ya da uyuması gibi özellikleri, insanı insan yapan, onu diğer varlıklardan ayıran özellikleri olmamaktadır. Sayılan bu ve benzeri özellikler, başta hayvanlar olmak üzere diğer varlıklarla ortak olarak sahip olunan özelliklerdir. Ancak, hayvandan ayrı bir insan türünden bahsedildiğine göre insanın hayvandan ve bitkiden farklı özellikleri olması gerekmektedir ve insan türünü diğer varlıklardan ayırabilmek için bu farklılıklara bakmak uygun olacaktır. Bu bağlamda, Aristoteles, insanın, hayvandan farklı yanının akıl sahibi bir varlık olduğunu söylemektedir (2014a, 1098a). Hayvanla birçok ortak özelliğe sahip olan insanı ayıran özellik, hayvandan farklı olarak, insanın bir "akla sahip" olmasıdır.

Aristoteles, insanın hem hayvanla ortak özellikleri taşıyabilmesini hem de kendine özgü özelliklere sahip olabildiğini, insan ruhunun farklı bölümlerinin olmasına dayandırmaktadır (Özcan, 2011, s. 181). İnsanın ruhunu "akıldan yoksun" kısım ve "akıl sahibi" olan kısım olmak üzere iki bölüme ayıran Aristoteles, insan ruhunun ayrımıyla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Akıldan yoksun yanın bir kısmı bitkilerle ortak görünüyor, bundan da beslenme ve büyüme nedenini kastediyorum. (...) Ruhun akıl sahibi olmayan ama bir şekilde akıldan

pay alan bir başka doğal yanı var görünüyor. (...) Demek ki akıldan yoksun yan da ikili görünüyor: Bitkisel olan, akıldan hiçbir şekilde pay almaz; arzulayan ya da genel olarak iştah duyan yan ise, aklın sözünü dinlediği ve ona boyun eğdiği zaman, akla bir şekilde katılır, babamızın ya da dostlarımızın bize akıl vermesinden söz ederken böyle bir şey kastediyoruz, matematikçilerin kanıt vermesini değil. Öğüt verme, her türlü yerme ve teşvik etme de akıldan yoksun yanın bir şekilde akıl tarafından ikna edildiğini belirtmektedir. Eğer buna da akla sahip demek gerekiyorsa, akla sahip yan da ikili olacaktır: Biri asıl ve kendisi sahip olan, öteki ise babanın sözünü dinleyen [akıl alan] yan anlamında (2014a, 1102a-1103a).

Bu durumda, Aristoteles'e göre, insanı hayvandan ayıran yanın, akıl sahibi yan olduğu söylenebilir. Öyleyse, insanın hayvandan farkını daha açık görebilmek için ruhun akıl sahibi olan kısmına daha detaylı bakmak uygun olacaktır. Aristoteles, insan ruhunun akıl sahibi yanının, kendisi akıl sahibi olan yanını değişmeyen şeylerle ilgili olan yan, akıldan pay sahibi alan yanını ise değişebilir şeylerle ilgili olan yan olduğunu söylemektedir (Özcan, 2011, s. 181). Kendisi akıl sahibi olan yan, insanın değiştiremeyecekleri ile ilgilenmektedir; oysa akıldan pay alan yan, insanın seçeneklere sahip olduğu şeylerle, her zaman başka bir şekilde eyleyebilme olanağına sahip olduklarıyla ilgilidir.

Aristoteles'te, sadece akıl, insanın bir özelliği değildir. Aristoteles'te, akılla, insanın bir olanağı olarak karşılaşılmaktadır (Özcan, 2011, s. 181-182). Akıl bir olanak olarak kabul edildiğinde, her olanakta söz konusu olduğu gibi bu olanağın gerçekleştirilmesi de bir olasılıktır. Bir olanağın gerçekleştirilmesi bir olasılık olduğu gibi gerçekleştirilmemesi/gerçekleştirilememesi de bir olasılıktır. İnsan türüne özgü bir olanak olarak akıl, herkeste bulunmaktadır; ancak, aklın her insanda bulunuyor olması, her insanın bu olanağı gerçekleştireceği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, Aristoteles'e göre, aklın, insan türünün ayırt edici özelliği olabilmesi için, insanın sahip olduğu bu olanağın, yalnızca bir olanak olarak kalmaması, insan tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir; ancak gerçekleştirildiği zaman akıl olanağı insana ait bir özellik olarak kabul edilebilir (Özcan, 2011, s. 182). İnsanı diğer varlıklardan ayrı kılan şey, aslında, akıl sahibi olması değildir; sahip olduğu akli gerçekleştirebilmesidir. Ne var ki insanın akıl olanağını gerçekleştirebilmesi de tek başına insanın bir özelliği olmasına yetmemektedir. Aristoteles, aklın insan türünün özelliği olarak kabul edilebilmesi için, akıl olanağının "iyi" bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir (Özcan, 2011, s. 182). Dolayısıyla,

insanın insan olabilmesi, yalnızca kendisinde bulunan akıl olanağını kullanabilmesine değil, bu olanağı nasıl kullandığına da bağlıdır. Muttalip Özcan, Aristoteles'te aklı şöyle açıklamaktadır:

Pratik akıl, eylemle, yapıp etmelerle, dolayısıyla tek tek var olan ve başka türlü de olabilecek şeylerle, deneyimle ve istekle ilgilidir; istek ve eylemler ise haz ve acıyla ilgilidir; bu bağlamda, pratik aklın işlevini tam olarak yerine getirmesi, yani kendine özgü erdeme ulaşması ise aklı başındalık (phronesis) olarak adlandırılır (Özcan, 2011, s. 183).

Demek ki, insanın isteklerinin ve yapıp etmelerinin arkasında insan türünün sahip olduğu haz ve acılar bulunmaktadır. İnsan, haz ve acıya göre eylemlerini gerçekleştirmeyi istemeye ya da istememeye karar vermektedir. Görüldüğü üzere, eylemlerin haz ve acıya bağlı olması, eylemlerin değişebilir olduğunun kanıtıdır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bir insan, bir şeyden acı duyduğunda farklı, haz duyduğunda farklı bir şekilde eylemektedir; keza, aynı şeyden, farklı insanların bir kısmı acı duyabileceği gibi diğer kısmı da haz duyabileceğinden dolayı, tüm bu insanlar, aynı şey karşısında farklı kararlar alacak ve dolayısıyla, farklı eylemler gerçekleştireceklerdir. Bu bağlamda, her insanın sahip olduğu aklın akıldan pay alan kısmı, eğer işini iyi bir şekilde yerine getirirse, bu, o insanın, eylemlerini iyi bir şekilde gerçekleştirdiği anlamına gelmektedir. Aristoteles, “aklı”, erdemli bir şekilde gerçekleştiren bir insana aklı başında demektedir; dolayısıyla, “aklın” erdemli bir şekilde kullanılarak ortaya çıkan erdem de “aklı başında” olmaktadır (Özcan, 2011, s. 183).

Aristoteles, her insanın “iyi bir yaşam”ı amaç edindiğini söylemektedir (2014b, s. 9). Ancak, Aristoteles, insanın amaç edindiği bu iyi yaşamın, ancak insana özgü iyi bir yaşam olabileceğini, bu bağlamda, insana özgü “iyi” yaşamın ne olduğunun, “insanın işinin ne olduğu”ndan yola çıkarak açıklanabileceğini belirtmektedir (2014a, 1097b). İnsanı diğer varlıklardan ayıran, insanı özel kılan şeyin, insanın akla uygun eylemleri olduğunu söyleyen Aristoteles, “(...) insanın işinin belli bir yaşam olduğunu, bu yaşamın da ruhun akla uygun etkinliği ve böyle eylemler olduğunu” belirtmektedir (2014a, 1098a). Ancak, Aristoteles'e göre, tür olarak insana özgü olup onu özel kılsa bile, akıl, tek başına, insana özgü “iyi” bir

yaşam için yeterli değildir. Aristoteles, “(...) insansal iyi[nin], ruhun erdeme uygun etkinliği” olduğunu söylemektedir (2014a, 1098a). İnsanı insan yapan, onu özel kılan şey, ruhun hem akla hem de erdeme uygun etkinlikleridir. Bu bağlamda, insanın akla uygun etkinliklerinin dayandığı erdemlere de kısaca değinmek uygun olacaktır.

Aristoteles, erdemleri düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak iki gruba ayırmaktadır (2014a, 1103a). Aristoteles, erdemlere dair bu ayrımı da ruhun kısımlarına dayandırmaktadır. Bu bağlamda, Aristoteles, “erdem de bu ayrıma göre belirlenmektedir: Kimi erdemlere düşünce erdemleri, kimine de karakter erdemleri diyoruz, bilgelik, doğru yargılama, akli başındalığa düşünce erdemleri; cömertliğe, ölçülülüğe ise karakter erdemleri” dendiğini belirtmektedir (2014a, 1103a). Aristoteles’in bu ifadelerinden yola çıkılarak, düşünce erdemlerinin ruhun akli yanının kendisi akıl sahibi olan kısmıyla ilgili olduğu, karakter erdemlerinin de akıldan pay alan kısımla ilgili olduğu söylenebilir.

Aristoteles, düşünce erdemlerinin, zamanla ve çoğunlukla bu süre zarfında alınan eğitimle edinilebildiğini, karakter erdemlerinin ise, “ne doğal olarak ne de doğaya aykırı olarak” edinildiğini, insanların “onları edinebilecek bir doğal yapı”nın olduğunu, düşünce erdemlerinden farklı olarak “alışkanlıkla onları[n] tam olarak” elde edilebildiğini belirtmektedir (Aristoteles, 2014a, 1103a). Dolayısıyla, her iki erdem grubundaki erdemlere sahip olabilmek için farklı yolların izlenmesi gerekmektedir. Daha açıklayıcı olabilmesi açısından, her ki erdem grubuna örnek vermek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, düşünce erdemlerine örnek olarak *bilgelik* verilebilir. Öncelikle, *bilgelik* erdemi, yukarıda bahsedilen ruhun akıl sahibi yanının kendisi akıl sahibi olan yan ile ilgilidir (Özcan, 2011, s. 182-183). Bilgelik erdeminin değişmeyen, başka türlü olması mümkün olmayanla ilgili olan bir erdemdir. Bu bağlamda, bilgelik erdemi, insanın haz ve acıya dayanan istekleri ve eylemleri ile ilgili değildir; çünkü bu istek ve eylemlerin değişebilirliği söz konusudur ve bu nedenle aklın “akıldan pay” alan kısmı ile ilgilidir; oysa bilgelik erdemi değişmeyenle, sabit olanla ilgili olduğundan aklın “kendisi akıl” olan kısmıyla ilgilidir. Ayrıca, Aristoteles, bilgelik’in “mutluluğun tamamlayıcı ilkesi” olduğunu belirtmektedir (Özcan, 2011, s. 187). Bilgelik hem bir erdemdir ama aynı zamanda “erdem bütünü’nün bir parçası”dır (Özcan, 2011, s. 188). Dolayısıyla, bilgelik erdemi hem başlı başına ayrı bir erdem hem de diğer tüm erdemlerin edinilebilmesi

için gerekli olan bir parçadır. Yani hem bir erdem hem de tam olarak erdemli bir insan olabilmek için bir gerekliliktir.

Düşünce erdemlerinin aksine, karakter erdemleri, aklın, kendisi akıl sahibi olan yan ile ilgili değil, akıldan pay alan yan ile ilgilidir. Karakter erdemleri yapa yapa elde edildiğinden, zaman içinde bir şeylerin değişimi söz konusu olmaktadır (Özcan, 2011, s. 188-189). Karakter erdemleri, belirli bir alışkanlığın, yani erdemli eylemi gerçekleştirme alışkanlığının edinilmesiyle kazanıldığından dolayı, bu alışkanlığın kazanılmasından önce ve sonra bir insanda bir değişim söz konusu olmaktadır. Karakter erdemleri, erdemli olan şeyi sürekli yaparak elde edildiğinden dolayı, birer huy olarak kabul edilmektedir (Aristoteles, 2014a, 1105a-1105b). İnsanın erdemli olabilmesi için erdemli eylemi sürekli gerçekleştirmesi gerekmektedir; yani, tek bir sefer için gerçekleştirilen eylem nedeniyle kimse o eylemin getirdiği erdeme sahip olamamaktadır. Karakter erdemleri yalnızca bir huy olarak kabul edilmemektedir; bu huy, bir “orta” (mesotes) değildir (Aristoteles, 2014a, 1104a). İnsanın sahip olduğu her huy, o insanın erdemli olduğu anlamına gelmemektedir. Bu huy aynı zamanda “orta” olmalıdır. Yani, erdemler huydur; ancak, her huy erdem değildir. Benzer bir durum orta olan huylar için de geçerlidir; yani, her orta olan huy da bir insanın erdemli olduğu anlamına gelmemektedir. Bir insanın erdemli olabilmesi için, “orta olma”yı kendisinin istemiş, bilerek ve isteyerek seçmiş olması gerekmektedir (Özcan, 2011, s. 188). Belirli bir eylem sonucunda o eylemin getirdiği erdemın edinilebilmesi için, gerçekleştirilen eylemin, gerçekleştiren kişi tarafından bizzat bilerek gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Tesadüfen gerçekleştirilen eylemler, insanı erdemli kılmamaktadır.

Aristoteles’in erdemleri bu şekilde ikiye ayırması, erdemleri tamamen birbirinden ayırdığı anlamına gelmemektedir. Aristoteles’e göre, düşünce erdemleri olmadan karakter erdemleri var olamamaktadırlar (Özcan, 2011, s. 189). Dolayısıyla, erdemli bir insan olabilmek için hem karakter erdemlerine hem de düşünce erdemlerine sahip olmak gerekmektedir; keza, yalnızca birine sahip olmaya çalışmak erdemli olmak anlamına gelmemektedir. Öyle ki orta olma olarak kabul edilen karakter erdemlerine sahip olabilmek için, öncelikle orta olunacak olan iki zıt kutbun ne olduğunun ve bu iki zıt kutbunun ortasının ne olduğunun bilgisine sahip olmak gerekmektedir; yani, orta olmanın bilgisine sahip olma gerekmektedir. Bu nedenle,

bir erdem grubunu diğer erdem grubundan ayrı gözetmek mümkün değildir. Benzer bir durum aynı erdem grubuna dahil erdemler arasında da geçerlidir. Bir insanın karakter erdemlerine sahip olduğunun söylenebilmesi için, bu insanın erdemlerin tamamına sahip olması gerekmektedir (Aristoteles, 2014, s. 18). Yalnızca ölçülü olan ama diğer erdemlerden yoksun olan bir insana erdemli insan denemez. Bir insana erdemli diyebilmek için, o insan, erdemlerin tamamına sahip olmak zorundadır.

Özet olarak, Aristoteles'te, insan diğer varlıklardan ayıran nokta onun erdemli ve akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Ancak, bu iki özelliğin insan türünün ayırt edici özelliği olabilmesi için, insanın, akla ve erdeme göre hareket edebilmesi gerekmektedir. İnsanı insan yapan şey sahip olduğu akıl ve erdemlerdir. Bu bakımdan, Aristoteles'in insan görüşü, insan hakları düşüncesine kaynaklık eden bir görüştür.

İnsan hakları ile ilgisi bakımından önemli olan bir başka görüş, Kant'ın görüşüdür. Kant'a göre insanın akılla donatılmış olmasının ayrı bir önemi ve anlamı vardır: Kant, insanın diğer varlıklardan ayrı bir tür olduğunu söylemektedir. Kant, bu savını desteklerken, tıpkı Aristoteles gibi, insanı diğer varlıklardan ayıran ve yalnızca insana ait bazı özelliklerin olduğunu söylemektedir; keza, insanı tanımlarken, insan türüne ait bu özelliklerden yola çıkmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 62). Kant'a göre, insan otonom bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 63). İnsanın kendi iradesi bulunmaktadır ve bu irade üzerinde başka bir varlığın iradesi bulunmamaktadır. Kant'a göre, "insan doğal varlık yanı ile zaman-mekan içinde bulunan bütün doğal şeyler gibi doğa yasalarına bağlıdır. Aklın ortaya koyduğu yasalara bağlı olmak demekse, insan olmak, özgür olmak, otonom olmak, kendi kendisine yasa koymak demektir" (Mengüşoğlu, 2015, s. 63). İnsan bu ikililiğinin bir yanı ile otonom iken diğer yanı ile değildir; insanın doğal bir varlık olması, onun doğa yasalarına bağlı olmak zorunda olduğu anlamına gelir ki, bu durumda insanın otonomluğundan bahsedilemez; çünkü insan iradesinin üzerinde, insan iradesi olmayan bir doğa yasası vardır. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta, Kant'ın insanın ikili varlığından bahsetmesinin, insanın iki tür varlık alanı olması anlamına gelmediğidir. Kant, insanı ontolojik olarak ikiye bölmemekte, bilgisel olarak ikiye bölmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 64). İnsanın kendi iradesinin olabilmesi için akıl ve doğal yan olarak ayrılması gerekmektedir.

Kant, insanın, sahip olduğu aklı, kendi arzularına ulaşmak için kullanmaması gerektiğini söylemekte ve aksi halde “akıl sırf hayvanda içgüdünün gördüğü işe hizmet edecekse, akla sahip olması insanı değerce salt hayvanlığın üstüne hiç mi hiç yükseltmez” demektedir (aktaran: Kaygı, 2006, s. 36). İnsanın aklının insanı diğer varlıklardan ayıran bir özellik olabilmesi için, insanın, sahip olduğu aklı, yalnızca, insanın doğal yanından kaynaklanan ihtiyaçlarına ulaşabilmesi için kullanmaması gerekmektedir. Kant, insanın aklını nasıl kullanacağını da yine aklın kendisinin söyleyeceğini belirtmektedir.

Pratik akıl, insanın istemelerini ve eylemlerini belirlemektedir. Kant, pratik aklın, “ahlak yasası” adı verilen yasayı ortaya koyduğunu söylemektedir (2014, s. 36). Demek ki, insanların istemelerini ve eylemlerini belirleyen pratik akıl, insanlara genel bir yasa sunmaktadır ve bu yasa tüm insanlar için geçerlidir. Öyle ki Kant, “öyle eyle ki, her defasında senin istemenin maksimi aynı zamanda genel bir yasanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” demektedir (2014, s. 35). Öyleyse, insanların, kendi eylemleri arkasındaki istemelerini, doğal bir varlık olarak duyduğu ihtiyaçları değil, herkes için geçerli olan bir yasa belirlemelidir. Bu durumda, insanların istemelerini belirleyen şey, her bir insanın çıkarları ya da günlük ihtiyaçları değil, her zaman, her yerde ve herkes için geçerli olan, yani evrensel olan ilkeler olmalıdır. Bu noktada, insanın akıl yanının olması ve bunun getirdiği yasaya bağlılığın, otonom olmasına engel olduğu ileri sürülebilir. Ancak ahlak yasası ve doğa yasası aynı şeyi ifade etmemektedir. Doğa yasası, ahlak yasası gibi bir yasa değildir. Doğa yasası doğada kendiliğinden var olan ve işleyen bir yasadır. Ancak, ahlak yasası, insanın kendi kendine koyduğu bir yasadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 63). O halde ahlak yasası insanın otonom olması için bir engel değildir. Evrensel olan ahlak yasası, insana nasıl eyleyeceğini emretmemektedir; yalnızca bir insanın nasıl istemesi gerektiğini söylemektedir (Özcan, 2016, s. 225). Dolayısıyla, ahlak yasası istemenin belirlenmesiyle ilgilidir. Yani, ahlak yasası, “iyi” istemeyi belirleyen yasadır. Bu bakımdan ahlak yasası özgürlüğün yasasıdır.

Kant, insanı “(...) özgürlüğünün bilincinde olan, zorla değil kendi isteğiyle ahlak yasasına uyan, ‘akıl sahibi varlık’ olarak” tanımlamaktadır (Özcan, 2016, s. 226). Kant, aklın insan özelliği olabilmesi için insanın aklını tesadüfen değil, bizzat o şekilde kullanmayı istemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca, Kant, ahlak yasasına

zorunlu olarak da uyulmaması gerektiğini söylemektedir. Kant, zorunluluk için şu ifadeleri kullanmaktadır:

(...) ödev kavramı, nesnel olarak, eylemin yasaya uygunluğunu ister; öznel olarak, yani maksimleri bakımından ise, -istemenin yasayla belirlenmesinin tek yolu olarak- yasaya saygı ister. Ödevde uygun eylemde bulunmuş olma ile ödevden dolayı, yani yasaya saygıdan dolayı eylemde bulunmuş olma bilinci arasındaki fark buna dayanır. Bunlardan birincisi (yasallık), istemeyi belirleyen nedenler sırf eğilimler olsaydı, yine de olabilirdi; ikincisi ise (ahlaklılık), yani ahlaksal değer, eylemin yalnızca ve yalnızca ödevden dolayı, yani yasa uğruna yapılmasında aranmalıdır (2014, s. 89-90).

İnsanlar, pratik aklın ürünü olan ahlak yasasına uymakla kalmamalı, bu yasalara bilinçli ve isteyerek uymalıdır. Ama aynı zamanda, insanlar bu yasalara kendi çıkarları uğruna değil, ahlak yasasının, akıl tarafından ortaya konduğunu ve bu yasaya uymanın insanı insan yapan şey olduğunu bilerek bu yasaya uymalıdır. Biraz daha açmak gerekirse, bir yasaya uymanın, yasaya uyan bir insana herhangi bir getirisi olabilir; ancak o bir insan, ahlak yasasına, bu yasanın kendisine getireceklerinden dolayı değil, ahlak yasası olduğu için uymalıdır. Çünkü ahlak yasası, akıl tarafından ortaya konmuştur ve bir olanak olarak akıl insanı diğer varlıklardan ayırmaktadır. Aklın ortaya koyduğu ahlak yasasına saygı duymak ve ona bu şekilde uymak ancak insanın diğer varlıklardan ayrı bir varlık olabilmesini sağlamaktadır. Diğer yandan, yine bir insan ahlak yasasının gerektirdiklerini göstermelik şekilde de yerine getirmemelidir. İnsanlar, ahlak yasasına, diğer insanların takdirini kazanmak için uymamalıdır. Çünkü böyle bir durumda da aslında insanlar, kendi çıkarlarına göre hareket etmiş olmaktadır, ahlak yasasına göre değil. Oysa Kant, “öyle hareket et ki, eylemde bulunurken, her defasında, kendine ve başkasına sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak da muamele edebilesin” demektedir (aktaran: Özcan, 2016, s. 226). Her bir insanın eylemlerin ve eylemlerinin arkasındaki istemelerinin, insanların araçsallaştırılmasına dayandırılmaması gerekmektedir. Bir insanın, kendisi dahil herhangi bir insanı araç haline getirmesi, bir araç olarak insanı, insan türünün bir üyesi olmaktan çıkarmakta ve “şey”leştirilmektedir. Bu nedenle, her bir insanın istemelerinde ve eylemlerinde, insan türünün üyesi olan her bir kişi, ancak amaç olabilir.

Kant, insan nedir sorusuna Şu Şekilde cevap vermektedir: hayvanlar doğada kendilerini savunabilecekleri araçlara sahipken, insan, hayvanların aksine, doğada kendini savunabileceği araçları bulunmayan bir varlıktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 67). Doğal bir varlık olan insan, doğa yasalarına bağlı olarak yaşamak zorundadır; ne var ki insanın doğal bir varlık olması ve doğa yasalarına bağlı olması, insanın doğa koşullarında doğal bir varlık olarak diğer doğal varlıklar arasında hayatta kalabileceği anlamına gelmemektedir. Kant, insan ve hayvan arasındaki ayrımı da insanın bu yetersizliğine dayandırmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 67). Kant, insanın yetersizliği ile ilgili olarak Şu ifadelere yer vermektedir:

(...) doęa insanın hayvan varlıęının mekanik dūzenini aŐan her Őeyi kendisinin meydana getirmesini, igūdüye baęlı kalmadan kendi akli sayesinde elde edebileceęinden baŐka, hiçbir mutluluęa, yahut yetkinlięe ulaŐmamasını ondan istemiŐtir. Çünkü doęa gereksiz hiçbir Őey yapmaz ve amaçlarına eriŐmek için baŐvurduęu araçlardan yararlanma bakımından savurgan deęildir. Doęa, insana akıl ve ona dayanan isteme özgūrlūęü vermekle, insanı donatmasındaki niyetini açıęa vuruyor. İnsan artık igūdünün yōnetimine bırakılamazdı. Çünkü doęal ve doęuŐtan bir bilgi ile donatılmamıŐtı. O her Őeyi kendisi yapmalı idi (aktaran: MengüŐoęlu, 2015, s. 67).

Hayvan, insanın aksine, kendisini koruyabilmek için ekstra bir bilgiye ihtiyaç duymamaktadır. Hayvan, igūdüye sahipken ve sahip olduęu igūdü sayesinde kendisini koruyabiliyorken, insanda bu tūr bir kendini koruyabilme yetisi mevcut deęildir. İnsanı tūr olarak özel kılan Őeyler, insan doęa koŐullarında savunmasız bırakılmaktadır. Bu baęlamda, insan doęa koŐullarında hayatta kalabilmek için kendisini özel kılan yeteneklerin kullanmak zorundadır. Kant, insanın insan tūrüne ait yeteneklere sahip olduęunu, ancak, insanın bu yeteneklerinin kendilięinden ortaya çıkmayacaęını, insanın, yeteneklerini kendisinin geliŐtirmesi gerektięini belirtmektedir (MengüŐoęlu, 2015, s. 67). İnsanın kendisini koruyabilmesi için yeteneklerini geliŐtirmesi gerekmektedir. İnsan, dięer varlıklardan farklı yeteneklere sahiptir, ancak bu yetenekler insanda ham halde bulunmaktadır ve ancak geliŐtirildikleri mūddete insana ait bir özellik olarak ele alınabilmektedirler.

Kant, insanı aslında bir “olanaklar varlığı” olduğunu sōylemektedir (MengüŐoęlu, 2015, s. 67). İnsan, insan tūrüne ait olan bütōn olanakları kendinde barındırmaktadır; ancak, insan tūrüne ait olan bu olanaklar, adından da

anlaşılabileceği üzere sadece olanaktır ve bu olanakların gerçekleştirilmesi her bir insanın bu olanakları değerlendirmesine bağlıdır. Kant'a göre, insan sahip olduğu akli, doğal yanının ihtiyaçlarını karşılamak için değil, sadece insana ait olan bu olanakları gerçekleştirebilmek için kullanılmalıdır (Kaygı, 2006, s. 36). Dolayısıyla, ahlak yasası temelinde, sahip olduğu olanakları gerçekleştirebildiği takdirde insan tür olarak diğer varlıklardan ayrı bir yere sahip olabilmektedir.

Mengüsoğlu, Kant'ın, insanın kendisini geliştirebilmesi için bazı ön koşulların sağlanmasına dikkat çektiğini belirtmektedir. Bunlar, “bakım”, “eğitim”, “varılması gereken amacın idesi”, “öğrenme”, “insan başarılarının diğer kuşaklara aktarılması”, “çalışma” ve son olarak “devlet kurma”dır (Mengüsoğlu, 2015, s. 68). Kant'a göre, bir insan, ancak bu koşullar sağlandığı ölçüde kendini geliştirebilmektedir. Bu çalışmada, Kant'ın belirttiği ön koşullardan biri olan devlet kurma üzerine durulacaktır. Çünkü Kant, tüm bu ön koşulların sağlanabilmesi için başka bir ön koşuldan bahsetmektedir: devlet kurmak (Mengüsoğlu, 2015, s. 72).

İnsanın bakıma, eğitime gereksinmesi, erişmesi gereken amacı idesini arayan, öğrenen, çalışan, başarıları, başarılarını aktaran bir varlık olması için, onun bu sayılanları gerçekleştirecek bir toplum oluşturması, bir devlet kurması gerekir. Çünkü insan kısa ömürlü bireyler olarak kedisini bekleyen bu işleri gerçekleştiremez. İnsan bunları ancak toplum halinde yaşayan ve devletler kuran bir tür olarak gerçekleştirebilir (Mengüsoğlu, 2015, s. 72-73).

Demek ki, bakımdan bahsedebilmek için bir insanın, başka bir insan tarafından bakılması, bir insanın eğitilebilmesi için de yine eğitecek bir insanı eğitecek olan başka bir insan gerekmektedir, insan başarılarının aktarımı için böyle bir açıklamaya gerek bile yoktur, çünkü bir insanın bir şeyi aktarmasından ancak aktarılacak insanın var olduğu durumlarda söz edilebilmektedir. Kant'ın devlet anlayışına ikinci bölümde değinileceğinden dolayı, bu bölümde sadece Kant için, devletin, insan olanaklarını gerçekleştirmenin bir ön koşulu olduğunun bilinmesi yeterli görünmektedir.

Kant'ın görüşünden etkilenen Mengüsoğlu da, insanı, otonom bir varlık olarak kabul etmektedir; ancak, Mengüsoğlu, insanı yalnızca akıl varlığı olmak bakımından değil, insanın tüm varlığı ile otonom olduğunu söylemektedir (2015, s.

73). Görüldüğü üzere, Mengüsoğlu, bilgisel de olsa, insanı ikiye ayırmamaktadır; yani Mengüsoğlu için insan bir yandan akıl varlığı diğer yandan doğal bir varlık değildir. Mengüsoğlu, insanın bir kavram olmadığını, insanın tüm fenomenleriyle bir “varlık-alanı” olduğunu söylemektedir (2015, s. 75). Bu bağlamda, Mengüsoğlu, insan fenomenlerini şu şekilde sıralamaktadır:

İnsanın bütünlüğü ile ortaya çıktığı fenomen ve başarılar şunlardır: Bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel bir varlık olan, ideleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik, biyopsişik bir varlık olan insan (2015, s. 75).

Mengüsoğlu'nun sıraladığı bu “fenomenler” ve “başarılar” yalnızca insan türüne aittir. Yani, doğadaki diğer varlıklarda bu fenomenleri ve başarılar görmek mümkün değildir. Mengüsoğlu, “insan bunları geliştirebilir; ya da ilkel bir basamakta sürdürür; fakat ortadan kaldıramaz; çünkü onların ortadan kalkması, insanın kendisinin de yok olması anlamına gelir” demektedir (2015, s. 75). İnsan fenomenleri ve başarıları yalnızca insanı doğadaki diğer varlıklardan ayıran özellikler değildir; aynı zamanda, insanın, insan olabilmesi için sahip olması gereken özelliklerdir. Bu özelliklerin kaybedilmesi durumunda, insan, insan olmaktan çıkacaktır. Yani, bir insanda bu fenomenlerin görülmemesi, bir insanın bu fenomenleri taşımadığı anlamına gelmemektedir, sadece fenomenlerini fark edilebilecek kadar geliştirememiştir.

Bu tez kapsamında fenomenlerin tamamına değinilmeyecek olmakla beraber, tezin ilerleyen bölümlerinde ele alınacak konuların daha iyi anlaşılabilmesi açısından, insan fenomenlerinden bir kısmına değinilmesi yararlı görünmektedir. Ancak, bazı fenomenlerin seçilerek ele alınmasından, fenomenlerin bağının birbirinden kopartılarak, yalnızca seçilen fenomenlere değinileceği anlamı çıkarılmamalıdır. Öyle ki, fenomenler incelenmeye başladığında aslında, fenomenlerin birbirinden tamamen ayrılmasının pek de mümkün olmadığı görülecektir. Çünkü fenomenlerin hiçbiri diğerlerinden bağımsız değildir; bir fenomen aslında diğer fenomenleri de etkilemekte ya da onlardan etkilenmektedir. Yani, her ne kadar bazı fenomenlerin üzerinde duruluyormuş gibi gözükse de aslında

tüm fenomenlere değinilmiş olunacak, tek fark, bazı fenomenlerin üzerinde daha ayrıntılı yer verilecektir. Bu ayrıntılandırmanın nedeni insan türüne ait fenomenlerin bir kısmının insan türüne üye olmayanlar için kullanılmasıdır. İkinci bölümde ele alınacak olan uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışına bakıldığında, insana ait olan bazı fenomen ve özelliklerin, devletlere yüklendiği görülecektir. Bu bölüm kapsamında ayrıntılandırılacak olan fenomenler, devletlere en çok atfedilen insan fenomenlerdir. İkinci bölümde, devletlerin nasıl kendi başına bir varlık olarak ele alındığını ve hatta çoğu zaman insanlaştırıldığını anlayabilmek için, öncelikle insana ait olan bu fenomenlerin açıklanması gerekmektedir.

Ele alınacak ilk fenomen, insanın yapıp-etmeleridir. Mengüşoğlu, yapıp-etmelerin insanın, insan olmasından dolayı sahip olduğu bir özellik olduğunu söylemektedir (2015, s. 147). Mengüşoğlu, insanların yapıp-etmelerinin, aslında diğer insan fenomenlerinin hepsini içinde barındırdığını, bir insanın gerçekleştirdiği eylemlerinin arkasında tüm insan fenomenlerinin bulunduğunu belirtmektedir (2015, s. 148). Burada bahsedilen eylemden yalnızca belirli alanlarda gerçekleştirilen eylemler anlaşılmalıdır. İnsan eylemleri bilimden sanata, devlet işlerinden günlük işlere kadar, insanın hayatta aktif olduğu tüm eylemleri içermektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 148). Mengüşoğlu, insan yapıp-etmelerinin gruplandırılabilceğini söylemekte ve insan yapıp-etmelerini üç gruba ayırmaktadır:

1. Birinci gruba, insandan doğrudan bir karar bekleyen ya da dolaylı, refleksiyonlu bir karar isteyen yapıp-etmeler girer. (...) etik, politik ekonomik alanlar gibi önemli yapıp-etmelerimiz, eylemlerimiz bu gruba girer.
2. İkinci gruba giren yapıp-etmeler, bizden koşulsuz bir gerçekleştirme isteyen, günlük hayata, günlük hayat kaygılarına ilişkin olan önemli eylemlerdir. Bu eylemler gerçekleşmeden insanın yaşamasına olanak kalmaz. (...) beslenme, barınma giyinme gibi (...).
3. Üçüncü gruba insanın otomatikleşen eylemleri girerler. (...) Fakat otomatik adını alan bu eylemlerin başlangıçta öğrenilmesi gerekir; örneğin çocukların yahut yetişkinlerin birçok eyleminde olduğu gibi (2015, s. 149).

Yapıp-etmelerin bu şekilde gruplandırılmasındaki amaç, insan eylemlerini tamamen birbirinden ayırmak değildir. Mengüşoğlu, yapıp-etmelerin bu şekilde gruplandırılmasının, gruplandırılan eylemlerin birbirinden bağımsız olduğu anlamına gelmediğini söylemektedir (2015, s. 150). Yapılan bu gruplandırma, yapıp-etmelerin

daha iyi anlaşılabilmesi için yapılmış, işlevsel bir gruplandırmadır. Yoksa insan eylemlerini birbirinden bağımsız kılmak ya da eylemler arasında ast-üst ilişkisi kurma amacı güdülmemektedir.

İsteme, insan fenomenlerinde biridir. Bu bağlamda öncelikle belirtilmesi gereken husus, isteme fenomeninin diğer fenomenlerle arasında sıkı bir bağ olduğudur. Mengüşoğlu, isteme fenomeni ile yapıp-etme, değer duygusu, tavır takınma, önceden görme-belirleme gibi fenomenlerle sıkı bir ilişkisi olduğunu, sayılan fenomenlerin arkasında hep isteme fenomeninin bulunduğunu söylemektedir (2015, s. 196). İnsan, eylemlerini, takındığı tavrı ya da duyduğu değer duygusunu aslında istediği için gerçekleştirmektedir. Mengüşoğlu, “insanın fenomenlerinin arkasında durmasını sağlayan yeteneğe ‘isteme’ adını veriyoruz” demektedir (2015, s. 196). İnsanın hangi değer duygusunu duyacağını, hangi eylemi gerçekleştireceğini ya da gerçekleştirmeyeceğini, nasıl bir tavır takınacağı, insanın istemesi yönünde belirlenmektedir. Bu çerçevede, insanın gerçekleştirdikleri eylemlere bakılarak insanın istemeleri görülebilir. Ancak, Mengüşoğlu, istemenin merkez fenomen olarak anlaşılmasının ve fenomenler arasında bir ast-üst ilişkisi kurulmasının yanlış bir çıkarım olacağını söylemektedir (2015, s. 196). Tüm fenomenlerimizi arkasında olduğu öne sürülen isteme, aslında diğer fenomenlerin üzerinde ve onlardan daha fazla önemli değildir. Elbette, diğer fenomenlerle arasında sıkı bir ilişki vardır, ancak bu sıkı bağın olduğunu söylemedeki amaç, fenomenlerin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğine vurgu yapmaktır; onları hiyerarşik bir sıraya koymak değil.

Mengüşoğlu, insanın istemelerinin arkasında bir değer duygusu olduğunu belirtmektedir (2015, s. 196). Neyi isteyip neyi istemeyeceğimizi belirleyen şey, insanın sahip olduğu değer duygusudur. Bu bağlamda, Mengüşoğlu, isteme fenomeninin özellikle “bir yandan eylem gruplarıyla, öte yandan bu eylemleri yöneten değer gruplarıyla ilişkisini incelemeliyiz” demektedir (2015, s. 97). İsteme fenomeni ile yapıp-etme ve değerleri duyma fenomeni, birbirlerinin içine geçmiş fenomenlerdir ve dolayısıyla, birini anlamak için diğerlerine de bakmak gerekmektedir. Bu nedenle, öncelikle Mengüşoğlu’nun değerleri nasıl gruplandığına kısaca değinmek gerekmektedir.

Mengüşoğlu’nun, insanın yapıp-etmelerini üç gruba ayırdığı daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda, değer grupları da üç gruba ayrılmaktadır; çünkü her

yapıp-etmenin arkasında bir değer duygusu olduğuna göre, her yapıp-etme grubunun arkasında bir değer grubu olacaktır (Mengüşoğlu, 2015, s. 160). Görüldüğü üzere, her yapıp-etme grubuna karşılık gelecek bir değer grubu olmalıdır. Bu temelde, Mengüşoğlu üç değer grubundan bahsetmektedir: yüksek değerler, alçak değerler ve son olarak davranış değerleri (Mengüşoğlu, 2015, s. 160). Yüksek değerler temelinde gerçekleştirilen eylemler, doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleştirilebilirler (Mengüşoğlu, 2015, s. 161). Bir kişi yüksek değerler duygusuna sahip ise, gerçekleştireceği eylemi ya doğrudan doğruya, hiçbir ikileme düşmeden gerçekleştirebileceği gibi, bu eylemi gerçekleştirme yönünde karar verirken bir tereddüt de yaşayabilir. Bu tereddütün iki nedeni bulunmaktadır, ya sahip olduğu değer duygusu açık değildir ya da iki çatışan yüksek değer bulunmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 161-162). Eğer bir insan, yüksek bir değere dayanan bir eylemi gerçekleştirmek için tereddüt yaşıyor ise, sahip olduğu değer duygusuna örtük bir şekilde sahiptir ve dolayısıyla, gerçekleştireceği eylemden de tam olarak emin olamamaktadır ya da ortada iki farklı yüksek değer bulunmaktadır ve ikisine de aynı anda sahip olma şansı olmadığı bir durumda ikisinden birini seçmek zorunda kalmaktadır. Yüksek değerlere dayanan eylemlerin gerçekleştirilmesindeki dolaylılık ancak bu iki durumda mümkün olmaktadır. Her iki durumun da yokluğunda, yani açık bir yüksek değer duygusu olduğunda ve sadece bir tane yüksek değer olduğunda eylem doğrudan gerçekleştirilmektedir. Bu değer grubunun dayanak olduğu eylem grubu, yukarıda yapıp-etmeler gruplandırılırken bahsedilen ilk grup yapıp etmelerdir (Mengüşoğlu, 2015). Mengüşoğlu'nda bu değer ve yapıp-etme grubu arasında doğrudan bir bağlantı görülemezken birlikte, ilk grup yapıp-etmelere örnek olarak bilim, sanat, felsefe gibi alanları vermektedir ve buna paralel olarak yüksek değerlerden bahsederken de yine örnekleri yine bu alanlar üzerinden verdiği görülebilmektedir. Dolayısıyla, ilk grup yapıp-etmelerin temellendiği değer grubunun yüksek değerler olduğu söylenebilir.

İkinci değer grubuna Mengüşoğlu araç değerler demektedir (2015, s. 164). Araç değerlerin kapsamına maddi değerler/çıkarlar girmektedir ve araç değerler, yüksek değerlerin aksine yalnızca tek bir yolla gerçekleştirilebilmektedir. Bu da, "dolaylı gerçekleştirme"dir (Mengüşoğlu, 2015, s. 164). Yüksek değerler ile temellenen eylemlerin doğrudan gerçekleştirilmesi söz konusu iken, araç değerler için doğrudan gerçekleştirilme söz konusu olamamaktadır; yalnızca dolaylı olarak

gerçekleştirilebilirler, yani bir insan araç değerlere göre bir eylem gerçekleştirecekse, bu eylemi gerçekleştirmeden önce, eylem üzerine düşünmek ve hesap etmek ve gerekirse bir seçim yapmak zorundadır.

Üçüncü bir değer grubu, davranış değerleridir ve yönlendirdiği eylem grubu da otomatikleşen yapıp-etmelerdir (Mengüşoğlu, 2015, s. 168). Her ne kadar, otomatikleşen eylemlerin arkasında bir isteme, dolayısıyla, bir değer duygusu olmadığı iddia edilebilse de, her eylemin arkasında bir değer bulunacağından dolayı, bu eylemlerin arkasında da bir değer mevcuttur (Mengüşoğlu, 2015, s. 168). Ne var ki bu tür eylemlerin arkasındaki değer ve isteme, diğer eylemlerde olduğu gibi açıkça görülemez; ancak açıkça görülememesi, bu tür eylemlerin değere ve istemeye sahip olmadığı anlamına gelmemektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 168). Dolayısıyla, bu tür eylemlerin arkasında da, açıkça görünmemekle birlikte, bir değer ve isteme bulunmaktadır.

Araç değerlerle ilgili üzerinde durulması gereken nokta, yüksek değerlerle olan ilişkisidir. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken nokta, araç değerler, yüksek değerlerin yerine geçmek istemektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 165). Yüksek değerlerle temellendirilmesi gereken yapıp-etmeleri araç değerler yönlendirmeye çalışmaktadır. Böyle bir durumda, yüksek değerlerle yönlendirilmesi gereken yapıp-etmeler grubu, insanların çıkarları doğrultusunda belirlenmeye başlanacaktır. Mengüşoğlu da bazı durumlarda araç değerlerin yüksek değerler yerine geçerek, Kant'ın ifadeleriyle, ödevden dolayı değil ödevde uygun hareket edildiğini, yani, bir kişinin eylemi gerçekleştirmesinin nedeninin kendi çıkarlarını maksimize etmek olduğunu söylemektedir.

Değerlerin isteme ile sıkı bir bağı olduğu konusuna dönmek gerekirse, Mengüşoğlu, “bireylerin değer duygusu söz konusu olduğu zaman, istemenin gücü artar; fakat eğer bireylerin değer duygusu söz konusu değilse, o zaman da istemenin gücü azalır” demektedir (2015, s. 198). Değerle yalnızca insanların yapıp-etmelerini yönlendirmemektedir; aynı zamanda, insanların yapıp-etmelerinin arkasındaki istemelerin de oluşmasını sağlamaktadır. Yani, değer duygusunun olmadığı bir durumda, insanın istemesinden bahsetme söz konusu olamamaktadır. Dolayısıyla, ortada bir isteme olmadığından bir yapıp-etmeden de bahsedilememektedir. Ancak, yine de bazı durumlarda değer duygusu olmamasına rağmen, bir yapıp etmenin

gerçekleştirildiği görülebilir; ancak, böyle bir durumda, aslında eylemi gerçekleştiren bir insanın kendi isteğine karşı hareket etmek zorunda kaldığı görülmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 198). Ortada bir değer ve bir isteme olmamasına rağmen gerçekleştirilen bir eylem bulunmaktadır ve bu eylem, eylemi gerçekleştiren bir insan tarafından bilerek, istenerek belli bir değer duygusuna bağlı olarak değil, zorla gerçekleştirilmiştir.

Mengüşoğlu, insanın eylemlerindeki devamlılığın nedeni olarak da insanın istemelerini göstermektedir; çünkü insan eylemlerini gerçekleştirirken birçok neden yüzünden bölünebilir ve eylemlerin kaldığı yerden devam ettirilebilmesi için bu eylemin gerçekleştirilmesinin istenmesi gerekmektedir; aksi halde eylem bölüldükten sonra devam ettirilemez ve yarım kalır (2015, s. 197). Eylemlerin devam ettirilebilmesi ve hatta kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi için insanın bu istemeye sahip olması gerekmektedir. İnsanları, ancak arasında bir isteme olan eylemlerinin devamını gerçekleştirebilmektedir; bu bağlamda, insanların zorla gerçekleştirdikleri, kendi istemelerinin bulunmadığı eylemlerin devamlılığından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

İnsanın, neyi isteyip neyi istemeyeceğini, hangi eylemi gerçekleştireceğini ya da gerçekleştireceği eylemleri hangi öncelikte gerçekleştireceğini belirlemesi gerekmektedir; bu bağlamda, insanın bu belirlemeyi yapabilmesi için özgür olması gerekmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s. 203). Mengüşoğlu, “özgürlük bir olanaktır; gerçekleşmesi, gerçekleştirilmesi insanın kendisinin bir işidir” demektedir (2015, s. 208). Her insanın özgür olma olanağı bulunurken, bu olanağı gerçekleştirebilen insanlar yalnızca özgür insan olmaktadır. Ancak, Mengüşoğlu, bir insan olanağı olarak özgürlüğün diğer olanaklardan bir yanı sıra farklı olduğunu söylemektedir. Mengüşoğlu, özgürlük, “(...) insanın varlık bütünüyle ilgilidir. Çünkü bu olanak için insanın herhangi bir yeteneği veya biyopsişik çekirdeği sorumlu tutulamaz” demektedir (2015, s. 209). İnsanın özgürlük olanağını gerçekleştirebilmesi için diğer olanaklarını da bir bütün halinde gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. Yalnızca istemenin olduğu ya da değer duygusunun olduğu veyahut yalnızca tavır takınmanın olduğu bir durumda özgürlük olanağı gerçekleştirilmiş olmamaktadır. Tüm fenomenlerin bir arada gerçekleştirilmesiyle beraber özgürlük olanağı gerçekleştirilebilir. Ancak insandaki özgürlük olanağı sınırsız değildir. Mengüşoğlu,

insanın “(...) hareketleri determine edilmişlerdir; ama bu determinasyon onun kendi eseridir. (...) [yapıp-etmelerini] gerçekleştirmede, gerekse onları gerçekleştirmeden vazgeçmede insanın gene kendisi sorumludur” demekte, insanın böyle bir sorumluluğa sahip olmasının nedeninin, bir şey yapmaktan vazgeçmenin de bir eylem olduğunu, bu nedenle, bir şeyi yapmanın sorumluluğu olduğu gibi yapmamanın da insanın sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir (2015, s. 211). Mengüşoğlu, insan hareketlerinin determine olmasının, insanın yaptıklarından ve yapmadıklarından dolayı sorumlu olması ve bu sorumluluk halinin insanın yapıp-etmelerinin belirlenmesi anlamına geldiğini söylemekte; ancak, bu belirli olma durumunun, dışarıdan bir güç tarafından insana dayatılmadığından, insanın bizatihi oluşturduğu bir belirlilik durumu olduğundan dolayı, insanın özgürlük olanağını gerçekleştirmesi önünde bir engel teşkil etmediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Mengüşoğlu’nun söylediği insanın determine olması da insanın özgür olmadığı anlamına gelmemekte, hatta özgür olabilmenin tek yolu olmaktadır.

İnsanın bir eylemi gerçekleştirmesini, gerçekleştirmek istemesinin ya da bir şeyi önceden belirlemesinin arkasında, ulaşılmaya çalışılan bir amaç bulunmaktadır; insanın tüm yapıp-etmelerinin arkasında bir değer bulunmaktadır ve bu anlam ve değerler insanın yapıp-etmelerini doğa olaylarından ayırarak, yalnızca insan türüne ait fenomenler olmasını sağlamaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s. 235-236). Dolayısıyla, insanı diğer varlıklardan ayırarak, onu özel kılan, insanın yapıp-etmelerinin ardında bir anlam taşıması, eylemlerinde bir amaç doğrultusunda eylemesidir. Amaç edinmenin insana özgü bir olanak olduğunu öne süren Mengüşoğlu, şu ifadelerle yer vermektedir:

Hayvanın real durumlar karşısındaki değişmeyen bu davranışları, ya bunlardan kaçmak, ya onlara uymak, ya da bir an için onlara egemen olmaktır. Hayvanın bunun dışında kalan real bir davranışı yoktur. Çünkü hayvan değer duygusundan yoksundur; bundan dolayı da hayvan, ne real durumlara bir anlam verebilir, ne de bu real durumların içinden sıyrılıp çıkmak için onlara ‘hayır’ diyebilir. Real durumlara ‘hayır’ demek insana has bir yetenektir. Ancak insan kendisine verilmiş olan real durumları olduğu gibi kabul etmeyebilir (2015, s. 238-239).

Bu durumda, bir yapıp-etmeyi yapmak ya da yapmamak insanların elindedir. Eğer, bir insandan bir şeyin yapılması isteniyorsa, ancak yapılması istenen şey, bir insanın

değerlerine, amaçlarına aykırı ise o eylemi gerçekleştirmek zorunda değil. Ancak hayvanların hayır deme gibi bir özellikleri bulunmamaktadır. Örneğin, bir hayvan susamışsa, önüne koyulan suyu içmemelik etmez; ancak bir insan o suyu içmeyi, içmesi halinde eğer ideleştirdiği şeylere ters düşecekse reddedebilir. Bu olanak yalnızca tür olarak insanda bulunmaktadır; çünkü yalnızca insan yapıp-etmelerine bir amaç yüklemektedir. Bir amacı olduğu için insanlar hayır diyebilmektedir. Aksi halde, bir amacı olmasaydı, bir yapıp-etmeyi gerçekleştirmenin ya da gerçekleştirilmemenin o insan için bir anlamı olmayacaktır. Sonuç olarak, bir şeyleri amaç edinmek insan türüne özgüdür ve insan türü dışında bir varlığın amacının olduğunu iddia etmek, o varlığı insanlaştırmak anlamına gelmektedir.

İnsan bahsedilen ve bahsedilmeyen tüm fenomenlerini ve başarılarını, devlet kurabilme yetisine sahip olduğu için gerçekleştirebilmektedir; çünkü,

(...) insan kısa ömürlü, gelip geçici bir birey olarak bu yapıp-etmeler gerçekleştiremez; fakat insan onları, çeşitli sosyal birlik ve devletlerde görünüş alanına çıkan biyopsişik bir ölümsüzlüğe sahip olan bir tür olarak gerçekleştirebilir. Bundan dolayı insanın “varlık koşulları” arasında devlet önemli bir yer alır. (...) Sosyal birlik, devlet olmadan, bugünkü ve tarih bakımından bilinen dünkü insan, yaşayabilecek bir varlık olmazdı (Mengüşoğlu, 2015, s. 138).

Buradan insanın, devlet kurabildiği için diğer fenomenlerini ve başarılarını gerçekleştirebildiği anlaşılmaktadır. İnsan tür olarak sahip olduğu fenomenleri ve başarıları sayesinde diğer varlıklardan ayrılmaktadır. İnsanların devlet kurabilme yetisi sayesinde bu fenomenler ve başarılar gerçekleştirilebildiğinden dolayı, insanı insan yapan ve diğer varlıklardan ayıran en önemli yetilerden biri olarak devlet kurabilme yetisi olduğu söylenebilir. Devletin antropolojik bağlamda ne olduğu konusuna bir sonraki bölümde değinileceğinden ötürü, bu kısımda devlet kurma yetisinin de bir insan fenomeni olduğu ve devletin, insanın diğer fenomenlerini ve başarılarını gerçekleştirmesinin temel koşullarından biri olduğunun belirtilmesi yeterli görünmektedir.

Görüldüğü üzere bahsedilen her üç düşünür de, farklılıklar olmakla birlikte, genel olarak bakıldığında benzer bir insan anlayışına sahiptir. İnsan, tür olarak kendisinde birtakım olanaklar barındırmaktadır ve bu olanaklar yalnızca insanda

bulunmaktadır. Bu olanaklar, aynı zamanda, insanı insan yapan özelliklerdir. Bu olanaklarla, Aristoteles'te erdem ve akıl olarak karşılaşılmakta; Kant'ta akıl, Mengüsoğlu'da ise fenomenler şeklinde karşılaşılmaktadır. Her üçünde de, adı geçen olanaklar, insanı insan kılmaktadır; ancak, insanı özel kılmaları için gerçekleştirilmeleri gerekmektedir. İnsanın bu olanakları, insanın değeri kavramının içeriğini vermektedir. İnsan hakları düşüncesinin dayanağı da buradadır. İnsan hakları kavramı, insanın bu özel durumuyla ilgilidir.

1.2. İnsanın Değeri ve İnsan Hakları

Günümüzde, insan hakları ile ilgili olarak çok fazla şeyin yazılıp çizildiği görülmektedir. İnsan hakları ile ilgili yazılan kitaplara ya da yazılara bakıldığında, hemen hemen hepsinde ilk olarak yazar tarafından, o güne kadar yapılan farklı insan hakları tanımlarına yer verildiği ve ardından da bir insan hakları tanımı yapılmaya çalışıldığı görülebilir. Böyle bir duruma neden olan şey, insan hakları tanımı üzerinde belirli bir uzlaşmanın sağlanamamasıdır. Yine de, tanım üzerinde, en azından birkaç düşünür için, asgari düzeyde bir uzlaşma olduğu söylenebilir.

Rona Aybay, insan hakları ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir:

(...) “İnsan Hakları” deyimini, sözel anlamı ile algılayıp, yorumlarsak, tüzel kişiler dışında “insan”ların yararlanabileceği bütün hakların insan hakkı olarak tanımlanması gibi bir sonuca ulaşılır. Bu durum, insan haklarının kapsamını olabildiğince genişleten bir sonuca yol açması bakımından sakıncalıdır. Çünkü, insan hakları, belli özellikleri ve nitelikleri bakımından, insanların yararlanacağı öteki haklardan ayrılan temel nitelikteki hakları kapsar (2010, s. 11).

Tüm hakların insan hakları olduğu öne sürülemez. Sadece belirli nitelikleri taşıyan haklar insan hakları olarak adlandırılmaktadır. Yani, insanların tüm hakları ile insan hakları, aynı tür haklara tekabül etmemektedir.

Jack Donnelly ise insan hakları ile ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

İnsan haklarının kaynağı insanın *ahlaki* doğasıdır; bunun ise, bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan ‘insan doğası’ ile ilişkisi çok zayıftır. İnsan haklarına hayat için

değil, fakat onurlu bir hayat için ‘ihtiyaç’ duyulur. Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde belirtildiği gibi, insan hakları ‘insan kişinin özündeki onur’dan kaynaklanır. İnsan hakları ihlalleri bir kimsenin *insanlığını* inkar ederler, yoksa kişinin ihtiyaçlarını tatmin etmesini her zaman engellemezler. İnsan haklarına sağlık gereklerinden dolayı değil; fakat onurlu bir hayat için, bir insana özgü **değerli** bir hayat için, bu haklar olmaksızın tat alınamayacak bir hayat için ‘ihtiyaç’ duyulan şeylerden dolayı sahibizdir (1995, s. 27-28).

Donnelly, yalnızca insana özgü bir yaşamın sağlanabilmesi için, insanlara sağlanması gereken ihtiyaçları insan hakları olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla, her insan ihtiyacı insan hakları olarak adlandırılmaz. Yalnızca “değerli” yaşam için gereken ihtiyaçlar insan haklarıdır. Bu bağlamda, Donnelly ve Aybay’ın aynı düşüncede olduğu söylenebilir. Aybay, bir hakkın insan hakları olarak adlandırılabilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerektiğini söylemiştir. Donnelly’nin öne sürdüğü “değerli yaşamı sağlamak” koşulu, Aybay’ın bahsettiği türden bir özellik olarak kabul edilebilir.

Kuçuradi, bir önceki bölümde ele alınan insan anlayışından yola çıkılarak bir insan hakları tanımı yapmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Kuçuradi, insan haklarını, insanın olanaklarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesinin önkoşullarının talebi olarak tanımlamaktadır (2011, s. 4). Görüldüğü üzere, Kuçuradi, insan hakları tanımını insanın olanaklarından, dolayısıyla, insanın diğer varlıklardan ayrı bir yerinin olduğu düşüncesinden yola çıkarak yapmaktadır. İnsanın varlıktaki yerinin bilgisi, onun değerinin bilgisini vermektedir. Bu bağlamda, öncelikle Kuçuradi’nin değer ve değerleri nasıl tanımladığına ve daha sonra insan haklarıyla bağımlı nasıl kurduğuna bakmak uygun olacaktır.

Kuçuradi, insanın değerini, “(...) tür olarak insanın, diğer varlıklarla (insan olmıyan herşeyle) ilgisi bakımından özel durumu, başka bir deyişle insanın varlıktaki özel yeri” olarak tanımlamaktadır (Kuçuradi, 2013, s. 40). İnsanın varlıktaki özel yerini de şöyle belirlemektedir: insanın değerini belirleyen, insanın değerleri yani insanın olanaklarıdır (Kuçuradi, 2013, s. 2). İnsanın değeri, insanın diğer varlıklar arasındaki özel yeridir ve bu özel yere, diğer varlıklarla ortak olmayan, yalnızca kendisinin sahip olduğu olanakları olduğu için sahiptir. Bu nedenle, tür olarak insanın özel yeri, yalnızca tür olarak insanın sahip olduğu özelliklere bakılarak bulunabilir. Görüldüğü üzere, Kuçuradi, yukarıda ele alınan düşünürlerin insan

anlayışına benzer bir insan anlayışına sahiptir. Kuçuradi de insanın olanaklarının olduğunu ve bu olanakların insanı diğer varlıklardan ayırdığını ve insanı özel kılan şeyler olduğunu söylemektedir. Yalnızca, Kuçuradi, insanın olanaklarına “insanın değerleri”, ve bu değerlere sahip olduğu için diğer varlıklardan ayrılarak onun özel yerinin olmasına da “insanın değeri” demektedir. Kuçuradi, insan haklarını da bu insan anlayışına dayandırarak tanımlamaktadır.

Tür olarak insanın değeri, insanın değerlerinden yola çıkılarak belirlendiğinden dolayı, tür olarak insanın değerini koruyabilmek için, insanın değerini ortaya koyan değerlerin gerçekleşme koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Kuçuradi, insan haklarını, insanın değerini belirleyen ve insana ait olan her şeyin, yani insanın olanaklarının, insanlar tarafından gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için gereken önkoşulların talebi olarak tanımlamaktadır (Kuçuradi, 2011, s. 4). Bir insan, insan türünün üyesi olmasından dolayı sahip olduğu olanakların gerçekleştirebilmesi ve geliştirebilmesi, bir kişiye bağlıdır; ancak, bu olanakları kullanabilmesi için, içinde bulunduğu koşulların uygun olması gerekmektedir ve insan hakları da bu noktada ortaya çıkmaktadır; insanın bu olanakları gerçekleştirebilmesi ve geliştirebilmesi için gereken koşullara dair talepler insan haklarını oluşturmaktadır. Keza, Aristoteles ve Kant da insan olanaklarının, insanın yapısında bulunduğu ama gerçekleştirilmeleri gerektiği ve olanakların gerçekleştirilmesinin her bir insana bağlı olduğu, ancak yine de bu olanakların geliştirilmesinin bazı ön koşullara bağlı olduğu ve ancak bu ön koşullar karşılandığı takdirde bir insanın olanaklarını gerçekleştirebilmek için gerekli ortama sahip olabileceğini söylemektedirler. Bu bağlamda, Kuçuradi de insan haklarını, bu olanakların gerçekleştirilmesi için gereken ön koşulların sağlanmasına dair tüm talepler olarak kabul etmektedir.

Bu şekilde tanımlanan insan hakları, bir ilişki biçimini işaret etmektedir. İnsan hakları, ön koşulların talebi olarak tanımlandığında, bir, bu talebi eden ve bir de bu talebi karşılaması istenen iki taraf ile karşılaşılmaktadır. Böyle bir talepte bulunan ve bu talebi karşılayan olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Bu nedenle, Kuçuradi, insan haklarının, “muamele etme” ve “muamele görme” ilkeleri olduğunu söylemektedir (2011, s. 72). İnsan haklarını, insanın olanaklarının geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesinin ön koşullarının talebi olarak tanımlanan insan hakları, tek taraflı

bir istem olarak düşünülmemelidir. Dolayısıyla, insan hakları yalnızca muamele görmeyi ifade etmemektedir, bir insanın muamele görebilmesi için başka bir insanın da muamele etmesi gerekmektedir. Bu da, insanların ilişki kurduğu anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, insan haklarının korunup korunmadığını anlayabilmek için insan ilişkilerine bakmak gerekmektedir; Kuçuradi, bu tür bir ilişkinin insan ilişkilerinin bir türü olan etik ilişkiye dahil olduğunu söylemektedir (2015, s. 3). İnsan hakları da, insan ilişkilerini düzenleyen etik ilkelerdir (Kuçuradi, s. 2011, s. 61). Kuçuradi, insan hakları muamele etme-görme ilkeleri olduğundan ve muamele etme-görme bir ilişki biçimini ifade ettiğinden ve bu ilişki biçimi de etik bir ilişki biçimi olduğundan dolayı, insan haklarının etik ilkeler olduğunu belirtmektedir (2011, s. 67).

Bu çerçevede, Aristoteles'te erdemlerle işleyen akıl düşüncesinin, Kant'ın "ahlak yasası" kavramının, bir nevi günümüzdeki insan hakları kavramıyla ilişkisi olduğu söylenebilir. Aristoteles, insanın tüm eylemlerinin akla ve erdeme uygun olması gerektiğini, bununla birlikte, insanların erdem ve akla uygun hareket edebilmesi için bazı koşullarının karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Ancak, bahsedilen koşulların yine erdeme ve akla uygun olarak talep edilmesi ve buna uygun olarak karşılanması gerekmektedir. Çünkü bu koşulların talebi de karşılanması da birer eylemdir ve her eylem gibi akla ve erdeme uygun olmalıdır. Benzer bir anlayış Kant'ın ahlak yasası için de geçerlidir. Kant, insanın tüm istemeleri ve eylemlerinin ahlak yasasına dayanması gerektiğini belirttiği söylenmişti. Çünkü ahlak yasası, pratik akıl tarafından oluşturulmuştur. Ahlak yasası insan aklının ürünüdür. Dolayısıyla, insanın her türlü eyleminin arkasında bir isteme olduğunu söyleyen Kant, bu istemelerin ahlak yasasına göre belirlenmesi gerektiğini, insanın bu şekilde eylemlerini gerçekleştirdiği takdirde insanın insan olabileceğini belirtmektedir. Sonuç olarak, insanın eylemlerinin, Aristoteles'te erdemle işleyen akla dayanmasının insan için önemi, Kant'ta ahlak yasasına dayanan, istemenin, "özgür" kişi ya da "otonom" insan olabilmek için önemi belirtilmişti. Kuçuradi ise özünde etik talepler olan insan haklarına dayanan eylemlerle insanın değerinin korunabileceğini söylemektedir.

Kuçuradi, insan hakları tanımında olduğu gibi, insan haklarının sınıflandırılmasında da insanın değerinin bilgisinden ve insanın değerlerinden yola çıkmakta ve insan hakları sınıflandırması olarak bugün kullanılan kuşaklara ayırma yöntemi yerine başka bir sınıflandırma yapmaktadır. Kuçuradi, insan haklarını, “doğrudan korunan” ve “dolaylı korunan” haklar olarak ikiye ayırmaktadır (2011, s. 4). Bunun nedeni, “dolaylı korunan” hakların, devlet tarafından korunabilmesi için yurttaşlık haklarına, kurum ve kuruluşlara bağlı olmasıdır (Kuçuradi, 2011, s. 46). Bu durumda, dolaylı korunan insan haklarının korunabilmesi için “yurttaşlık hakkı” denen hakların, devletler tarafından yurttaşlara “tanınması” gerekmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta, “dolaylı korunan insan hakları” ile yurttaşlık haklarının niteliğinin farklı oluşudur. Yurttaşlık hakları, “bir ülkede ancak, o ülkenin koşullarına göre sınırları farklı genişliklerde çizilebilecek ve tanınan haklar”dır (Kuçuradi, 2011, s. 6). Yurttaşların, yurttaşlık haklarına sahip olabilmesi için, yurttaşı olduğu devletin bu hakları onlara tanıması gerekmektedir ve bu haklar, yalnızca o devletin uyruğunda bulunanlara tanınmaktadır. Oysa insanlar, dolaylı korunan insan haklarına, bir devletin yurttaşı oldukları için değil, insan türünün üyeleri oldukları için sahiptirler (Kuçuradi, 2011, s. 4). Dolayısıyla, dolaylı korunan insan hakları, tüm insanlar içindir ve bu hakların devletler tarafından tanınması söz konusu değildir.

İnsan haklarına felsefe açısından bakıldığında ve insan haklarının etik temeli göz önüne alındığında, yaygın olan insan hakları anlayışlarının gözden geçirilmesi uygun görünmektedir. Aynı şekilde, insan haklarıyla günümüzde yaygın olan devlet anlayış(lar)ının da insan haklarıyla ilişkisi bakımından gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Kant ve Mengüşoğlu'nun, devletin, tür olarak insanın varlık koşuluyla ilgili oldukları belirtilmişti. Bu bağlamda insan haklarının kapsamının yeniden belirlenmesi söz konusu olduğunda da insan hakları ile ilgili kavramların da yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında, öncelikle, insan hakları bağlamında devletin nasıl ele alınması gerektiğine değinilecektir. Daha sonra, günümüzde, devletin aslında nasıl kabul edildiği ve bu kabul çerçevesinde insan hakları-devlet ikilisinin nasıl ele alındığı daha açık bir şekilde görülebileceğinden dolayı bir sonraki bölümde insan hakları bağlamında devletin nasıl ele alınması gerektiğine değinilecektir.

1.3. İnsan Haklarının Korunabilmesinin Koşulu Olarak Devlet

Devleti, insanlardan kendi başına bir varlık olarak görmeyen devlet anlayışının temelini Eskiçağ'da bulunmaktadır. Aristoteles, devletlerin birer insan topluluğu olduğunu söylemektedir (2014b, s. 9). Aristoteles'e göre, devlet, insan topluluğundan başka bir şeyi ifade etmemektedir. Ancak, Aristoteles, devleti bir insan topluluğu olarak kabul etmekle beraber, bahsedilen insan topluluğu, insanlar tarafından oluşturulan herhangi bir topluluk değildir. İnsanların, bir araya gelerek oluşturdukları toplulukların, diğer varlıkların, örneğin hayvanların oluşturduğu topluluklardan ayrı bir özelliğe sahip olması gerektiğini belirten Aristoteles, insanların oluşturduğu topluluklara "devlet" adını verebilmek için, bu toplulukların "siyasal topluluk" olmalarını gerektiğini söylemektedir (2014b, s. 9-13). Bu nedenle, Aristoteles'in devlet adını verdiği siyasal topluluklara biraz daha yakından bakmak uygun olacaktır.

Aristoteles, insanın tüm yaşamı boyunca hep iyi'yi amaçladığını söylemekte ve "iyi"yi, "yapılanlarda kendisi için istediğimiz, başka şeyleri de onun için istediğimiz bir amaç varsa ve her şeyi bir başka şey için tercih etmiyorsak (...) bunun iyi ve en iyi olacağı açıktır" şeklinde tanımlamaktadır "(2014a, 1094a). İnsan iyiyi yalnızca o olduğu için istemektedir, iyi, başka bir şeye ulaşmak için istenmez, sadece ona ulaşmak istenmektedir. Bu bağlamda, en iyinin bilgisine sahip olmanın önemli olduğunu öne süren Aristoteles, bu alanda "en önemli olanın ve en başta gelenin" siyaset bilimi olduğunu söylemektedir; çünkü siyaset, "neler yapmak ve nelerden kaçınmak gerektiği konusunda yasalar koy[makta]" ve koyduğu bu yasalarla diğer bilimlere de şekillendirmekte ve tüm bilimlerin iyi olana ulaşma amacına sahip olmasını sağlamaktadır (2014a, 1094b). Siyaset bilimi en iyiyi amaçlamaktadır; çünkü iyiyi amaçlayan diğer bilimler düzenleyebilme kapasitesine sahiptir, yani diğer bilimlere de kapsamaktadır ve tam da bu nedenle hepsinin üzerindedir. İyiyi amaçlayan diğer bilimlerin üzerinde olan bir bilimin doğal olarak en iyiyi amaçlaması şaşırtıcı olmamalıdır.

Her insanın 'iyi'ye ulaşmayı amaçladığını söyleyen Aristoteles'in, insanın iyi bir yaşama ulaşabilmesi için insanın işine bakması gerektiği ve insanın işinin, insanı

diğer varlıklardan ve özellikle de hayvandan ayırdığına tezin ilk bölümünde değinilmiştir; ancak, Aristoteles'in insanın işinin erdeme ve akla uygun eylemek olduğunu söylediğini tekrar hatırlatmak gerekmektedir (2014a, 1098a). Aristoteles, ruhun bu erdemlerin tümüne uygun etkinliklerinin “insansal iyi”, yani en yüksek iyi olduğunu söylemektedir (2014a, 1098a). Bu bağlamda, Aristoteles, her biri tek tek iyiye ulaşmaya çalışan bu insanların biraraya gelerek oluşturacakları en yüksek topluluğun, iyiye ulaşmaya çalışacağı ve hatta en yüksek iyiye, insansal iyiye ulaşmayı amaçlayacağını söylemektedir (2014b, s. 9). Bu çerçevede, en yüksek bilim siyaset bilimidir, çünkü diğer bilimleri kapsamakta ve en yüksek iyiyi yani insansal iyiyi amaçlamaktadır, dolayısıyla, insanların bir araya geldiği ve insansal iyiye ulaşmayı amaçlayan topluluğa da “siyasal topluluk” denmesi doğaldır. Aristoteles, topluluk halinde yaşayan başka canlılar da olmasına rağmen, insanların biraraya gelerek oluşturdukları toplulukların, diğer havanların oluşturduğu topluluklardan farklı olduğunu, çünkü insanlarda, diğer hayvanlarda olmayan iyi ve kötüyü ayırt edebilme yetisinin bulunduğunu söylemektedir (2014b, s. 12). Tür olarak insan, diğer hayvanlardan farklı bir özelliğe, iyi ve kötünün farkını bilebilme özelliğine sahip olduğu için, insanların kurdukları topluluklar da diğer hayvanların kurduğu topluluklardan farklı olmaktadır. Yani, insanlar erdeme ve akla göre hareket edebildiklerinden dolayı insanların kurdukları topluluklar da doğal olarak hayvanların kurdukları topluluklardan farklı olmaktadır ve Aristoteles yalnızca insanların kurdukları topluluklara siyasal topluluk adını vermektedir.

Aristoteles, devletin tek amacının “insansal iyi”ye ulaşmak olduğunu belirtmekte ve bu nedenle devletin, “bir karşılıklı koruma sözleşmesinden ya da mal ve hizmetleri değiş tokuş etmek için yapılan bir anlaşmadan da fazla bir şey” olan ve bizzat insanlar tarafından kurulmuş iyi bir amaca sahip, siyasal bir topluluk olarak tanımlamaktadır (2014b, s.101, 103). Devlet, insanlar tarafından yalnızca can ve mallarını korumak ve hayatlarını olduğu gibi devam ettirebilmek için insanların karşılıklı taahhüt vermeleri ile oluşturulan bir insan topluluğu değildir. Bu bağlamda, devletin amacı için, “(...) yalnızca yaşamı olanaklı kılmak değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmaktır” diyen Aristoteles, “yalnızca sözde değil, sahiden devlet adını taşımaya layık olan bir devletin erdemle ilgilenmesi gerektiği besbelli anlaşılmaktadır. Yoksa devlet ortaklığı düpedüz bir bağlaşma (ittifak) olur” demektedir (2014b, s. 102). Çünkü insanları insansal iyiye götüren şey, insanların

akla ve erdeme uygun eylemleridir, dolayısıyla, insansal iyiyi amaçlayan devlet, yurttaşlarının iyiyeye ulaşabilmesi için onları yönlendirmelidir. Bu nedenle, Aristoteles, devletin temel görevinin “erdemli yurttaşlar” yetiştirmek olduğunu söylemektedir (2014a, 1099b). Çünkü ancak, devlet erdemli yurttaşlar yetiştirme görevini yerine getirdiğinde, yurttaşları insansal iyiyeye ulaşabileceklerdir.

Aristoteles, devletin temel görevi olan erdemli yurttaş yetiştirme görevini yerine getirebilmesi, yani, yurttaşların erdemli eylemlerde bulunabilmesi için yerine getirmesi gereken bazı görevlerinin olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda, Aristoteles, insanlar için “(...) en iyi yaşam, erdem gerektirdiği eylemleri yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır” (Aristoteles, 2014b, s. 243) diyerek, erdemli bir yaşam sürmek için gerekli olan maddi şeylere de, yine erdemli bir şekilde, yani “orta” (mesotes) olmayı gözeterek, sahip olunması gerektiğini belirtmektedir. İnsanın erdemli eylemlerde bulunabilmesi için bazı maddi gereklilikler olduğunu yadsımayan Aristoteles, bu gerekliliklerin karşılanabilmesini sağlamak da devletin diğer görevlerini oluşturduğunu söylemektedir. Mademki, “iyi” bir yaşama ulaşmak için gereken akla ve erdeme uygun etkinliklerde bulunabilmek, bir ölçüde maddi varlığın da olmasına bağlıdır, o zaman, “erdemli yurttaş yetiştirme”nin yanında, erdemli yurttaş yetiştirmek için yerine getirilmesi gereken şeyler olarak yoksulluğun önlenmesi, kamusal bir eğitim gibi tüm gereklilikleri sağlamak da devletin bir diğer görevi olmaktadır.

Aydınlanma düşünürlerinden biri olan Kant’ın devlet anlayışına geçmeden önce Kant’ın düşüncelerinin bugünkü uluslararası hukukun temelleri sayıldığına değinmek uygundur. Kant’ın barış üzerine olan yazıları, bugün uluslararası hukukun ve insancıl hukukun temellerini oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısının uluslararası hukukta ayrı bir önemi bulunmaktadır. Uluslararası ilişkilerde savaşa çözüm bulma, savaşların azaltılması yönünde uluslararası hukukun temel dayanağı olarak kabul edilmektedir.

Kant’a göre, insan otonom ve sahip olduğu akılla kendi kendisini sınırlayabilen bir varlıktır. Ayrıca insan, insan türüne ait birçok olanağa da sahiptir. Ancak bu olanaklara sahip olmak tek başına bir anlam ifade etmemektedir. İnsan bu olanaklarını gerçekleştirmek zorunda olan bir varlıktır. Devlet, insanların sahip oldukları olanaklarını gerçekleştirmek için bir önkoşuldur, ama aynı zamanda

olanakların gerçekleştirilmesini sağlayan diğer önkoşulların da sağlanmasını sağlayan bir ön koşuldur (Mengüsoğlu, 2015, s. 72). Olanaklarını gerçekleştirmek zorunda olan bir varlık olarak insan, bu amacını gerçekleştirebilmek için devlet kurmak zorundadır.

Kant, Hobbes'la benzer şekilde, insanların doğa durumunda barış içinde olmadıklarını söylemektedir ve doğa durumu için şu ifadeleri kullanmaktadır:

(...) Bir arada yaşayan insanlar arasındaki doğal durum (*status naturalis*) bir barış durumu değildir, ama her zaman ilan edilmiş olmasa bile, her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş durumudur. Böyle olunca kalıcı bir barış durumunun kurulması gerekir; çünkü düşmana karşı korunmuş olmak için, düşman tarafından hiçbir eylem ve girişimde bulunulmaması bir güvence sayılmaz (aktaran: Çotuksöken, 2006, s. 58).

Kısaca, Kant, doğa durumunda, insanların, doğrudan bir çatışma durumu olmasa dahi sürekli bir çatışma ihtimali altında yaşadıklarını söylemektedir. Bu nedenle, Kant, hiçbir insanın diğerine zarar vermeyeceğine dair tek güvencenin bir hukuk düzeni altında olabileceğini söylemektedir (aktaran: Çotuksöken, 2006, s. 58). Doğa durumunda, insan sadece iyi ya da sadece kötü bir varlık değildir; her bir insanın iyi ya da kötü olması önceden kestirilemeyen bir durum olduğundan, yani değişebilirlik gösterdiğinden dolayı insanların bir arada savaş durumuna girmeden yaşayabilmesinin tek yolu, insanların bir hukuk düzeni altında birleşmeleridir. Kant, yalnızca bir topluluk içindeki insanların birbirine karşı tehdit oluşturma ihtimaline dayandırmamaktadır devleti. Bu bağlamda, Kant, doğanın, insanları bir topluluk içinde yaşamaya iten başka nedenleri de ortaya çıkardığını ve insanları devlet kurmaya zorladığını belirtmekte ve "(...) tabiat her milletin karşısına kendisini baskı altında tutan bir komşu millet koymuştur; bu yüzden her millet diğerlerinin baskısına karşı dayanabilecek bir kudret haline gelmek için bir devlet kurmak zorunda" olduğunu söylemektedir (1960, s. 32). Doğa, yalnızca insanların, buldukları toplumun üyeleri arasında çıkabilecek bir savaş ihtimalinden dolayı değil, aynı zamanda diğer topluluklardan da gelebilecek tehditlere karşı insanların korunabilmesi için bir devlet kurmalarını sağlamıştır. Burada dikkat çeken bir husus, devletin aslında "kurulan" bir şey olmasıdır. Devlet bir insan topluluğunu ifade etmekle beraber, aslında o topluluk tarafından kurulan bir teşkilattır ve tam da bu

nedenle kendisini kuran insan topluluğundan ayrı düşünülmemelidir, çünkü devletin varlığı, onu kuran topluluktaki insanların varlığına bağlıdır.

Kant'ın, insanların devlet kurmasını, insanın doğasına dayandırdığı görülmektedir. Kant, insanlar tarafından devletin kurulmasını, insanın antagonizmine dayandırmaktadır (Mengüsoğlu, 2015, s. 290). Kant'a göre, insanlar bir yandan bir arada yaşamak istemektedirler, çünkü bir insan tek başına tehlikededir ve kendini dış tehditlere karşı tek başına koruyamamaktadır; ama diğer yandan da her insan tek başına yaşamak istemektedir, çünkü doğal bir varlık olarak insanın, çevresindeki her şeyi kendi arzusuna uygun olarak yönlendirme isteği vardır ve bir topluluktaki her insanın bunu istemesi, topluluk içindeki tüm bu insanların bir arada yaşamını zorlaştırmaktadır (Mengüsoğlu, 2015, s. 290). Ancak bu zıtlık yalnızca bir arada yaşayıp yaşamamayla sınırlı kalan bir zıtlık değildir. Bir önceki paragraftan da anlaşılacağı üzere, bir arada yaşayan insanların birbirlerine zarar verme olasılığı her zaman söz konusu olmaktadır. Her bir insan iyi ya da kötü olabilir. Bu durum da, aynı zamanda her bir insanın, her zaman, içinde bir zıtlık barındırdığı anlamına gelmektedir ve sonuç olarak, insan bu iki zıt kutbu kendi varlığında bulundurması nedeniyle, insanlar devlet adı verilen insan topluluklarını oluşturmaktadırlar. Çünkü insan ikili ve çatışmalı bir yapıya sahiptir. Bu da her an bir savaş olabileceği ihtimalini getirmektedir. Kant, bunun, ancak bir hukuk düzeniyle engellenebileceğini belirtmektedir (Çotuksöken, 2006, s. 58). Burada vurgulanması gereken nokta şudur: Hukuk düzeninin oluşturulmasını sağlayacak olan devletin bunu hangi temellerde gerçekleştirmesi gerektiğidir.

Tüm bu devlet anlayışı çerçevesinde, Kant, devletlerin, savaşları önlemek için yapması gerekenleri ve yapmaması gerekenleri *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısında anlatmaktadır. Kant, bu yazının en başında, “bir devlet, üzerinde kurulmuş olduğu toprak parçası gibi bir mülk (*patrimonium*) değildir. Kendi hakkında ancak kendisinin karar verebileceği ve kimsenin emrine ve arzusuna bağlı olmıyan bir insan topluluğudur” demektedir (1960, s. 10). Kant, bir devletin, kendi başına bir varlık ya da sınırlarla çevrili bir yerin olmadığını, devletin onu oluşturan insanlardan ayrı düşünülemediğini, devletin, bir araya gelen bu insanları ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

Kant, yazısının devamında devletin barışı korumak için neler yapması gerektiğinden bahsetmektedir. Ancak, devletlerin asıl yapması gerekenlere girmeden önce bir hususu hatırlatmak uygun olacaktır. Kant, yazısında devletlerin yapması gerekenlerden bahsederken, aslında insan topluluklarının neler yapması ya da yapmaması gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır. Kant'ın devletle ilgili söylediklerine bakılırken, onun, devletleri insan toplulukları olarak kabul ettiği unutulmamalıdır.

Bu bağlamda, Kant, bir devletin hiçbir başka devletin hâkimiyeti altına sokulamayacağını söylemektedir (1960, s. 9). Kant'ın bu düşüncesinin temelinde de devletlerin insan topluluğu olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Çünkü Kant'a göre, bir devletin hakimiyet altına alındığını söylemek aslında bir insan topluluğunun hakimiyet altına alındığını söylemek demektir (1960, s. 9). Sonuç olarak, böyle bir durumda, insanlar tarafından insanların hakimiyet altına alınması söz konusudur. Benzer şekilde Kant, ordularla ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

(...) bir devlet, müşterek olmıyan bir düşmana karşı kullanılmak üzere, askerlerini başka bir devletin emrine de vermemelidir; çünkü böyle hareket etmek, tebaaya, keyfe göre iyiye ya da kötüye kullanılabilecek eşya muamelesinde bulunmak olur (1960, s. 10).

Kant, bir insan topluluğuna karşı bir tehdit olmadığı halde, bu insan topluluğunun tamamının ya da bir kısmının başka bir insan topluluğunun çıkarları doğrultusunda kullanılmasının herhangi bir aracı kullanmakla aynı anlama geldiğini ve insanların birer araç haline getirildiğini söylemektedir. Kant, devletlerin kalıcı ordularını da aynı nedenden dolayı eleştirmektedir:

Daimi ordular her an harekete hazır görünerek, diğer devletlerin gözünü korkutur ve onları, askerlerinin sayısını arttırmakta birbirlerini geçmeğe teşvik eder. Sınır tanımayan bu rekabet, barışı kısa bir harpten daha külfetli yapan bir gider kaynağıdır; aynı zamanda, bu ağır yükden kurtulmak için, devletleri harbe sürükler. Buna, ölmek ve öldürmek için insanlara ücret vermediği de eklerseniz, bu da insanlara başkasının (yani devletin) elinde makineler veya aletler muamelesi yapmak olur ki, insanın kendi kişiliğinde bulunan insanlık hakkı ile bağdaşmaz (1960, s. 10-11).

Kant'ın tüm düşüncelerinin temelinde insanın amaç olması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. İnsan hiçbir zaman, hiçbir nedenden ötürü araçsallaştırılmaz. Bu nedenle, devlet adı verilen bir insan topluluğunun başka bir insan topluluğunu araçsallaştırması kabul edilemez. Devlet, insanların insan olabilmesi, tür olarak özelliklerini koruyabilmesinin bir önkoşulu olarak oluşturulmuştur; dolayısıyla, insanların bu şekilde araçsallaştırılması, devletin oluşturulma amacına aykırı olacaktır. Aksi bir durumda, ahlak yasasına aykırı hareket edilmiş olacaktır. Oysa ahlak yasasına uymak, insanın insan olabilmesini sağlamaktadır.

Kant, devletin yapması gerekenlerin, o günkü koşullar ve devlet anlayışı çerçevesinde ütopyik gibi görünebileceğinin ve her yönüyle mükemmel bir devlet teşkilatlanmasının olamayacağını farkındadır. Tam da bu nedenle, devlet teşkilatlarının değil, devleti oluşturan topluluğa üye insanların ahlaki olarak geliştirilebilme ihtimalinden bahsetmektedir (1960, s. 33). Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde her zaman ahlak yasasının tamı tamına uygulanması söz konusu olmayabilir, ancak, bu yasaya dayanan uluslararası hukuka uygun hareket etmeleri beklenebilir ve devletlerin, bu devletleri oluşturan insanları, yani yurttaşlarının ahlak yasasına uygun bir şekilde hareket etmesini sağlayabilir. Bu bağlamda, Kant'ın aslında Aristoteles'le benzer bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir. Aristoteles, gerçek bir devletin erdemli yurttaşlar yetiştirmesi gerektiğini söylemektedir. Bu da Kant'ın bir devletin yurttaşlarının ahlak yasasına uygun bir şekilde eylemelerini sağlamayı amaçlaması gerektiği düşüncesine uygun düşmektedir. Kant, insanların devleti kurarken de "ahlak yasası"na, yani pozitif anlamda özgürlüğe, kendi kendini belirleyebilmeye dayandırılması gerektiğini, ancak böyle kurulan bir devletin, insanın doğası gereği birbirlerine zarar verme ihtimalini yok etmese dahi en aza indirebileceğini söylemektedir (1960, s. 32-33). Görüldüğü üzere, ahlak yasasına dayanan bir devletin bile, insanın doğasından kaynaklanan çatışmaları tamamen ortadan kaldırılması beklenemez. Ahlak yasasına dayanan bir devlet, sadece bu çatışmaları en aza indirebilmektedir. Bu çatışmalar tamamen ortadan kaldırılamaz, çünkü kaynağı insanın doğasıdır ve devletlerden bu çatışmaları tamamen ortadan kaldırılmasını beklemek, devletten, insan doğasını değiştirmesini istemek anlamına gelmektedir.

İlk bölümde, insan fenomenlerinden bahsedilirken, Mengüsoğlu'nun devleti bir insan fenomeni olarak ele aldığına değinilmişti. Mengüsoğlu'ya göre devlet fenomeni, insanın varlık koşulları için oldukça önemli bir fenomendir. Öyle ki, Mengüsoğlu, “devlet öteki ‘varlık-kosullarını’ taşıyan bir temel direktir” demektedir (2015, s. 289). Görüldüğü üzere, bahsedilen diğer fenomenlerin gerçekleştirilebilmesi, devlet fenomeninin gerçekleştirilebilmesi ölçüsünde mümkün olmaktadır.

Devletin bir insan fenomeni olduğunu öne süren Mengüsoğlu, devletin kurulmasının nedenini, insanın varlık yapısında bulmaktadır. Devlet kurma ihtiyacı, doğrudan insanın “disharmonik” olan yapısıyla ilgilidir (Mengüsoğlu, 2015, s. 289). İnsan, zıt olanları kendi yapısında barındırdığı için devlete ihtiyaç duyulmaktadır. Mengüsoğlu'nun bu ifadelerinden çıkarılabilecek başka bir sonuç da devletin, insanın varlığına doğrudan bağlı olmasıdır. Tıpkı diğer fenomenler gibi devlet fenomeni de insanın varlık yapısının bir sonucu olmaktadır (Mengüsoğlu, 2015, s. 289). İnsan sadece iyi ya da sadece kötü bir varlık olması durumunda devlete ihtiyaç duyulmayacaktır.

İnsan tüm bu zıtlıkları kendi varlık yapısında bulduran bir varlık olmakla beraber aynı zamanda değer duygusu olan bir varlıktır da; dolayısıyla, insanın değer duygusunun var olması demek, insanın, iyi ile kötüyü, haklı ile haksızı ayırt edebileceği ve buna bağlı olarak haksızlığa uğramaktan ve uğratmaktan kaçınabileceği anlamına gelmektedir (Mengüsoğlu, 2015, s. 291). Devletin kurulma amacı da budur. Haklı ve haksızı ayıracak, haksızlık durumunda başvurulacak bir “yer”e, böyle durumları düzenlemek amacıyla kurallar yapacak olan ve bu kuralların uygulanmasını sağlayacak olan bir “güç-sistemine” ihtiyaç duyulmaktadır ve bu ihtiyacı da devlet karşılamaktadır (Mengüsoğlu, 2015, s. 291). İnsan, değerleri duyabilme fenomenine sahip olduğundan dolayı, bu iki zıt kutuptan iyi olanına yönelik eylemlerde bulunabilir ve devletin temel amacı da insanların bu yönde eylemlerini gerçekleştirebilmelerini sağlamaktır.

Mengüsoğlu, devletin, insanın varlık koşulu olmasıyla ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

(...) devlet iki anlamda [insanın] varlık-koşuludur. Bir yandan devlet, bir toplumun varolan varlık-koşullarına dayanır; öte yandan devlet öteki varlık-koşullarının yardımcısı, geliştiricisi, yöneticisi koruyucusudur. (...) devlet öteki varlık koşullarının gelişmesine ayak uydurur; yani bir halkın varlık koşulları ne kadar çok gelişmiş ise, devlet de o ölçüde güçlüdür. Devlet ne kadar güçlü ise, öteki varlık koşulları da o ölçüde gelişir. Çünkü bütün insan başarıları devletten yardım görürler; devlet onlar için kaygı çeker (2015, s. 296).

Mengüşoğlu'nun bu ifadelerinden, devletin, insanın sahip olduğu diğer bütün fenomenlerin gerçekleştirilebilmesinin ve hatta bu fenomenlerin gerçekleştirilmesinde gereken ön koşulların sağlanmasının da ön koşulu olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, Mengüşoğlu'nun ifadelerinde dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır: güçlü bir devlet düşüncesi. Burada, Mengüşoğlu'nun güçlü bir devlet derken ne anlatmak istediğini doğru anlamak önemlidir. Bu bağlamda, Mengüşoğlu'nun güçlü devleti, kendisi adına güç sahibi olmayı amaç edinen bir devlet değildir; aksine, tek amacı insanların varlık koşullarını gerçekleştirebilmelerini sağlayan, gücünü, onu kuran insanların, sahip oldukları varlık koşullarını gerçekleştirebilmelerinden alan bir devlettir.

İnsan hakları üzerine çalışmaları olan Donnelly, “insan hakları, insani olanakların (human possibility) altında yatan ahlaki görüşü gerçekleştirmek için belirli kurum ve uygulamaların gerekliliğini gösterir; yani bu hakların uygulamaya geçirilmesini ve korunmasını gerektirir” demektedir (1995, s. 28). İnsan haklarının korunması, ancak bu amaçla bir kurumun oluşturulması ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu kurum, Donnelly için, devlettir. Donnelly, devlet için şu ifadeleri kullanmaktadır:

(...) hem ahlaki görüşle siyasal gerçeklik arasında, hem de bireyle toplum (özellikle devlet) arasında, insan hakları uygulamaları aracılığıyla birbirini biçimlendiren yapıcı birer etkileşim vardır. Devlet faaliyetlerinin sınırları ve gerekleri, insan doğası ve ona dayanan haklar tarafından belirlenir; ama insan haklarının yönlendirdiği devlet ve toplum da bu doğanın yaratılması veya gerçekleştirilmesinde önemli rol oynar (1995, s. 28).

Görüldüğü üzere, Donnelly, insanın kendisini gerçekleştirebilmesi için insanların bir devlet kurması gerektiğini söylemektedir. Ancak, Donnelly kurulacak olan bu

devletin insan haklarına dayalı bir devlet olduğu zaman insanların kendi olanaklarını gerçekleştirebileceğine vurgu yapmaktadır.

Kuçuradi de devleti “bir insan kurumu” olarak kabul etmekte ve devletin “(...) temelini, sosyal kurumlar gibi tarihsel koşullarda değil, tür olarak insanın varlık koşullarında/yapısal özelliklerinde” aramamız gerektiğine işaret etmektedir (2011, s. 42). Devlet, zaman içerisinde ortaya çıkan ve ortaya çıktığı döneme özel ihtiyaçlar üzerine kurulmuş bir kurum değildir. Dolayısıyla, devlet, insan türünün belirli bir ihtiyacını karşılamak üzere belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan bir şey olmaktan çıkmaktadır. Bu çerçevede, devletin amacı, günümüzde yaygın olarak kabul edilen ve belirli bir dönemde ortaya çıkan, bir ihtiyaç olan “can ve mal güvenliği”ni sağlamaktan daha farklı olarak şekillenmektedir.

Kuçuradi, devletin iki temel amacının olduğunu belirtir. Bunlardan birisi, insanların toplum içerisinde kurdukları ilişkileri hukuk ilişkilerine dönüştürmektir ve diğeri ise toplum içindeki herkesin hem toplu olarak hem de birer birey olarak sahip oldukları şeyleri işletmektir (2011, s. 42). Devletin amacını bu şekilde belirledikten sonra, Kuçuradi, devletin görevlerini bu amaçlardan yola çıkarak belirlemektedir. Bu çerçevede, devletin görevlerinin işlevlerinden yola çıkılarak belirlenmesi gerektiğini söyleyen Kuçuradi, “(...) amacına uygun kurulan ve işleyen bir devletin iki ana işlevinden söz edilebilir: yurttaşlarının temel (insan) haklarını güvence altına almak ve yaşanabilmesini sağlamak” demekte ve “bu iki işlevin” devletin görevlerini belirlediğini söylemektedir (2011, s. 43). Bu durumda, devletin, insan haklarını korumak için, bu iki ana işlevi çerçevesinde belirlenen ve birbirinden farklı olan yollar izlemesi gerekmektedir. Öyleyse devletin öncelikli görevi, insanın olanaklarını gerçekleştirenlere, bu gerçekleştirme etkinliklerinde dokunulmamasını sağlamaktır. Çünkü doğrudan korunan temel kişi hakları, insansal olanaklara hiç kimse tarafından dokunulmamasını talep etmektedirler.

Bu bağlamda, doğrudan korunan haklar, insansal olanakları gerçekleştirecek olanlara hiç kimse tarafından dokunmamayı talep ettiklerinden, devletin görevi, bu olanakları hayata geçirecek kişiye dokunulmamasını sağlamaktır. Kuçuradi’ye göre bu hakların korunması ancak bunları çiğneme girişimi olduğunda söz konusu edildiğinden, bu noktada bir devletin yapması gereken şey, “(...) bu hakların ‘korunmasından’ ancak onları çiğneme girişimi olduğu zaman”

bahsedilebileceğinden dolayı, bu hakların korunması için, devletin, bu hakların “(...) hiçbir koşulda gözardı edilemezliğini ve hiçbir koşulda hukuken kısıtlanamazlığını yasal güvence altına alması ve bu yasaları işlet[mesi]” ve bu haklara ilişkin ihlalleri, ihlaller gerçekleşmeden önce önlemesi, alınan önlemlere rağmen ihlalin gerçekleşmesi durumunda “elden geldiğince dengenin yeniden kurulmasını sağlaması”dır (Kuçuradi, 2011, s. 44, 45). Devletin, insanın insansal olanaklarıyla doğrudan ilgili olan hakları korumak için temel görevi ihlallerin gerçekleşmesini önlemektir. Bu önlemlerin alınabilmesi için devlet tarafından bu haklar yasal güvence altına alınıp, kişiler tarafından bu ihlallerin gerçekleştirilmesini önlemek için caydırıcı nitelikte yasalar yapıldıktan sonra, yapılan bu yasaların düzgün bir şekilde uygulanması ve bunun takibinin yapılması gerekmektedir.

Kuçuradi, devletin, dolaylı korunan hakların korunabilmesi için de bazı düzenlemeler yapılması gereken bu tür hakların (eğitim hakkı, sağlık hakkı gibi) “(...) ancak dolaylı olarak, bir ülkede devletin tanıdığı haklar (...) ile bazı kurum ve kuruluşlar aracılığıyla” korunabileceğini belirtmektedir (2011, s. 46). Yalnızca, devletlerin bu hakları korumak için alacağı yasal, idari ve kurumsal önlemler ölçüsünde, hakların gerektirdiklerinin yerine getirilmesi ve kişilerin hak ihlallerinin önlenmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, devletler tarafından, dolaylı korunan hakların yaşanabilmesini sağlamak amacıyla “yurttaşlık hakları” denen bazı hakları tanınmak zorundadır (Kuçuradi, 2011, s. 46). Adından da anlaşılacağı üzere, yurttaşlık hakları, devletler tarafından, yalnızca kendi uyruğunda bulunan insanlara tanınmaktadır. Bu bağlamda, yurttaşlık hakları “bütün insanların eşit olduğu haklar değil, bir ülkede bütün yurttaşların eşit olduğu haklardır; ama bir ülkede dolaylı korunan temel kişi haklarının tam veya göreceli yaşanabilmesi, bu tanınan hakların nasıl çizildiğine (...) sıkı sıkıya bağlıdır (Kuçuradi, 2010, s. 47). Yurttaşlık hakları, devletler tarafından tanındıklarından dolayı, bu haklarının, tüm ülkeler için aynı ve bir olması söz konusu olmamaktadır. Devletler tarafından tanınan yurttaşlık haklarının sınırları, bu hakları tanıyan devletlerin özel koşullarına göre belirlenmektedir (Kuçuradi, 2011, s. 46-47). Yurttaşlık haklarının içeriği, devletlerin, bu hakları tanıdığı dönemki koşullarına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla, yurttaşlık haklarının kapsamının, her ülke için farklı olması doğaldır. Ancak, yurttaşlık haklarının devletlerin koşullarına göre belirlenen ve bu çerçevede “tanınan” haklar olması, devlet görevlilerine, eğer isterlerse, bu hakları yurttaşlarına tamamen

tanımayabilecekleri yetkisini vermemektedir. Çünkü yurttaşlık hakları, dolaylı korunan insan haklarının korunmasını sağlayan temel araçlardan biridir ve yurttaşlık haklarının hiçbir şekilde tanınmaması halinde, dolaylı korunan insan haklarının korunması da mümkün olmayacaktır.

Kuçuradi'nin yaptığı bu sınıflandırma kısmen bugünkü insan hakları hukukunda da görülmektedir. İnsan hakları sınıflandırmalarından biri olan pozitif-negatif haklar sınıflamasında devletlerin görevlerinin de sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, insan hakları hukukçularından biri olan M. Semih Gemalmaz, negatif hakların korunabilmesi için, bu hak sınıfına giren hakların kullanımına müdahale edilmemesi gerektiğini, buna karşın, pozitif hakların ancak bu hakların kullanımı yönünde bir uygulamanın gerçekleştirilmesi ile kullanılabileceğini söylemektedir (2012, s. 515). Ancak, yine de bugünkü hukukta geçen negatif-pozitif haklar sınıflandırması ile Kuçuradi'nin insan hakları sınıflandırmasının tamamen aynı olmadığı ve bu sınıflamaların birbirleriyle tam manasıyla örtüşmediğini söylemek doğru olacaktır. Bununla beraber, bu örnek, her iki sınıflandırma arasında bazı benzerliklerin bulunduğunu göstermek amacıyla verilmiştir.

Ancak, Donnelly, bu ayrımın kesin bir ayrım olmadığını söylemektedir. Donnelly, “*bütün* insan hakları *hem* pozitif faaliyeti *hemde* devletin sınırlanmasını gerektirir” demektedir (1995, s. 43). Bunun nedeni, aslında devletlerin dokunulmamayı talep eden haklar için bile bir şeyler yapması gerektiğidir. Benzer bir şeyi Kuçuradi de söylemektedir. Kuçuradi, doğrudan korunan hakların korunabilmesi için devletlerin, gerekli yasal düzenlemeleri yapması ve koruma mekanizmalarını oluşturması gerektiğinden bahsetmektedir (2011, s. 44-45). Dolayısıyla, Kuçuradi de aslında devletlerin, negatif haklar olarak adlandırılan haklar için bir şeyler yapması gerektiğini söylemektedir. Donnelly'ye göre de negatif hakların kullanımını sağlamak ve bu haklara dokunulmasını önlemek için devletlerin gereken önlemleri alması gerekmektedir (1995, s. 43). Donnelly, bu hakların kullanımına dair doğrudan bir şeyler yapılmayacak olsa bile, bu hakların korunabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve koruma mekanizmalarının oluşturulması zorunlulukları da devletlerin bir şeyler yapması gerektiği anlamına geldiğini söylemektedir.

Sonuç olarak, devletin, her iki tür hakların çiğnenmesini önlemek, bu hakları yasal güvence altına almak ve bu hakların insanlara sağlanabilmesi için gerekli mekanizmaları oluşturmak gibi görevleri vardır. Aslında bu görevlerin devlete ait oldukları, Eskiçağ'dan bu yana kadar dile getirilen bir konudur. Hatırlanacağı üzere, Aristoteles için devletin temel görevi akla ve erdeme uygun etkinlikte bulunan yurttaş yetiştirmektir. Kant ise devletin, ahlak yasasına göre insanların bir arada yaşayabilme amacıyla kurulduğunu söylemektedir. Günümüzde ise Kuçuradi'nin de belirttiği gibi devletin amacı, insan haklarını korumaktır. Bu bağlamda, insan haklarına dayalı bir devlet anlayışının, aslında modern döneme ait bir devlet anlayışı olmadığı, kökeninin Eskiçağ düşünürlerine kadar dayandığını söyleyebilmek mümkündür. Ne var ki günümüzde bu tip bir devlet anlayışı kısmen kabul edilmektedir. Devletlerin insan haklarını korumak gibi bir amacının olduğu yadsınmamaktadır. Ancak, devletler, birer kurum olarak değil daha çok kendi başına birer varlık olarak kabul edilmektedir. Üstelik günümüzde kabul gören insan hakları bile, devletin kurum olduğu düşüncesine değil, kendi başına bir varlık olduğu düşüncesine dayandırılmaktadır. Bu nedenle, bugünkü insan hakları anlayışının dayandığı düşünceyi daha iyi kavrayabilmek için, bir sonraki bölümde uluslararası ilişkilerde devletin nasıl kabul edildiğine ve bu kabulün dayanak noktalarına değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE DEVLET

2.1. Bir İlişki Biçimi ve Bir Alan Olarak Uluslararası İlişkiler

Uluslararası ilişkiler terimi, günümüzde en popüler terimler arasında yer almaktadır. Ne var ki bir terimin bu kadar popüler olması, onun ne ifade ettiğini tam olarak ve doğru bilindiği anlamına gelmemektedir. Aksine, çoğu zaman, uluslararası ilişkiler teriminin yanlış bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Terimin sınırlarının muğlak olarak çizilmesi terime yanlış anlamların da yüklenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle öncelikle uluslararası ilişkiler teriminin ne anlama geldiği üzerinde durulacaktır.

Uluslararası ilişkiler teriminin hem bir ilişki biçimini hem de bir bilim dalını ifade etmek için kullanıldığı belirtilmelidir. Bu durumda ilk başta bir ilişki türü ve bir disiplin gibi iki farklı şeye aynı ad verilmiş olduğu düşünülebilir. Ancak burada belirtilmesi gereken şey, hem ilişki türü hem de disiplin için “uluslararası ilişkiler” tabirinin kullanılmasının tesadüfi olmadığıdır. Bölümün ilerleyen kısımlarında ayrıntılarıyla değinileceği gibi, bu ilişki türü ve disiplin birbirinden bağımsız değildir. Bahsedilen disiplin, bir ilişki türü olan uluslararası ilişkilerin incelenmesiyle ilgilidir. Hem bu ilişki türünden etkilendiğine hem de onu etkilediğine dikkat çekmek gerekmektedir. Bu nedenle, bu ilişki türünün ve bilim dalının aynı adı taşıması doğal karşılanmalıdır. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için, her iki anlamına da bakılması uygun olur. Tezin bu bölümünde, önce uluslararası ilişkilerin bir ilişki biçimi olarak ne anlama geldiği, daha sonra da bu ilişkileri inceleyen bir bilim dalı olarak ne anlama geldiği üzerinde durulacak, aynı zamanda hem ilişki türü olarak hem de disiplin olarak uluslararası ilişkilerin tarihsel gelişimine kısaca değinilecektir.

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler denildiğinde verilebilecek ilk tanım, ‘ulus’ adı verilen toplulukların birbirleriyle kurdukları ilişkiler bütünü olmasıyla ilgili bir tanım olabilir. A. Nuri Yurdusev, insan ilişkilerinin tek düze olmadığını, değişik biçimlerde ortaya çıktığını belirtmektedir:

İnsan ilişkileri yeknesak değildir, değişik formlarda ve biçimlerde ortaya çıkabilir. İşte, bu nedenle ilişki türlerinden bahsetmek mümkün olur. (...) İnsan ilişkileri ilişkinin konusuna ve amacına göre tasniflendirilebilir (...) Diğer yandan, insan ilişkileri ilişkinin öznesine, yani kurucularına, göre de tanımlanabilir: Aile ilişkisi, kişilerarası ilişki (...) ifadelerinde olduğu gibi. Bütün bu ilişki türlerinin hepsi sosyal ilişkilerdir, ama bazıları insan tekinin diğerleri ile birlikte oluşturduğu birimlerce yürütülmektedirler. Bunlara sosyal birimler denebilir. (...) toplumsal birimlerin hiçbiri, son tahlilde, kendisini oluşturan bireylerden bağımsız değildir, fakat kendisine özgü bir varlığı veya aidiyeti zamanla oluşur (2010, s. 18).

İnsan ilişkileriyle ilgi bu saptamalara dayanarak “uluslararası ilişkiler”i şu şekilde tanımlamaktadır:

(...) Bu çerçevede, bir insansal ve sosyal ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler, en genelde, ‘ulus’ diye adlandırdığımız sosyal birimler arasındaki ilişkiler, veya ‘ulusların ilişkileri’, ya da ‘uluslar arasında gerçekleşen ilişkiler’ olarak tanımlayabiliriz (Yurdusev, 2010, s. 18).

Uluslararası ilişkiler, temelde, insanların kurdukları ilişki türlerinden yalnızca biridir. Bu ilişki türünü diğer insan ilişkilerinden farklı kılan özelliği, insanların, uluslararası ilişkileri birer birey olarak değil, “ulus” adı verilen birimler aracılığıyla kurmasıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta, ulus adı verilen bu birimlerin tek tek her bir insandan ve bu insanların toplamından ayrı bir varlığa sahip olan birimler olduğudur. Bu tanımdan çıkarılabilecek sonuç, uluslararası ilişkiler her ne kadar insan ilişkilerinin bir türü olsa da uluslararası ilişkilerde ilişkiyi kuran taraflar insanlar değil, insanlardan ayrı varlığa sahip olan uluslardır.

Ahmet Dağ, uluslararası ilişkileri, “devletlerarasındaki siyasi, ekonomik, kültürel vb. ilişkilerin tümü” olarak tanımlamaktadır (Dağ, 2005, s. 269). Dağ bu tanımıyla, bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerin, yalnızca siyasi ilişkiler değil, siyasi ilişkilerin de dahil olduğu daha geniş bir ilişkiler bütünü tasvir ettiğine vurgu yapmaktadır. Ancak, Dağ, uluslararası ilişkiler kapsamında ilişki türlerinin kapsamını genişletmekle beraber, ilişkiyi kuranları “devletler” ile

sınırlandırmaktadır. Yani, hangi ilişki türü olursa olsun, bir ilişki türünün uluslararası ilişkiler kapsamına dahil edilebilmesi için bu ilişkinin “devletler arasında” kurulması gerektiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, Dağ, bir yandan uluslararası ilişkilerin kapsamını genişletirken diğer yandan uluslararası ilişkileri devletlerin ilişkilerine indirgeyerek kapsamını sınırlandırmaktadır.

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerin doğuşu ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır: uluslararası ilişkileri, ilk çağa dayandıran görüş ve Aydınlanma Dönemi’ne dayandıran görüş. İlk çağlardan itibaren uluslararası ilişkilerin var olduğunu öne süren görüşün savunucuları uluslararası ilişkilerin Sümer Site Devletleri’nde ve Antik Yunan Site Devletleri’nde de görülebileceğini iddia etmektedirler (Yurdusev, 2010, s. 22). Bu görüşün önemli temsilcilerinden biri Toynbee’dir. Toynbee’ye göre, “birbirleriyle temas halinde lokal, egemen devletlerin ortaya çıkışından bu yana uluslararası ilişkiler daima varolagelmıştır. M.Ö. üçüncü bin yılda Sümer Site-Devletleri arasındaki ilişkiler uluslararası ilişkilerin ilk örnekleri”ni oluşturmaktadır (aktaran: Yurdusev, 2010, s. 21-22). Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler teriminin çerçevesi bu şekilde çizildiğinde, terim, modern döneme ait olan ulusların ilişkilerinden ziyade, topluluklar arası ilişkileri ifade etmek için kullanılmaktadır.

İlk çağlardan itibaren “uluslararası ilişkiler” olarak bir ilişki türünün var olduğu düşüncesine karşı çıkan görüş ise, uluslararası ilişkilerin ancak, ulus ve ulus-devletin doğduğu 15-16. yüzyıllara kadar geriye götürülebileceğini iddia etmektedirler. Bu görüşün savunucularına göre, uluslararası modern ulus-devletin ilişkilerini belirtmek için kullanılan bir addır ve hem ulus hem de ulus-devletin ortaya çıkışı Aydınlanma Dönemi’nde, yani 15-16. yüzyılda görüldüğü için uluslararası ilişkiler ancak bu döneme kadar geriye götürülebilir (Yurdusev, 2010, s. 19). Aydınlanma Dönemi’nden önce de elbette devletler birbirleriyle ilişki kurmuşlardır; ancak, uluslararası ilişkiler adı verilen ilişki türü modern ulus-devletlerin ilişkilerini ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu düşüncenin temel varsayımı, Aydınlanma Dönemi öncesi devletler ile bu dönemden sonraki devletlerin aynı özelliklere sahip olmadığı, dolayısıyla, birbirleriyle kuracakları ilişkiler de bu dönemden öncesi ve sonrası için farklılıklar göstereceğidir (Yurdusev, 2010, s. 20). Yani, ilişki kuranların özellikleri değiştiğinden, ilişkilerin özellikleri de değişecektir.

Modern devletlerin ilişkilerini ifade etmek için kullanılan uluslararası ilişkiler terimi, bu bağlamda, Aydınlanma Dönemi öncesi devletlerin ilişkilerini kapsamamaktadır. Bu nedenle, uluslararası ilişkiler, modern dönem ulus-devlet ilişkilerini ifade etmek için kullanılması gerekmekte, terimin kullanım alanının bu dönemden daha eski ilişkileri ifade edecek şekilde genişletilmemesinin doğru olacağı düşünülmektedir.

Bu noktada dikkat çeken şey, bu görüşün savunucuları, ulus ve devletin, “ulus devlet” ya da “modern devlet” olarak bir arada kullanılmasıdır. Bunun nedeni, “tarihsel olarak bu iki birim, bugün kullandığımız anlamlarıyla, aynı zaman diliminde ortaya çık[mış] ve birbirini karşılıklı etkileyerek diğerinin oluşumuna katkıda bulunmuş” olmasıdır (Yurdusev, 2010, s. 20). Ulus ve ulus devlet birbirinden bağımsız iki birim değildir. Bu nedenle, bu iki terim birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Dahası, ulustan ayrı düşünülemez olan modern devlet, bu konumuyla, günümüzdeki uluslararası ilişkilerin baş aktörü sayılmaktadır (Arı, 2006, s. 70). Çünkü tıpkı ulus gibi ulus-devletin de kendi başına bağımsız bir varlığı olduğu kabul edilmektedir. Bu çerçevede, Yurdusev’in yaptığı uluslararası ilişkiler tanımı da göz önünde bulundurulursa, uluslararası ilişkilerden bahsedebilmek için, ancak her bir insanın varlığından bağımsız bir varlık olan “ulus”un var olması gerekmektedir. Bu nedenle, bu tezde bir ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkilerden bahsedilirken 15. yüzyıl sonrası dikkate alınacaktır.

Bir bilim dalı olarak uluslararası ilişkiler ise, en kapsamlı olarak, “başta devletler olmak üzere uluslararası sistem içerisinde yer alan çeşitli odaklar arasındaki öncelikle siyasal, hukuksal ve ekonomik ilişkileri inceleyen bilim dalı” olarak tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 2005, s. 670). En basit haliyle, bir disiplin olarak uluslararası ilişkiler, bir ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkileri inceleyen disipline verilen addır.

Bu disiplinin ortaya çıkışı ile ilgili, ulusların ilişkilerinin çıkışında olduğu gibi iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu konudaki ilk görüş, bu disiplinin ilk örneklerinin Antik Yunan döneminde görüldüğünü ileri sürmektedir. Bu görüşün savunucularından olan Hinsley, Thucydides’in *Peloponezya Savaşı Tarihi* adlı eserini uluslararası saldırganlıkla ilgili yazılan en iyi eser olduğunu söylemektedir ve bu kitabın uluslararası ilişkiler akademisyenleri tarafından London School of Economics’de bir uluslararası ilişkiler teorileri klasiği olduğu savunulmaktadır

(Yurdusev, 2010, s. 33). Bu disiplinin ilk çağlarda da olduğu savunulmaktadır. Uluslararası ilişkiler disiplinini ilk çağlara kadar dayandırmak demek, aynı zamanda ulusların ilişkilerinin de ilk çağlardan itibaren var olduğunu iddia etmek anlamına gelmektedir. Yani, disiplinin ortaya çıkışını ilk çağlara kadar geriye götüren anlayış, ilişkilerin ilk çağlardan itibaren var olduğu savına dayanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplinini, ulusların ilişkilerini, yani modern dönemdeki anlamıyla ulus-devletlerin ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak kabul eden görüş ise disiplinin ilk örneklerinin, bu ilişkilerin kurulduğu 15-16. yüzyıllardan çok sonra, 20. yüzyılda verildiğini söylemektedir (Yurdusev, 2010, s. 25). Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak 20. yüzyılda ortaya çıktığını ve Eskiçağ'da uluslararası ilişkilerin olmayacağını iddia eden bu savunmaları destekleyen bazı nedenler öne sürülmektedir. Bu nedenleri, Purnell şu şekilde sıralamaktadır: Yunan düşünürlerin çok az bir kısmının siyaset teorisiyle uğraşması, bu dönemde yazılan yazıların birçoğunun günümüze ulaşamaması ve en önemlisi de devletin kendi başına ve bağımsız bir varlığının olmaması (Yurdusev, 2010, s. 34). Purnell'in sıraladığı nedenler, özellikle de üçüncü neden, bugünkü hem ulusların ilişkilerine hem de uluslararası ilişkiler disiplinine dair yapılan tanımları destekler niteliktedir. Özetle, ulusların ilişkilerin 15-16. yüzyıl itibariyle görülmeye başlandığı ve disiplinin de bu ilişkileri incelediği göz önünde tutulursa, ilk ve orta çağlarda bu disiplinin ilk örneklerinin verilmesi mümkün görünmemektedir.

Kimi düşünürlerin, uluslararası ilişkiler disiplininin ilk çağlardan itibaren var olduğunu düşünmelerinin nedeni uluslararası ilişkiler disiplininin, 20. yüzyıla kadar siyaset biliminin alt dallarından biri olmasıdır. Yani uluslararası ilişkiler disiplini, siyaset biliminin içinden çıkmış, ondan ayrılarak oluşmuş bir disiplindir. Halen birçok üniversitede bu iki disiplin beraber anılmakta, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler kürsüsü olarak geçmektedir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerin, geçmişi ilk çağlara kadar uzanan siyaset biliminden etkilenmesi doğaldır. Ancak, uluslararası ilişkiler artık ayrı bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu tezde uluslararası ilişkiler disiplininden bahsedilirken, ayrı bir disiplin olarak ele alındığı 20. yüzyıl sonrası dikkate alınacaktır.

Bir ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkiler yaklaşık olarak 16. yüzyılda görülürken, ayrı bir disiplin olarak uluslararası ilişkilere dair ilk oluşumlar 20. yüzyıl

gibi daha geç bir dönemde görülmektedir (Yurdusev, 2010, s. 16-25). Uluslararası ilişkiler disiplininin, ulusların ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olduğu düşünüldüğünde, ulusların ilişkilerinin ilk görülmeye başlandığı tarihten çok daha sonra çıkması doğaldır. Ortaya ilk çıkışı olarak 20. yüzyılın başının kabul edilmesinin nedeni, bir disiplinin oluşumuna ilişkin göstergelerin, uluslararası ilişkiler için bu tarihte görülmeye başlanmasıdır (Yurdusev, 2010, s. 25). Bu bağlamda, bir disiplinin ortaya ne zaman çıktığının göstergeleri, bu alanda yapılan ve ilgili disiplinin adını taşıyan ilk kitaplar ve üniversitelerde bu adla kurulan kürsülerdir (Yurdusev, 2010, s. 25-16). Bu çerçevede, disiplinle ilgili ilk kitap, 1916'da *An Introduction to the Study of International Relations* adıyla yayınlanmış, bu kitapla birlikte, ilk defa uluslararası ilişkiler terimi bir kitabın adı olmuştur; uluslararası ilişkiler adını taşıyan ilk kürsü ise, Birleşik Krallık'ın Galler ülkesinde bulunan University College of Wales'de 1919 yılında Wilson Uluslararası Politika Kürsüsü (Wilson Chair of International Politics) olarak kurulmuştur (Bal, 2006, s. 2). Görüldüğü üzere, hem kürsülerin ilk kuruluşu hem de bu alanda ilk kitapların yayınlanması aynı döneme rastlamaktadır: I. Dünya Savaşı sonrası bu noktada önemlidir. Savaşın yıkıcı sonuçları karşısında aranan çıkış yollarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim, E. H. Carr her disiplinin belirli bir ihtiyaçtan doğduğunu ileri sürmektedir:

(...) bilim dalı öncelikle, bir ihtiyacı tanımlar ve daha sonra bu ihtiyacı dile getirecek ve giderecek düşünce yolları üzerinde kafa yorar ve nihayetinde ilgisini gerçekliğe çevirir. Sağlık hizmetlerinin ilerlemesi tıp bilimini, köprüler inşa etme isteği mühendislik bilimini, siyaset sahnesindeki rahatsızlıkları kaldırma arzusu siyaset bilimini doğurmuştur. Bunun bilincinde olalım ya da olmayalım amaç, düşüncenin ön şartıdır (aktaran: Knutsen, 2006, s. 283).

Bir disiplinin belirli bir dönemde ortaya çıkması, o belirli dönemde ortaya çıkan belirli bir ihtiyacı karşılanabilmesi içindir. Başka bir ifadeyle, bir disiplinin ortaya çıktığı tarih rastlantı değildir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler disiplininin 20. yüzyılın başında ve özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkışı da rastlantı değildir; özellikle bu dönemde ortaya çıkan bir ihtiyacı karşılamak için ortaya çıkmıştır.

Uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademisyenler, bu dönemde ortaya çıkan ihtiyacın “savaşa çözüm bulmak” olduğunu ileri sürmektedir. Bu düşüncenin savunucularından olan W. C. Olsen şöyle söylemektedir,

Yeni bir çalışma alanı olarak Uluslararası İlişkiler’in gelişmesindeki temel motifin bir yanında barışın muhafazası, diğer yanında ise devletlerarası münasebetlerin anlaşılması ve organizasyonu için farklı bir yaklaşım ihtiyacının görülmesi vardır (Yurdusev, 2010, s. 25).

E.H. Carr, bu disiplini ortaya çıkaran nedenin, “dış politika ve savaş gibi konularda askerlerin ve diplomatların tekelinin kırılarak başkalarının da bu konularla ilgilenmeye başlaması” olduğunu söylemektedir (Yurdusev, 2010, s. 25). Bu ihtiyaç doğrultusunda, ilk olarak I. Dünya savaşı öncesinde ortaya çıkan, ancak savaş sırasında ve sonrasında etkili olmayı başaran ve başta ABD başkanı Woodrow Wilson olmak üzere, savaş karşıtlarının düşüncelerinin hem disiplini hem de ilişkileri etkilediği görülmektedir (Knutsen, 2006, s. 287). Özellikle, 1918’de Wilson’ın ortaya attığı, Wilson Prensipleri’nin ya da Wilson’ın 14 ilkesi olarak bilinen ilkelerin, bu dönemde uluslararası ilişkiler disiplinini büyük ölçüde etkilediği görülmektedir (Knutsen, 2006, s. 282). Ayrıca, I. Dünya Savaşı sonrasında, tekrardan devletler arasında bu derece büyük bir savaşın ortaya çıkmaması için kurulan Milletler Cemiyeti de aynı düşüncenin ürünüdür.

Ne var ki 1929’da ABD’den başlayarak bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz, bu döneme kadar kurulan devletlerarası ilişkileri de etkilemiş ve bu döneme kadar kurulmuş olan ilişkilerin değiştirilmek istenmesi, başta Almanya ve Japonya’nın bu yöndeki istekleri olmak üzere, ulusların ilişkilerinde de gerilimi arttırmıştır (Eralp, 2010, s. 69). 1930’lardan itibaren değişen dünya dengeleri ve bu değişimler sonucunda 1939 yılında altı yıl boyunca sürececek ikinci bir dünya savaşının başlaması, uluslararası ilişkiler disiplinine yeni bir boyut katmıştır. Devletler arasındaki savaşları önleme amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti’nin II. Dünya Savaşı’nı önlemedeki başarısızlığı, Milletler Cemiyeti’nin de kuruluş amacı olan “uluslararası toplumda savaşa çözüm bulma” düşüncesinin sorgulanmasına neden olmuştur (Eralp, 2010, s. 69). Bu bağlamda, Reinhold Niebuhr, “(...) bu ütopyacıların dikkate değer derecede ahlaki ve politik karışıklığa’ yol açtıklarını,

çünkü onların, adalet için yaptıkları naif/saf çabalarda, ‘tam anlamıyla siyasi gereklilikleri göz ardı ettiklerini’” iddia etmektedir (Knutsen, 2006, s. 290). Disipline yönelik bu eleştirilerin artması sonucunda, uluslararası ilişkiler disiplinin oluşumunda temel olan ‘savaşa çözüm bulma’ ve ‘uzun süreli barışı sağlama’ gibi düşünceler de bu dönemde disiplin üzerindeki etkisini yitirmiş ve bu düşüncenin yerini, disiplin çerçevesinde “olması gereken”in değil, “var olan”ın araştırılması gerektiği düşüncesi almış ve yeni dünya düzeninin de var olanla yani güç ilişkileriyle kurulması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir (Eralp, 2010, s. 70). Bu eleştiri ilk olarak 1930’larda E. H. Carr tarafından yapılmıştır ve II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Morgenthau başta olmak üzere birçok uluslararası ilişkiler düşünürü tarafından geliştirilerek devam ettirilmiştir (Eralp, 2010, s. 70; Burchill ve ark, 2012, s. 21). Bu bağlamda, 1930’lardan itibaren disiplin içerisinde iki temel ve birbirine zıt düşünce bulunmaktadır, biri disiplinin ortaya çıkmasını sağlayan, ancak daha sonra etkisini kaybeden ve “savaşa çözüm bulma” ile temellendirilen düşünce, diğeri, disiplinin reel olanla temellendirilmesi gerektiğini öne süren düşünce. Bu birbirine zıt iki düşünce, disiplinin içindeki ilk büyük tartışma olmuştur: İdealizm-Realizm tartışması (Eralp, 2010, s. 57). Bu alandaki ilk büyük tartışma, disiplin kapsamının genişlemesini sağlamıştır. Bu tartışmadan sonra, alan içinde, başka önemli tartışmaların da olduğu görülmektedir: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması bu tartışmalara örnek olarak gösterilebilir (Tanrıseven, 2010, s. 89). Tartışmaların içeriğine tezin kapsamından uzaklaşılacağı için girilmeyecektir. Uluslararası ilişkiler disiplinin gelişimini göstermek açısından önemli olduğu düşünüldüğünden bu örnekler verilmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki gelişmeler, disiplinin yalnızca akademideki öneminin artmasını sağlamamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında bakıldığında uluslararası ilişkiler disiplinin, daha disiplinli ve akademik prensiplere daha uygun bir şekilde ilerlemeye başladığı ve bu dönemde devlet yöneticilerinin danışmanlarının arasında, uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademisyenler bulunduğu görülmektedir (Knutsen, 2006, s. 307). Uluslararası ilişkiler disiplini içinde üretilen teoriler, teori olarak kalmamakta, aynı zamanda karar vericileri etkileyerek ulusların ilişkilerinin özelliklerini de etkilemektedir.

Hem ulusların ilişkilerini hem de uluslararası ilişkiler disiplininin kapsamını çizebilmek açısından, disiplinin alt dallarına da kısaca değinmek yararlı olacaktır. Günümüzde, uluslararası ilişkiler disiplininin üç ana alt dalı bulunmaktadır: *uluslararası politika, uluslararası hukuk ve uluslararası iktisat*.

Uluslararası politika, en genel şekliyle, egemen devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen uluslararası ilişkiler dalı olarak tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 2005, s. 675). Burada belirtilmesi gereken husus, uluslararası ilişkiler disiplininin ilk ortaya çıkışından günümüze kadar yapılan, disiplin açısından en büyük yanlış, uluslararası ilişkilerin uluslararası politikayla bir tutulması ve hatta çoğu zaman uluslararası politika teriminin uluslararası ilişkiler yerine kullanılmasıdır. Öyle ki uluslararası ilişkilerin uluslararası politikayla eş tutulması, ulusların her türlü ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olması gereken uluslararası ilişkilerin, yalnızca devletlerin siyasi ilişkilerini inceleyen bir bilim dalına indirgenmesine neden olmuştur (Bal, 2006, s. 4). Yakın zamana kadar yalnızca devletlerin siyasi ilişkilerini inceleyen ve bir alt dal olan uluslararası politika yerine kullanılan ve aslında daha geniş kapsamlı bir kullanımı olan uluslararası ilişkiler teriminin kullanılması, bir yandan ulusların ilişkileri siyasi ilişkilere ve devletlerin ilişkilerine indirgerken, diğer yandan uluslararası ilişkiler disiplini, devletlerin siyasi ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olarak ele almış ve disiplinin çalışma alanları konusunda kısırlaşmasına neden olmuştur. Ne yazık ki, bazı uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin bu yanlış günümüzde de devam ettirdiği görülmektedir. Oysa uluslararası siyaset, uluslararası ilişkilerin alt dallarından yalnızca biridir.

Uluslararası politikanın bir diğer yanlış kullanımı da, uluslararası politikanın, devletlerin dış politikalarının toplamı olarak tanımlanmasıdır (Bal, 2006, s. 22). Elbette, devletlerin dış politikalarının tümü, uluslararası politikayla ilgisiz değildir. Ancak uluslararası politika, devletlerin dış politikalarının toplamı da değildir. Devletlerin dış politikaları, uluslararası politika çerçevesinde çalışılmaktadır (Bal, 2006, s. 13). Dolayısıyla, dış politika uluslararası politikanın yalnızca bir bölümünü oluşturmaktadır, tümünü değil. Bu nedenle, uluslararası politikayı, devletlerin dış politikalarına indirgemek, uluslararası politikanın çalışma alanlarının kısırlaştırılmasına neden olmaktadır.

Uluslararası politikanın temel araştırma konusu devletlerarası siyasi ilişkilerdir (Bal, 2006, s. 5). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, uluslararası politikanın temel aktörü olarak devletler kabul edilmektedir. Ancak, son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelere paralel olarak, egemen devletlerin yanında, yetkileri kısıtlı devletler, devlet sayılmayan topluluklar, hükümetler arası uluslararası örgütler, hükümetler dışı uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler, baskı grupları ve hatta kimi zaman bireyler de uluslararası siyasetin temel aktörleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Bal, 2006, s. 5, 11). Uluslararası siyasette farklı aktörlerin dahil olmasına rağmen, uluslararası siyaset kapsamında, devletler halen birincil aktör olma özelliğini korumaktadır. Buna rağmen, devletlerin diğer aktörlerle kurduğu ilişkiler ya da diğer sayılan aktörlerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler uluslararası politikanın araştırma alanına dahil edilmektedir.

Uluslararası ilişkilerin diğer bir alt dalı olan uluslararası hukuk, “başta bağımsız devletler olmak üzere, uluslararası toplum üyelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinde uymak zorunda oldukları hukuk kurallarının tümü” olarak tanımlanmaktadır (Sönmezoğlu, 2005, s. 668). İdris Bal, bu noktayla ilgili şunları söylemektedir:

İnsan doğasında anarşik olan, güce dayanan uluslararası ilişkileri mümkün olduğunca kurallara, kaidelere bağlamayı amaçlayan, mümkün olduğunca uluslararası ilişkilerde kaos yerine düzen tesis etmeyi hedefleyen hukuktur. (...) Çağdaş anlamda uluslararası hukuk anlayışının Batı dünyasında ortaya çıkmış ve kapitalizm ile birlikte gelişmiş olduğu inancı literatürde genel kabul görmektedir. Bu bağlamda egemen devletlerin 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıktığı kabul edilirse, bu dönem aynı zamanda bugünkü uluslararası hukuku üretmiştir (2006, s. 10).

Kemal Gözler ise, uluslararası hukukun, öncelikle uluslararası kamu hukuku olarak adlandırılması gerektiğini öne sürmekte ve “bir devletin diğer bir devlet ya da devletler ile, bir devletin uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini düzenleyen hukuk dalı” olarak uluslararası kamu hukukunu tanımlamaktadır (2007, s. 73). Her üç tanımdan da çıkan sonuç, nasıl ki ulusal hukuk, belirli sınırlar içindeki bir toplumda yaşayan insanların ilişkilerini düzenlemekteyse, uluslararası hukukun da uluslararası toplumun üyeleri kabul edilen devletlerin ilişkilerini düzenlemek amacını taşıyan kurallar bütünü olmasıdır. Burada, ulusal hukuk ya da iç hukuk ile uluslararası

hukukun farkını belirtmek gerekmektedir. İç hukuk, uyulması zorunlu olan ve geçerli olduğu toplumda yaşayan insanların uymaması halinde devletin yaptırım gücü bulunan kurallar bütünüdür (Pazarcı, 2004, s. 8). Dikkat edilmesi gereken nokta, iç hukukta, kurallara uymayan vatandaşların bir üst otorite, yani devlet tarafından yaptırım uygulanabileceğidir. Uluslararası hukuk için ise böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Her biri uluslararası hukuk kişisi olan devletlerin, uluslararası hukuk kurallarına uymaması halinde, bu kurallara uymasını sağlayacak ya da devletleri cezalandıracak herhangi bir üst otorite, uluslararası ilişkiler düzeyinde mevcut değildir (Pazarcı, 2004, s. 8). Devletlerin üzerinde herhangi bir otoritenin bulunmaması, bizzat uluslararası hukukun temel ilkesi olan “devletlerin egemenlik hakkı” ilkesiyle temellendirildiğinden, uluslararası hukuk çerçevesinde böyle bir otoritenin varlığından söz edebilmek pek mümkün görünmemektedir.

Bugünkü uluslararası hukuka dair ilk oluşumlar Ortaçağın sonlarına doğru görülmektedir. Hüseyin Pazarcı, günümüzdeki uluslararası hukukun temelinde, 16. yüzyılda, Jean Bodin’in öne sürdüğü ‘ulusal ve egemen devletler’ varsayımı ile destek bulan, Avrupa’da bu dönemde kurulan monarşik, eşit ve kendisinden başka üstün bir otorite bulunmayan devletlerin varlığı, bu devletlerin ilişkilerini düzenleme ve kurallara bağlama ihtiyacının bulunduğunu belirtmektedir (2004, s. 47). Modern devletlerin doğuşuyla birlikte, yeni ilişki biçimleri ortaya çıkmış ve dolayısıyla, bu ilişkileri düzenleyecek yeni kurallara ihtiyaç duyulması sonucu günümüzdeki kullanımıyla uluslararası hukuk oluşturulmuştur.

Uluslararası hukukta da, uluslararası ilişkilerin diğer dallarında olduğu gibi, ilk dönemlerinde yalnızca devletler uluslararası hukukun kişisi sayılmıştır (Bal, 2006, s. 10). Böylece, yalnızca devletler, uluslararası toplumun üyesi olarak kabul edilmiştir. Ancak, uluslararası hukuk da dünyadaki değişimlerden etkilenmiştir. Bu çerçevede, küreselleşme ve bu kapsamda ulusların ilişkilerinin biçimlerinin değişmesine paralel olarak, uluslararası siyasetin aktörleri olarak kabul edilenlerin, aynı zamanda uluslararası hukukun kişileri olarak da kabul edildiği görülmektedir (Bal, 2006, s.10-11). Bu bakımdan, uluslararası ilişkilerin üyesi sayılan ve yeni ortaya çıkan aktörler de uluslararası hukuka tabidir ve uluslararası hukukça “kişi” kabul edilmektedir.

Her hukuk dalının olduğu gibi, uluslararası hukukun da belli başlı kaynakları bulunmakta ve uluslararası hukuk da alt dallara ayrılmaktadır. Öncelikle, uluslararası hukuk, asli ve tali kaynaklar olma üzere iki tür kaynağa sahiptir: asli kaynaklar antlaşmalar, hukukun genel ilkeleri ve yapılagelişler; tali kaynaklar ise içtihatlar ve öğretilerdir (Pazarcı, 2004). Uluslararası hukukun, ya da uluslararası kamu hukukunun, farklı alt dalları bulunmaktadır. Bugün bu alt dalları, andlaşmalar hukuku, deniz hukuku, silahlı çatışmalar hukuku, uluslararası ceza hukuku, kuvvet kullanımına ilişkin uluslararası hukuk, uluslararası hava hukuku, çevre hukuku, uzay hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku oluşturmaktadır (Aksar, 2013; Pazarcı, 2004).

Uluslararası ilişkilerin diğer bir alt dalı, genel olarak ekonomiyle ilgili olan uluslararası iktisattır. Sönmezoğlu, uluslararası iktisatla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bağımsız devletler, uluslararası örgüt ve kuruluşlar arasındaki ekonomik ilişkiler ile ekonomik uygulamaların bütünü. (...) Uluslararası iktisat, dış ticaret faaliyetlerini, üretim faktörlerinin dolaşımlarını, ülkelerin bu alanda aldıkları kararları, uluslararası para hareketlerini, uluslararası iktisadi bütünleşmeleri, kuramları ve gelişme yolundaki uluslararası ilişki ve bağlantıları konu edinmektedir. Ürün, emek, sermaye ve teknolojinin ülkeler arasındaki hareketliliği; bu hareketlilik sırasında uygulanan yöntem ve politika, ilgili kuram ve faaliyetler de uluslararası iktisat kapsamında incelenmektedir (2005, s. 670).

Uluslararası iktisat için yapılan bu tanıma bakıldığında, devletlerin dışında birçok farklı aktörün adının geçtiği görölmektedir. Ancak, bu uluslararası iktisat tanımı 21. yüzyıla ait bir tanımdır. Oysa uluslararası iktisat II. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlayan bir daldır ve bu dönemlerdeki uluslararası iktisat anlayışı, devlet merkezlidir. Yani bu dönemdeki iktisat anlayışı devletlerarası iktisat anlayışıdır; buna klasik uluslararası iktisat da denmektedir (Bal, 2006, s. 8). Klasik uluslararası iktisat da, diğer uluslararası ilişkiler alanlarında olduğu gibi, uluslararası iktisadi ilişkilerin yalnızca devletler tarafından kurulabileceğini kabul etmektedir. Ancak bugünkü uluslararası iktisat, devletler de dahil olmak üzere birçok farklı aktörü içinde barındırmaktadır.

Genel olarak uluslararası ilişkilere, dolayısıyla, ulusların ilişkilerine bakıldığında, devletin, ilişkileri yürüten temel aktör olduğu konusunda bir uzlaşma olduğu görülmektedir. Devletlerin, ilişkilerde tek ve yegane aktör olmadığı, farklı aktörlerin de bu alanda devreye girdiği söylene de, kimse devletlerin bir aktör olduğunu yadsımamaktadır.

2.2. Uluslararası İlişkilerde Aktör Olarak Devlet

Uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya çıktığı dönemde, bu alanda devletin temel bir aktör olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu sebeple, bu bölümde, bir uluslararası aktörün ne olduğuna, uluslararası aktör olabilmek için gereken koşullara, bu aktörlerin özelliklerine ve bir aktör olarak devletin kendisine değinilecektir.

James Daugherty, uluslararası aktörü, “(...) uluslararası arenada az veya çok bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip organize bir varlık” olarak tanımlamaktadır (aktaran: Bal, 2006, s. 23). Evans ve Newnham, uluslararası aktörün “uluslararası ilişkilerde tanımlanabilir bir rol oynayan herhangi bir birim (tek ve bağımsız varlık)” olduğunu söylemektedir (aktaran: Bal, 2006, s. 23). Uluslararası ilişkiler disiplininde çalışmalar yapan bazı düşünürler de uluslararası aktörün “diğer otonom aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulayan, nisbi olarak otonom bir birim” şeklinde tanımlamaktadır (Bal, 2006, s. 23). Yapılan bu tanımların ışığında, bir uluslararası aktör için, uluslararası alanda kendi isteğiyle karar verebilen, bu kararlar doğrultusunda belirli davranışları sergileyebilen, yani eylemde bulunabilme yeteneğine sahip, diğer aktörlerden bağımsız, kendi başına bir varlık olduğu söylenebilir.

Yapılan bu “uluslararası aktör” tanımlarından, bir varlığın uluslararası aktör olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Uluslararası aktör olarak sayılmanın önkoşullarını İdris Bal şu şekilde dile getirmektedir:

- açıkça belirlenmesi,
- uluslararası alanda belirli bir karar verme kapasitesine sahip olması,
- az çok egemen yani bağımsız eylemler geliştirme yeteneğine sahip olması,
- diğer aktörler üzerinde etki uygulayabilen nisbi olarak otonom birimler olması,
- belirli bir süre var olması (2006, s. 23-24).

Bu özelliklere sahip olan bir varlığın, uluslararası aktör olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerin en eski ve bu özellikleri taşıdığı hususunda herhangi bir şüphe duyulmayan aktörleri devletlerdir. Devletlerin birer aktör olarak kabul edilmesi yalnızca bu disiplin içinde teori ve kuramlarla sınırlı kalmamaktadır. Pratikte, kurulan ilişkilere bakıldığında, ilişkileri kuranların bizzat devletler olduğuna dair bir ön kabulün olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, devletlerin gerek ulusların ilişkilerinde gerekse uluslararası ilişkiler disiplininde temel bir aktör olduğuna ilişkin hem bu disiplinin çalışma alanlarından hem de kurulan ilişkilerden bazı örnekler vermek, durumun anlaşılabilmesi için yerinde olacaktır.

Birer aktör olarak devletlerle en açık şekilde karşılaşılan yerler antlaşmalardır. Antlaşmalar, uluslararası hukukun asli kaynaklarından biridir ve aynı zamanda ulusal hukuk aracılığıyla bireylerin hayatlarını dolaylı olarak etkileyebilmektedirler. Yani, hem teoriyi hem de pratiği etkileyebilme gücü bulunmaktadır. Ayrıca, hukuk kuralları, var olan ilişkileri düzenleme amacıyla olduklarından, hem ilişkiyi kuranların özelliklerini hem de ilişkinin özelliklerini taşımaktadır. Bu nedenle, antlaşmalarda devletin aktör olduğu düşüncesini temellendirildiği yerlere bakmak, uluslararası ilişkilerdeki aktör olan devleti anlayabilmek açısından ayrı bir önem teşkil etmektedir.

Bu bağlamda, devletlerin birer aktör olduğunun ilk kabul edildiği antlaşma olarak 1648 Westphalia Antlaşması örnek verilebilir. Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları olarak bilinen Lutherçiler, Kalvinistler ve Katolikler arasında yapılan savaşlar sonucunda, taraflarca imzalanmış bir barış antlaşması olan Westphalia Antlaşması, devletlerin "egemenlik hakları"nın tanındığı ilk uluslararası antlaşma olarak kabul edilmektedir (Rifkin, 2010, s. 184). Devletlerin egemenliğinden kasıt, uluslararası ilişkilerde devletlerin iradelerinin üzerinde herhangi bir otoritenin bulunmamasıdır (Dağ, 2005, s. 424). Başka deyişle, devletlerin kendi iradeleri vardır ve davranışlarını

bu iradeler doğrultusunda belirleyebilmektedirler. Bu bakımdan, otonom bir varlık olan devlet için egemenlik, bir hak olarak kabul edilmektedir (Dağ, 2005, s. 424). Bu anlaşma ile devletlerin ayrı iradelerinin olduğu kabulü, devletlerin kendi çıkarları peşinde koşmasının doğal olduğu, bu çıkarları elde edebilmek için antlaşmalar yapabilecekleri gibi savaş yoluna da başvurabileceklerinin normal karşılanması gerektiği düşüncesini doğurmuştur (Rifkin, 2010, s. 185). Bu nedenle, her antlaşmanın aynı zamanda devletlerin birer uluslararası ilişkiler aktörü olduğunun kanıtı olduğu söylenebilir, çünkü tüm antlaşmalar, her bir devletin kendi iradesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu antlaşmanın temelinde yatan devlet ve uluslararası ilişkiler kapsamındaki fikirler, yaşanan dönemlerin koşullarına göre küçük değişikliklere uğramakla beraber, özünde üç yüz yıl aynı kalmış ve etkisini sürdürmüştür (Rifkin, 2010, s. 185). Bu düşüncenin günümüzde de devam ettiği söylenebilir.

Bu duruma örnek olarak Birleşmiş Milletler verilebilir. Bir uluslararası örgüt, aynı zamanda bir uluslararası aktör olan BM'in kurucu antlaşması incelendiğinde, bazı maddelerde, devletlerin bağımsızlığına ve egemenliğine yer verildiği görülmektedir. Bu duruma açık bir örnek olarak BM Sözleşmesinin 3., 4., 5. ve 51. maddeleri verilebilir. Sözleşmede yer alan 3.,4. ve 5. maddeler, örgüte yalnızca “devletler”in üye olabileceğini belirtmektedir (Kuran, 2014, s. 5). Sözleşmenin diğer bölümlerinde geçen “üyeler” ifadesinden de kasıt, devletlerdir. BM Sözleşmesi'nin 51. maddesinde, “bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya uğraması halinde, Güvenlik Konseyi ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına helal getirmez” ifadesi yer almaktadır (Kuran, 2014, s. 15). Bu maddenin açık anlamı, birer aktör olan devletlerin, kendi varlıklarına yönelik herhangi bir saldırıyla karşılaşmaları durumunda, kendi varlıklarını koruma hakları olduğudur. Bu durum, bireylerin meşru müdafaa hakkına benzetilebilir. Nasıl ki, bir insanın kendi varlığını koruma hakkı var ise ve bu hakka “meşru müdafaa hakkı” denmekteyse, uluslararası hukukta da aktör olan bir devletin meşru müdafaa hakkı bulunmaktadır. Benzer ifadelere, II. Dünya Savaşı sonunda, Sovyetler Birliği'ne karşı, başta Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğu bir grup devlet tarafından güvenlik amacıyla kurulan Kuzey Atlantik Paketi (NATO)'nın metninde de rastlamak mümkündür. NATO'nun 5. maddesi BM sözleşmesinin 51. maddesine atıfta bulunarak, üyelerinin, yani devletlerin, “bireysel ve öz savunma

hakki”ndan bahsetmekte ve gerektiğinde her türlü önlemin alınabileceğini belirtmektedir (Kuran, 2014, s. 113). Bununla birlikte, devletler egemenliklerini ancak kendi iradeleriyle antlaşmalar yoluyla sınırlandırılabilmesi uluslararası hukukçular tarafından belirtilmektedir (Bal, 2006, s. 12). Bir devlet, ancak bizzat kendisi istediğinde kendi davranışlarını sınırlandırabilir ya da antlaşmalara yalnızca kendi iradeleri doğrultusunda katılmaktadırlar. Bu örnekler de göz önünde tutularak, uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan sözleşmelerin devletleri aktör olarak kabul ettiği söylenebilir. Buna, insan hakları belgeleri de dahildir; ancak bu konuya üçüncü bölümde değinilecektir.

Ulusların ilişkilerinin kurulmaya başlandığı ve uluslararası ilişkiler disiplininin oluştuğu dönemlerden bugüne kadar değişen tek şey, devletlerin uluslararası ilişkilerde tek aktör olduğu düşüncesidir. Bu bağlamda, devletlerin yanında, uluslararası örgütler, hükümet dışı kuruluşlar gibi birimlerin ve hatta bazı durumlarda bireylerin de uluslararası aktör sayıldığı görülmektedir. Bu noktada, özellikle üzerinde durulması gereken aktörler uluslararası örgütlerdir.

Uluslararası örgütler en genel haliyle “bağımsız ve egemen devletlerin veya hükümetler-dışı kuruluşların küresel ya da bölgesel ölçekte, genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda işbirliğini sağlamak için kurdukları yapılar, mekanizmalar ve süreçler” olarak tanımlanmakta ve uluslararası örgütlerin de tıpkı diğer örgütlerde olduğu gibi “kendilerini oluşturan iradelerin bileşkesi” olduğu söylenmektedir (Hasgüler, 2007, s. 2). Uluslararası aktörler, uluslararası toplumdaki aktörlerin iradelerinin birleşmesi sonucu oluşmuştur. Uluslararası toplumun aktörlerinden “devletler” kastedilmektedir.

Uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim insanları, uluslararası örgütleri, devletlerden ayrı birer uluslararası aktör olarak kabul etmektedirler. Bu çerçevede bir uluslararası aktörde olması gereken, kendi başına karar verebilme, irade beyanında bulunabilme ve uluslararası topluma belirli bir yön verebilme kapasitesinin olduğu söylenebilir. Bu örgütlere, genel olarak BM, bölgesel olarak da Avrupa Konseyi (Council of Europe) gösterilebilir. Ancak, kendi başına varlığı olan birer aktör olarak kabul edilen örgütler bile aslında temel aktör olarak kabul edilen devletler tarafından oluşturulmaktadır.

Devletin, bu şekilde temel bir aktör olarak görülmesinin nedeni, ulusların birbirleri ile kurdukları ilişkilerde, bu ilişkileri kuran “kişi”nin devlet olduğu düşüncesidir. Devletlerin, uluslararası aktör olarak kabul edilmesinin altında “devletlerin kendi başına bir varlığı olduğu” düşüncesinin yatığı söylenebilir. Bu noktada, uluslararası ilişkiler disiplininin de devletleri insanlardan bağımsız, ayrı birer varlık olarak ele aldığını gösterebilmek için, uluslararası ilişkiler alanında çalışanların, devleti nasıl ele aldığına bakmak uygun görünmektedir.

2.3. Uluslararası İlişkilerde Yaygın Devlet Anlayışı

Bir önceki kısımda devletlerin birer uluslararası aktör olarak kabul edildiğinden bahsedildi. Bu noktada, devletlerin birer aktör olarak kabul edilmesinin hangi düşünceler ile temellendirildiği sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun en genel şekliyle cevabı, devletlerin kendi başına birer varlık olduğu düşüncesidir. Devletlerin kendi başına birer varlık olması demek, hem her devletin bir diğer devletten bağımsız olması hem de devletlerin, onları kuran insanlardan bağımsız birer varlığa sahip olması demektir.

Bu kısımda uluslararası ilişkiler alanındaki bazı bilim insanlarının, devleti kendi başına bir varlık olarak kabul edip etmediklerine değinilecektir. Bu kısımda, devlet teorilerine ayrıntılı olarak yer verilmeyecek, devlet kavramı ve bu kavrama dayandırılarak ortaya atılan teoriler üzerinde detaylı bir tartışma yürütülmeyecektir. Bu bölümdeki amaç, uluslararası ilişkilerde devletlerin kendi başına birer varlık olarak kabul edilip edilmediğini göstermektir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde devletlerin aktör olarak kabul edilmesinden yola çıkılarak, bu disiplinde, devletlerin kendi başına bir varlık olarak kabul edildiği sonucuna ulaşılabilir. Ancak, dikkat edilmesi gereken nokta, her ne kadar bu disiplin içinde devletlerin kendi başına bir varlık olduğu görüşü son derece yaygın olsa da, aslında bu görüşün disiplin öncesinde ortaya çıktığıdır. Bu bağlamda, özellikle Aydınlanma Dönemi düşünürlerinden etkilenildiği söylenebilir (Knutsen, 2006, s. 287-288). Bu nedenle, uluslararası ilişkilerdeki bilim insanlarının düşüncelerine geçmeden önce, etkilendikleri ve düşüncelerini temellendirdikleri Aydınlanma

Dönemi'nin belli başlı düşünürlerine yer verilmesi gerekmektedir. Ancak bu düşünürlerin devlet anlayışına geçmeden önce “devlet” teriminin anlamına ve terimin kökenine kısaca değinmek uygun olacaktır.

Modern anlamda devlet teriminin kökeni ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Karl Doehring devlet terimiyle ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Bazılarına [düşünürlere] göre devlet sözcüğü Latince status'tan türemiştir. Romalılar bu kavramı somut olarak anlatmak için *populus romanus*, soyut bir biçimde ifade etmek için de *res publica* deyimlerini kullanmışlardır. O zamanlar kullanılan bu sözcükler ise bugünkü somut anlamıyla ‘devlet’ kavramını karşılamıyor (2015, s. 22).

Doehring, modern anlamdaki devlet, yani “ulus-devlet” teriminin kökeninin, bu terimin kökenini ilk çağlara dayandıran görüşlerin aksine Aydınlanma Dönemi'ne dayandığını öne sürmektedir. Doehring, devlet terimini modern dönemdeki anlamıyla kullanan ilk düşünürün Machiavelli olduğunu ve devlet teriminin kökeninin ‘*lo stato*’dan geldiğini belirtmekte, Machiavelli sayesinde, terimin bu anlamıyla devlet felsefesinde yer edindiğini öne sürmektedir (Doehring, 2015, s. 22). Terimin kökeni Machiavelli'ye dayanmakla birlikte, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerdeki bilim insanları tarafından devletin farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Doehring, Bodin'in, *Six Livres de la Republique* adlı eserinde devleti, “(...) pek çok aile ocağı ile onların ortak yararlarının egemen bir güç tarafından doğru yola sokulmasıyla oluş[an]” bir şey olarak tanımladığını belirtmektedir (Doehring, 2015, s. 23).

Devlet terimini ilk kullanan Machiavelli, kendisinden sonra gelen Aydınlanma Dönemi düşünürlerini de etkilemesi bakımından önemlidir. Bu bakımdan, ilk olarak Machiavelli'nin düşüncelerine kısaca değinmek uygun olacaktır. Machiavelli, bu alandaki en önemli eseri olan *Prens*'te bir yöneticinin ülkeyi nasıl yönetmesi gerektiğini ve bu gerekliliklerin nedenlerini anlatmaktadır. Machiavelli'nin *Prens*'i yazdığı döneme dikkat edilirse, bu dönemde ulusal monarşilerin güçlerini arttırdığı bir döneme denk geldiği görülebilir. Bu nedenle, Machiavelli, kitabında sıkça prens ve tebaa ayırımından bahsetmekte ve prens ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Akıllı bir prens, Şu halde tebaalarını birlik ve sadakat içinde tutmasını sağlayan bir gaddarlığın getireceği ayıptan rahatsız olmaz, çünkü çok az gaddarlık örneği sergileyerek, göstereceği aşırı merhamet yüzünden cinayetlere ve yağmaya yol açacak kötülüklerin sürmesine izin veren bir prensten daha merhametli olur; çünkü sonuncusu çoğunlukla tüm gruba zarar verir, fakat öncekinin icraatları bireylere zarar verir yalnızca (2015, s. 92)

Machiavelli prenslerin, yani devlet yöneticilerinin, prensliğin, günümüzdeki kullanımıyla devletlerin, güvenliğini sağlamak amacıyla insanlara, yani tebaasına karşı zor kullanma yetkisinin doğal bir yetki olduğunu ifade etmektedir. Buradan, güvenlik için gerektiğinde, bazı insanların gözden çıkarılabileceği sonucu çıkmaktadır. Önemli olan, prensin ve prensliğin güvenliği ve istikrarıdır. Bu amaca ulaşmak için başvuru olan her yol meşru sayılmalıdır.

Machiavelli, gerektiğinde prensin, tebaasına karşı zor kullanma yetkisine başvurabileceği hatta onları yok edebileceği düşüncesini, insan doğasının kötü olduğu varsayımına dayandırmaktadır. Machiavelli, Şu ifadelere yer vermektedir:

(...) İnsanlar hakkında Őunu söyleyebiliriz: onlar nankördürler, dönektirler, taklitçi ve ikiyüzlüdürler, tehlike anında kaçarlar, açgözlüdürler; durumunuz iyiyken hepsi sizinledirler; yukarıda bahsedildiği gibi zorunluluk yokken sizin için mülklerini, canlarını, kanlarını ve çocuklarını feda edebileceklerini söylerler; ancak ne zamanki zorunluluk gelip çatar, hepsi size sırt çevirirler. (...) İnsanlar kendisini sevene zarar verme konusunda kendisinden korkulandan daha az tereddüt ederler, çünkü sevgi bir yükümlülük zinciriyle korunur, insanlar kötü oldukları için kendilerine yarar sağlayacak her fırsatta onu koparırlar; ancak korku bir ceza endişesiyle korunur ve sizi asla başarısız yapmaz (2015, s. 93).

Machiavelli'ye göre, insanlar için kendi çıkarları önemlidir ve çıkarlarının gerektirdiği şekilde hareket etmektedirler. İnsanlar ancak korktukları insana karşı sadık olabilirler. Bu nedenle prens, hem kendini hem prensliğini hem de tebaasını, tebaasındaki insanlardan kaynaklanan kötülüklerden koruyabilmesi için tebaasının kendisinden korkmasını sağlamalıdır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için prenslerin gerektiğinde tebaasına yalan söylemesi gerekmektedir; çünkü insanlar kendi çıkarları için yalan söyleyebilirler, dolayısıyla, prens de gerektiği yerlerde yalan söyleyerek tebaasının kötülüklerini önleyebilir (Machiavelli, 2015, s. 98). Bir prensin, tebaasının güvenliği için her Şeyi yapabilmesinin nedeni Şudur: Prens, prensliği içindeki

güvenliği ve düzeni sağladığı müddetçe tebaası tarafından başarılı sayılacaktır, çünkü tebaaya çoğunluk hakimdir ve çoğunluk, hedefe hangi yoldan gidildiğiyle değil yalnızca hedefe ulaşıp ulaşılmadığıyla ilgilenmektedir (Machiavelli, 2015, s. 100). Bir prens, çoğunluğun güvenliğini sağlayabiliyorsa, çoğunluk için bunun ne şartlar altında sağlandığının bir önemi bulunmamaktadır.

Machiavelli prenslerin yalnızca kendi tebaalarına değil aynı zamanda da işgal ettiği ve kendi topraklarına kattığı ülkelerde yaşayan insanların hakimiyetinin, “birincisi: onları yerle bir etmek, ikincisi: şahsen gidip orada ikamet etmek, üçüncüsü: kendi yasaları altında yaşamalarına izin vererek onlardan haraç almak ve her zaman dostunuz kalan az sayıda kişiyle aralarında bir yönetim kurmak” yollarıyla sağlanabileceğini belirtmektedir (2015, s. 32). Demek ki, bir prens, işgal ettiği bölgelerde gücü elinde tutmak, kendi güvenliğini ve prensliğinin güvenliğini sağlayabilmek için, işgal ettiği bölgeleri nasıl elde tutacağına kendi karar verme hakkına sahiptir ve bu amaçla gerekirse işgal ettiği bölgedeki tüm insanları öldürebilir. Önemli olan prensliğinin ve kendisinin güvenliği ve düzenin devamıdır.

Tebaadan ayrı ve onların üzerinde konumlandırılan prens, tebaanın üzerinde her türlü hakka sahiptir (Machiavelli, 2015, s. 92). Dolayısıyla, Prens, herhangi bir durumda kendi güvenliği ve prensliğinin devamı için her yola başvurma hakkına sahip olmaktadır. Machiavelli'nin bu devlet anlayışının, kendinden sonraki düşünürleri de etkisi altına aldığı söylenebilir.

Machiavelli'nin devlet görüşünden en çok etkilenen düşünürlerden biri Hobbes'tur. Hobbes, Machiavelli'nin prens-tebaa anlayışını geliştirerek, devletlerin kendi başına birer varlık olduğunu ve devletlerin tebaası üzerinde her türlü hakka sahip olduğunu öne sürmektedir (2014, s. 137). Bu bağlamda, öncelikle Hobbes'un insan anlayışı ve bu anlayıştan yola çıkarak devleti nasıl tanımladığına bakmak uygun olacaktır.

Hobbes ilk olarak “*devletin amacı, bireysel güvenlidir*” demektedir (2014, s. 133). Devlet, insanların can ve mal güvenliğini korumak için vardır. Hobbes, devletin bu amacını belirlerken insanın doğasından yola çıkmaktadır. Bu sebeple, Hobbes'un devlet anlayışına geçmeden önce, Hobbes'un insan doğasını nasıl tanımladığına bakmak doğru olur.

Hobbes, doğası gereği, insanların bencil olduğunu söylemektedir. Hobbes'a göre, insanlar kurnaz, kibirli ve öç almayı seven varlıklardır ve her biri kendi çıkarının peşinde koştuğundan dolayı, insanlar birbirleriyle sürekli rekabet halindedirler (2014, s. 133). Hobbes, insanın bu özelliklerinin nedeninin doğa durumu olduğunu söylemektedir. Hobbes, insanın, kibirli, kurnaz ve birbirine karşı sürekli rekabet içinde olmasının nedeninin, "insanın, doğa tarafından eşit yaratılması" olduğunu söylemektedir (2014, s. 99). Hobbes bu eşitliğin yarattığı sonuçlara ilişkin şu ifadelerle yer vermektedir:

Eşitlikten güvensizlik doğar. Bu yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve, esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar (2014, s. 100).

Her bir insanın varlığı, bir diğerrinin amaçlarını gerçekleştirebilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Hobbes, savaşların ortaya çıkmasının nedeni olarak da bu güvensizlik ortamının olduğunu söylemektedir ve savaşa doğru giden süreci şu ifadelerle anlatmaktadır:

Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulabilmesi için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, cebren ve hileyle, olabildiği kadar çok insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur: ve bu, o kişinin kendi varlığını koruması için gerekli olanın ötesinde bir şey değildir ve buna genellikle cevaz verilir (2014, s. 100).

Dolayısıyla, Hobbes'a göre savaş, doğa durumundaki insanın kendi varlığını koruma çabasından başka bir şey değildir.

Hobbes, insanların doğa durumundan ayrılarak bir devlet kurmalarının nedeni olarak, doğa durumunda sürekli var olan savaş ihtimalini göstermektedir. Bu bağlamda, Macit Gökberk, Hobbes'un, insanların neden devlet kurduklarına ilişkin ifadelerine şu şekilde değinmektedir:

Ancak genel bir *güvensizlik* yaratan bu durum, insanın anagüdüsü olan “kendi varlığını korumayı” istemesine pek aykırıdır, bu bakımdan çok tehlikelidir. İşte yeni o “varlığını korumak” güdüsü, bu durumdan kurtulup *herkesin güvenliğini* sağlayan bir durumu bulmaya insanı zorlamıştır. Bu da ancak, dünya nimetlerini edinmede kullandıkları *kuvvet* araçlarına başvurmadan vazgeçeceklerine insanların aralarında birbirine *söz vermesiyle* ve bu kuvvet araçlarını kendisine hep birlikte itaat edecekleri bir kişiye devretmek için aralarında *anlaşmalarıyla* bulunabilir. Bu “sözleşme”, bu “anlaşma” ile de devlet kurulmuş, “doğa durumu”ndan (status naturalis) “yurttaşlık durumu”na (status civilis) geçilmiş olur (2013, s. 252-253).

Görüldüğü üzere Hobbes, devleti, insanlar arasındaki kaçınılmaz savaşı önlemenin tek yolu olarak görmektedir. Hobbes, “devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halinde” olacağını söylemekte, bu sebeple insanların hayatta kalabilmek için devlete ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir (Hobbes, 2014, s. 101). Bu çerçevede, devletin var olma amacı, insan, doğası gereği bencil olduğundan dolayı, insanlar arasında çıkacak olan savaşları önlemek ve bu sayede insanların güvenliğini sağlamaktır.

Hobbes, devletin ya da egemenin, insanların güvenliğini sağlayabilmesi için, yönettiği insanlar üzerinde mutlak güç sahibi olması gerektiğini, “insanları korku içinde tutacak ve onları, ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye ve (...) doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç” olması gerektiğini söylemekte, aksi halde, insanların, savaştan kurtulamayacaklarını belirtmektedir (2014, s. 33). İnsanlar, kendi canlarını ve mal varlıklarını koruyabilmek için kendi üzerlerinde egemen bir güç oluşturmak zorundadırlar ve bu nedenle, kendilerine ait olan “(...) bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleri” gerekmektedir (Hobbes, 2014, s. 136). Devletin, uyruklarını koruyabilmesi için, insanların sahip olmadığı, yalnızca kendisine ait olan bazı ayrıcalıklara sahip olması gerekmektedir.

Hobbes’a göre, egemen gücün, gerçek bir güç olabilmesi için, insanların, yani uyruklarının, üzerinde neredeyse sınırsız yetkileri ve hakları bulunmalıdır. Bu bağlamda, egemen gücün, uyruklarının davranışlarını düzenleyecek olan kuralları, uyruklarının nasıl bir eğitim alacaklarını ve nasıl düşünceleri gerektiğini, uyrukları kurallara uymadığı takdirde nasıl cezalar verileceğini, ne zaman ve hangi koşullarda savaş ve barış yapılacağını belirleme gibi her konuda sınırsız hakları bulunmaktadır (Hobbes, 2014, 138-143). Hobbes, “uyrukların gücü ve şerefi, egemen güç karşısında

yokolur” demektedir (2014, s. 144). Uyrukların egemen güç üzerinde herhangi bir hakkı bulunmazken, egemen gücün, uyrukları üzerinde her türlü hakka sahip olduğunu ve uyrukların hiçbir şekilde bu mutlak egemenlik hakkına karşı çıkamayacağını belirtmektedir. Uyrukların, egemen güce karşı gelmesi durumunda, egemen gücün, tehdit etme, ceza verme ve hatta şiddete başvurabilme yetkisi ve hakkı vardır (Hobbes, 2014, s. 133). Egemen güç tüm bu haklara sahiptir, çünkü uyruklar sahip oldukları tüm hakları, güvenliklerini sağlayabilmesi için egemen güce bırakmışlardır.

Aydınlanma Dönemi'nin başka bir önemli düşünürü John Locke'tur. Uluslararası ilişkiler düşünürlerinin önemli bir kısmının, Locke'un düşüncelerinden oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle, Locke'un, devleti nasıl ele aldığını bilmek önem arz etmektedir. Locke da diğer aydınlanma düşünürleri gibi, devleti insan doğasından yola çıkarak tanımlamaktadır. Bu nedenle, Locke'un devlet tanımından önce insan doğasını nasıl ele aldığına değinmek doğru olacaktır.

Locke, insanın doğa durumunda özgür olduğu düşüncesindedir. Locke, insanın doğa durumunu şu şekilde anlatmaktadır:

İnsanların başkasından izin istemeksizin ya da başkasının İradesine bağlı olmaksızın Doğa Yasasının sınırları içinde Eylemlerini düzenleyebilecekleri ve Sahiplikleriyle Kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri *Yetkin bir Özgürlük* durumudur (2012, s. 9).

Locke, doğa durumunda her bir insanın özgür olduğundan bahsetmektedir; ancak, bu özgürlük durumunu başka bir otoritenin altında bulunmama hali olarak tanımlamaktadır. Locke, özgürlüğü her şeyi yapabilme hakkı olarak değil, bir insanın iradesinin üzerinde başka bir irade olmaması durumu olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, Locke'a göre,

(...) bu bir Özgürlük durumu olmasına rağmen, bir *Başbozukluk Durumu değildir*: Bu durumda İnsan kendi Kişiliği ve Sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulunma konusunda dizginlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, yalnızca kendini Koruma amacının gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça Kendi Kendisini ya da Sahipliğindeki herhangi bir Varlığı yok etmeye yetecek bir Özgürlüğe sahip değildir.

Doğa Durumunun, bu durumu yöneten, herkesi bağlayıcı bir Doğa Yasası vardır (2012, s. 10-11).

Görüldüğü üzere Locke, özgürlüğün sınırlı bir özgürlük olduğunu belirtmektedir; yani, Hobbes'un özgürlük anlayışındaki herkesin istediği her şeyi yapabilmesi ve herkes istediğini yapabilme hakkına sahip olduğundan doğa durumunda sürekli bir karmaşa olduğu düşüncesinin Locke'ta bulunmadığı söylenebilir.

Locke'ta özgürlüğün sınırlarını belirleyen şey doğa yasasıdır. Yani akıldır; öyle ki doğa yasası, tüm insanlara, bir insanın canına ve onun tüm mallarına müdahalede bulunmamalarını, o insanın varlığına saldırmamalarını ve/veya onu yok etmeye çalışmamalarını söylemektedir (Locke, 2012, s. 10-12). Tüm insanlar doğa yasasının getirdiği kurallar ile bağlıdır; çünkü doğa yasası, yalnızca insan türüne ait ve “insanların barış içinde yaşaması ve korunması” amacını taşıyan bir yasadır (Locke, 2012, s. 11-13). Bu çerçevede, Locke, doğa yasasını en temel yasa olarak kabul etmekte ve insanlar tarafından oluşturulacak tüm kuralların doğa yasasından türetilmesi gerektiğini belirtmektedir (Ağaoğulları, 2011, s. 283). Doğa yasası evrenseldir; çünkü doğa yasası tüm insanların bağlı olmak zorunda oldukları bir yasadır ve aynı zamanda belirli bir dönemde “olani” değil, “olması gereken”i ifade ettiğinden dolayı belirli bir mekana ve zaman bağlı olmayan “normatif bir yasa” olma özelliğini taşımaktadır (Ağaoğulları, 2011, s. 486). Bu nedenle, tüm insanların doğa yasasına uyma zorunluluğu bulunmaktadır.

Locke, insanların doğa durumunda özgür olmasının beraberinde bir eşitlik durumunu yarattığını öne sürmektedir. Locke, eşitlik durumu için şu ifadelere yer vermektedir:

Bu durum ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla İktidar ve Yetkiye sahip olamadığı, bütün İktidar ve Yetkinin karşılıklı olduğu bir *Eşitlik Durumudur*. Çünkü (...) Doğanın aynı nitelikteki bütün nimetleri ve aynı yeteneklerin kullanımı bakımından ayrımsız doğan aynı tür ve sınıftaki Yaratıklardan her birinin, Tabi kılma ve Tabi olma ilişkisi olmaksızın, diğerine eşit olması gerektiğinden daha açık bir şey olamaz (2012, s. 9).

Locke bu ifadeleriyle, doğa durumunda hiçbir insanın iradesinin, bir diğer insanın iradesinin üzerinde olmadığını, bu çerçevede her insanın aynı eylemleri gerçekleştirebilme yetisinin olduğunu belirtmektedir; dolayısıyla, tüm insanlar doğa durumunda aynı derecede yetki ve güce sahiptir ve sonuç olarak doğa durumunda tüm insanlar eşittir.

Locke, tüm insanlar, bir insanın mülkiyetine zarar veren, yani doğa yasasını çiğneyen bir insana, gerçekleştirdiği eylemle orantılı olacak şekilde ceza verme hakkına sahip olduğunu söylemektedir (2012, s. 11). Mademki insanlar doğa durumunda eşittir ve dolayısıyla, her türlü eylemi yapabilme potansiyeli her bir insanda mevcuttur, o zaman, kendi varlıkları aleyhinde gerçekleştirilen eylemi cezalandırma hakkına da tüm insanların sahip olması gerekmektedir. Tam da bu nedenle, yani doğa durumunda herkes cezalandırma hakkı da dahil olmak üzere eşit olduğundan dolayı, Locke, insanların doğa yasasını çiğnemelerinin önlenebileceğini öne sürmektedir (2012, s. 12). Çünkü her insanın, başka bir insana karşı eylemde bulunabilme ihtimali ve kendisine karşı eylemde bulunanın bu eylemden zarar görmesi halinde eylemi gerçekleştireni cezalandırabileceği ihtimali, tüm insanların her an böyle bir eylem ve cezalandırmaya maruz kalabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Hiçbir insan böyle bir eylemi gerçekleştirmezse, hiçbir insan başka bir insanı da cezalandıramaz. Hiçbir insan ne başka bir insan yüzünden zarar görür ne de başka bir insan tarafından cezalandırılır.

Ancak, Locke bu durumun tersinin de mümkün olabileceğini söylemekte ve bu eşitlik durumunda her bir insanın cezalandırma hakkına sahip olmasının (2012, s. 13), insanların bu yasaları çiğneme girişimlerini önleyebileceği gibi, aynı eşitlik durumunun, insanların birbirleriyle savaşmalarına da neden olabileceğini belirtmektedir (2012, s. 15). Locke, bir insanın, kendisini tehdit eden unsura karşı kendisini savunması gerektiğini, “Temel Doğa Yasası”na göre de, bir insanın kendisine yönelik bir tehdit olduğunu düşündüğünde, tehdit unsurunu bertaraf edebileceğini söylemektedir (2012, s. 17). Bir insanın, kendi varlığına yönelik herhangi bir saldırı olduğunda, kendini savunma hakkı bulunmaktadır. Doğa durumunda, her bir insan özgür ve eşit olduğundan dolayı, varlığı tehdit edilen bir insan ve ona tehditte bulunan bir insan doğa durumunda birbirinin eşiti olmaktadır. Bu nedenle, varlığı tehdit edilen bir insan kendi varlığına yönelik eylemleri

savuşturmak için, bu eylemlere benzer şekilde eylemlerde bulunma hakkına sahip olacaktır. Sonuçta doğa durumu, bir savaş durumuna dönüşecektir.

İnsanlar doğa durumunda özgür ve eşit iken ve doğa durumunda kendilerine yönelik tehditlere karşı yine doğa yasasına dayandırılan kendi varlığını koruma hakkı ve bu hakka bağlı olarak doğa yasasını çiğneyen bir insanı cezalandırma hakkı var iken neden bir devlet kurma ihtiyacı duymuşlardır sorusuna Locke'un cevabı "güvenlik"tir. Locke, devletin kurulma nedeninin, doğa durumunda oluşabilecek ve doğa yasasının çözemeyeceği uyuşmazlıklar olduğunu söylemektedir (2012, s. 59). Locke, doğa durumunda tüm insanların, doğa yasasından alınan "yargılama ve cezalandırma" hakkının bazı sorunlara yol açabileceğini söylemektedir. Bu bağlamda, Locke, yargılama ve cezalandırma işinin, eylemden zarar gören kişinin veya bir yakının yapması durumunda, adil bir yargılamanın olmayabileceğini ve sonuç olarak orantısız veya haksız cezalar verilebileceğini, bu hakkın diğer insanlar üzerinde bir baskı aracı olarak bile kullanılabileceğini söylemektedir (2012, s. 15). Bu durumu önleyebilmek için Locke, yargılama ve cezalandırma işini, insanların rızası ile kurulan, insanlardan bağımsız bir üst otoritenin yapmasının daha uygun olduğunu belirtmekte; aksi halde doğa durumunun bir savaş durumuna dönüşebileceğini ve savaş durumunda insanların kendi varlıklarını korumalarının daha zor olacağını söylemektedir (Ağaoğulları, 2011, s. 487; Locke, 2012, s. 64). Görüldüğü üzere, Locke'ta da, Hobbes'ta olduğu gibi, devletin çıkış noktası, doğa durumunda insanların eşit olmasından dolayı her an çıkabilecek bir savaş ihtimalidir. Devletler, insanlar üzerinde bir "otorite"dir. Locke da, devleti insanlardan ayrı olarak ele almakta ve devleti insanların üzerinde konumlandırmakta ve devletin, insanları kontrol edebilmek amacıyla kurulduğunu öne sürmektedir.

Locke'ta devletler insanların üzerinde bir üst otorite olmasına rağmen, iktidarının belirli sınırları bulunmaktadır. Locke, devletlerin asıl amaçlarının mülkiyeti korumak olduğunu, bu nedenle, insanlar tarafından devletlere devredilen tüm hakların, devletler tarafından ancak insanların mülkiyetini korumak için kullanılabilceğini belirtmektedir (2012, s. 81, 84). Devletin hakları ve yetkileri bu amacı aşan durumlar için söz konusu olamamaktadır. Locke, devletin, uyruğunda bulunan insanların can ve malları, yani mülkiyetleri üzerinde her istediğini yapabilme hakkına sahip olmadığını öne sürmekte ve bunun sınırlarını şu şekilde

çizmektedir: insanlar ancak önceden ilan edilen ve öngörülebilir yasalar ile yönetilebilir, bu yasalar devletlere, insanlar tarafından kendilerine devredilen haklardan daha fazla bir hak tanıyamaz ve son olarak devletler insanların mülkiyetlerini, onların rızası dışında ellerinden zorla alamaz, yani müsadere yapamaz (2012, s. 88-91). Sonuç olarak Locke için olması gereken bir devlet, kuruluş amaçları çerçevesinde sahip oldukları yetkiler doğrultusunda hareket etmelidir.

Siyaset biliminden ayrılarak bir disiplin haline gelen uluslararası ilişkiler disiplininin bilim insanlarının düşüncelerine bakıldığında, özellikle devleti ele alış açısından, Aydınlanma Dönemi'nin bu üç düşünüründen oldukça etkilendiği görülebilir. Bu bölümde, uluslararası ilişkiler disiplininin beş isim ele alınacaktır. Bu beş ismin seçilmesinin nedeni, her biri devletleri farklı şekillerde ele almalarına rağmen aslında tüm bu farklı tezlerin bir tek düşünceye, devletin kendi başına bir varlık, bir aktör olduğu düşüncesine dayandığını göstermektir.

Uluslararası ilişkiler alanında önemli düşünürlerinden biri Hans Morgenthau'dur. Morgenthau, 1940'ların sonlarına doğru ABD Dışişleri Bakanlığı'nda politika planlama personel danışmanlığı yapmış, 1960'larda da Pentagon'da danışman olarak görev almıştır (Griffiths ve ark., 2011, s. 51). Bu nedenle, Rotinstein, Morgenthau'nun düşüncelerinin birçok düşünür tarafından dayanak noktası olarak kabul edildiğini ve Morgenthau ile beraber bu düşünürlerin, "savaş sonrası dönemde, uluslararası ilişkiler çalışmaları üzerinde hatta (...) devlet adamlarının olaylara bakışında etkili olduğunu" belirtmektedir (Eralp, 2010, s. 77). Bu nedenle, Morgenthau, uluslararası ilişkiler alanında ayrı bir öneme sahiptir.

Morgenthau'nun düşüncelerine bakıldığında hem Machiavelli'den hem de Hobbes'tan oldukça etkilendiği görülmektedir. Morgenthau, özellikle Hobbes'un "kendi başına bir varlık olarak devlet" anlayışını geliştirerek uluslararası ilişkilere dahil etmiştir. Morgenthau'ya göre, kendi başına bir varlık olarak devletler, uluslararası toplumu oluşturan üyelerdir (1970). Morgenthau'nun bu düşünceleri öne sürdüğü dönem II. Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş'ın etkisinin güçlü olduğu bir dönemdir. Devletin, kendi başına bir varlık oluşu ve dolayısıyla, kendi varlığını korumayı istemesinin doğal oluşu, bu dönemde oldukça popüler bir görüş olmuş ve devlet organlarında çalışan üst düzey yetkililerin karar verme sürecine de etki ettiği görülmüştür (Knutsen, 2006, s. 307). Bu nedenle, Morgenthau'nun görüşlerinin

yalnızca teoride kalmadığı, ama aynı zamanda ulusların ilişkileri de etkilediği akılda tutularak görüşlerine bakılmalıdır.

Morgenthau'nun, insan doğasıyla ilgili görüşlerine bakıldığında, Hobbes'un görüşlerinden etkilendiği görülebilir. Griffiths ve arkadaşları bu konuda şöyle söylemektedir:

İnsan doğasına ilişkin iyimser varsayımlar kümesine dayanmakta olan ve egemen liberal ilerleme inancı olduğunu ileri sürdüğü düşüncenin aksine, Morgenthau daha geleneksel, metafiziksel ve dinsel 'günahkar insan' anlayışını ortaya atmıştır. Siyaset tamamen bir güç mücadelesidir, çünkü 'politik insan' doyumsuz bir dürtü ile diğerini hâkimiyeti altına almaya çalışan, doğuştan bencil bir yaratıktır. İnsan doğasında üç boyut vardır: biyolojik, ussal ve ruhsal boyutlar. Morgenthau bu üçünün birleşerek insan davranışlarını farklı bağlamlarda belirlediklerini kabul etmesine rağmen 'güç arzusunun', siyaseti ekonomiden (zenginlik peşinde olma) ve dinden (ahlakın ruhsal alanı) farklı kılan belirleyici özelliğine odaklanmaktadır. Siyasetin belirleyici niteliği, gücü kullanarak başkalarını hâkimiyet altına almak [sanatı] olduğundan, ahlak ve akıl güce ulaşabilme ve gücü makul gösterme araçları olarak, siyasette ikincil konumda erdemlerdir (2011, s. 51).

Görüldüğü üzere, Hobbes'ta olduğu gibi Morgenthau da insanın, bencil ve çıkarıcı olduğu düşüncesindedir. Morgenthau'ya göre, her bir insanın arzuladığı tek şey güçtür; çünkü bir insan, ancak sahip olduğu güç oranında diğer insanların ona itaat etmesini sağlayabilmektedir. Bu çerçevede, ahlak ve akıl, gücün meşruiyetini sağladıkları ölçüde işe yarar araçlardan başka bir şey değildir. Gücü ne kadar sağlıyorlarsa, insanların hayatlarındaki değerleri de o kadardır.

Morgenthau, devletin ortaya çıkışını, insanın "bencil" olarak kabul ettiği doğasına dayandırmaktadır. Her bir insan, kendi gücünü arttırmak istediğinden dolayı, böyle bir ortamda savaşlar kaçınılmaz olmaktadır ve Morgenthau, bir arada yaşayan bir insan topluluğundaki savaşların önlenmesinin yegane koşulu olarak, bu insan topluluğundaki her bir insanın kendi kendini yönetme yetkisinden vazgeçerek, bu yetkiyi bir üst otoriteye devretmesi gerektiğini öne sürmektedir (Eralp, 2010, s. 73). Yani, insanları savaş durumundan kurtarmak için, insanların kontrol altında tutulması gerekmekte ve bu işi ancak insanların sahip olmadığı bazı haklara sahip ve insanların üzerinde olan bir otorite gerçekleştirebilmektedir. Buradan, Morgenthau'nun da devleti kendi başına bir varlık olarak düşündüğü sonucu çıkarılabilir.

Morgenthau, devletleri kendi başına birer varlık olarak kabul etmenin yanı sıra, devletlerden bahsederken, insanlara özgü bazı ifadelerin devletler için kullanıldığı görülmektedir. Devletleri, tıpkı insanlar gibi her biri diğerinden ayrı varlıklar olarak ele alan Morgenthau, her bir insan için kullanılan “birey” kavramını sıfatlaştırmakta ve devletlerin birbirinden bağımsız ayrı egemenler olduğuna vurgu yapmak için “bireysel devletler” ifadesini kullanmaktadır (Morgenthau, 1970, s. 405). Oysa birey, insan türü için kullanılan bir terimdir. Morgenthau, bu terimi devletler için kullanarak, devletleri birer insan haline getirmektedir. Morgenthau, yalnızca insanlar için kullanılan ifadeleri devletler için kullanmakla kalmamakta, devletlerden bahsederken, insan türüne ait bazı fenomenleri de devletlere yüklemektedir.

Morgenthau, uluslararası topluluğu “(...) her biri kendi ülkesinde en yüce hukuki otorite olan egemen devletlerden” oluşan bir topluluk olarak tanımlamaktadır (1970, s. 361). Uluslararası topluluk içinde devletler birbirlerine eşittir, çünkü her biri kendi ülkesinde en yüce otorite olarak kabul edilmektedir. Bu noktada, Morgenthau’da devletlerin “egemenlik hakkı” ile karşılaşmaktadır. Morgenthau, “Her devlet[in] istediği anayasayı kabul etmek, kendi vatandaşları üzerinde nasıl bir etki yapacağına bakmadan istediği yasaları çıkarmak ve istediği yönetim sistemini seçme hakkı” olduğunu belirtmekte ve yalnızca iç işlerinde değil, aynı zamanda üyesi olduğu uluslararası toplulukta da her türlü hakka sahip olduğunu öne sürmektedir (1970, s. 407). Her bir devletin sahip olduğu bu hak, tüm devletleri, tıpkı Hobbes’ta ve Locke’taki doğa durumunda olan insanlar gibi, uluslararası toplulukta birbirine eşit kılmaktadır. Aynı zamanda, Morgenthau, bir devlet, “(...) bir antlaşma veya (...) ortak ya da zorunlu uluslararası hukukla sınırlanmadıkça iç ve dış işlerini kendi istediği şekilde düzenlemekte serbest olmaktadır” demektedir (1970, s. 407). Görüldüğü üzere, devletin eylemlerini kısıtlayabilecek tek şey, yine devletin kendi iradesi olmaktadır. Yani, insanları kısıtlayabilen bir üst otoritenin varlığından bahsedilebilirken, devletler için benzer bir üst otoriteden bahsedilememektedir; çünkü devletlerin üzerinde bir üst otoritenin varlığı, devletlerin egemenlik ilkesine aykırıdır.

Bu nedenle, Morgenthau’ya göre uluslararası politikanın temelinde de iktidar ve güç ilişkileri bulunmaktadır. Hatta Morgenthau, “iç politika olsun dış politika

olsun aynı olgunun farklı iki ifade tarzından başka bir şey değildir: kuvvet için girişilmiş bir mücadele” demekte ve devletlerin amaçlarının sahip oldukları gücü arttırmak olduğunu belirtmektedir (1970, s. 46-47). Yani, devletlerin de tıpkı insanlar gibi tek amaçları daha çok güç elde etmektir. Nasıl ki insanlar varlıklarını devam ettirebilmek ve arzularına ulaşmak için güç elde etmek istiyorlarsa, devletler de varlıklarının devamı ve arzularını gerçekleştirebilmek için sahip olduklarından daha çok güç istemektedirler. Bu çerçevede, Hobbes’taki kendi varlığını korumaya çalışan ve bu nedenle kendi çıkarının peşinde koşan insanın, Morgenthau’da devlet olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Yani, Hobbes’ta insan doğası gereği insanların sahip olduğu söylenen tüm özelliklerle, Morgenthau’da devletin doğası gereği, devletlerin sahip olduğu özellikler olarak karşılaşılmaktadır.

Morgenthau’nun tüm bu ifadelerine bakıldığında, insan türüne ait birçok fenomenin devletlere atfedildiği görülebilmektedir. Morgenthau’da, devletlerle, “isteyen”, “amacı olan”, “karar verebilen” ve verdiği kararları uygulayabilen, yani “eyleyen” varlıklar olarak karşılaşılmaktadır (1970). Devletlere ait olduğu öne sürülen bu fenomen ve özellikler, aslında devletlerle ilişkisi olmayan ama onlara atfedilen özelliklerdir. Yani devletler aslında bu fenomen ve özelliklere sahip değildir. Bu özellikler bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi insan fenomenleri ve özellikleridir.

Bu çerçevede, devletleri kendi başına birer varlık olarak gören ve devletlere insan fenomenleri ve özelliklerini yükleyen tek uluslararası ilişkiler düşünürü Morgenthau değildir. Devletleri ayrı birer varlık olarak gören başka bilim insanları da vardır ve bunlardan biri de Kenneth Waltz’tur.

Uluslararası ilişkiler disiplinin diğer bir önemli düşünürü Kenneth Waltz’dur. Waltz’un insan ve devlet anlayışına bakıldığında Machiavelli, Hobbes ve Morgenthau’dan etkilendiği görülmektedir. Waltz’un çalışmaları incelendiğinde, devletleri, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ettiği ve bazı özellikleri bakımından insanlarla benzer özellikler gösterdiğini öne sürdüğü görülmekte, devletleri kişileştirerek, onları insanlardan bağımsız ve her bir insan gibi ayrı birer varlık olarak ele almaktadır.

Waltz'un bu alandaki ilk çalışması olan *Man, The State and The War*'da uluslararası ilişkilerin anlaşılabilmesi için üç düzey (image)'in dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir; ilk düzey "insanın doğası", ikinci düzey, "devletlerin yetenekleri" ve üçüncü düzey "uluslararası anarşi"dir (2001). Bu bağlamda, Waltz da, Hobbes, Locke ve Morgenthau gibi, savaşların insan doğasından kaynaklandığını, çünkü insanın, doğası gereği bencil olduğunu öne sürmektedir; ancak insanların bencil olmasının nedeninin, "insan dürtülerinin yanlış yönlendirilmesi" olduğunu söylemektedir (2001, s. 16). Yani, Waltz, savaşları, insan doğasının kendisi değil, insanın dürtülerinin yanlış yönlendirilmesiyle oluşan bir durum olarak ele almaktadır. Waltz, insanların, insan doğası gereği bencil oluşlarını, değişmez, sabit bir veri olarak ele almamakta, insanların dürtülerinin yanlış yönlendirilmesi olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, Waltz, savaşların ortaya çıkmasının yalnızca insan doğasına bağlanamayacağını, çünkü insanın doğası gereği kompleks bir varlık olduğunu ileri sürmektedir (2001, s. 40). Waltz, insan doğasının savaşların çıkmasında bir neden olarak gösterilebileceğini, bununla beraber savaşların çıkmasına neden olarak devletlerin sahip oldukları farklı yetenekleri ve uluslararası anarşi ortamının da öne sürülebileceğini ifade etmektedir.

Waltz, uluslararası ilişkileri anlayabilmek için gerekli olduğunu söylediği üçüncü düzey olan "anarşi"yi, bir savaş durumu olarak ele almamakta, belirli bir üst otoritenin/iradenin yokluğu, "otomatik uyum"un yokluğu olarak tanımlamaktadır (2001, s. 186). Waltz'a göre uluslararası ilişkilerde anarşi durumu, kaçınılmaz bir savaş durumu anlamına gelmemektedir. Waltz, anarşi ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Devletler arasında doğa durumu savaş halidir. Burada kastedilen, savaşların durmadan meydana gelmesi değil kuvvet kullanıp kullanmayacağına her devletin tek başına karar vermesiyle savaşın her an çıkabileceğidir. (...) İnsanlar arasında olduğu gibi devletler arasında da, anarşi veya hükümet yokluğu şiddetin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilebilir (2015, s. 130).

Waltz'a göre, nasıl ki insanlar doğa durumunda her an savaş durumuna girmekle karşı karşıya ise, devletler de üyesi oldukları uluslararası toplulukta, tıpkı insanlar gibi, her an bir savaş durumuna girmekle karşı karşıyadır. Doğa durumunda

insanları yönlendirecek bir üst otorite olmadığı gibi uluslararası toplulukta da bir üst otorite bulunmamaktadır ve devletler yalnızca kendi iradeleriyle hareket etmektedir. Yani devletleri bağlayan tek şey kendi iradeleridir. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi* adlı kitabında, anarşi düzenini anlatırken de devletler ve insanları birbirine benzettiği görülebilir. Waltz, “kişiler gibi devletler de özgürlüklerinin genişliğiyle orantılı olarak güvensizdirler” demektedir (2015, s. 141). Doğa durumunda insanların, insanın doğası gereği bencil olmaları nedeniyle, bir insanın varlığı diğer bir insanın varlığına yönelik bir tehdit unsuru oluşturabiliyorsa, aynı durum devletler için de geçerli olabilir; bir devletin varlığı başka bir devletin varlığı için tehdit oluşturabilir ve devletler kendi varlıklarına yönelik ortaya çıkan ya da çıkma ihtimali olan bir tehdidi ortadan kaldırmak için kuvvet kullanımına başvurabilir; öyle ki, kuvvet kullanımıyla beraber devletler bir savaş durumunun içine girmiş olacaklardır. Ancak, Waltz için savaşların çıkması bir ihtimaldir, yani uluslararası toplumda bir üst otorite olmaması ve devletlerin kendi iradeleriyle bağlı olması ve başka bir devlete yönelik kuvvet kullanabilme yeteneği, bu yeteneğini gerçekte uygulayacağı anlamına gelmemektedir. Waltz’un, bu ifadeleriyle, hem insanlara ait özellikleri devletlere yüklediği hem de uluslararası toplulukta savaş nedeni olarak devletlerin kendi varlıklarını koruma isteği olduğunu belirterek, devletlerin ayrı birer varlık olduğunu açıkça belirtmemesine rağmen, bu düşüncüyü örtük olarak kabul ettiği söylenebilir.

Waltz’un devletleri kişileştirerek onları ayrı birer varlık olarak gördüğüne yönelik örneklerle, uluslararası ilişkiler için önemli olduğunu iddia ettiği “realpolitik” kavramı ve “güç dengesi” kuramını açıklarken de karşılaşılabılır. Waltz, realpolitik ve güç dengesi kavramlarını, “**realpolitik** dış politikanın yürütülme yöntemlerini gösterir ve onlar için mantıki esaslar ortaya koyar. Güç dengesi, bu yöntemlerin yol açtığı uluslararası sonuçları açıklamak iddiasındadır” şeklinde tanımlamaktadır (1982, s. 41). Bu tanımda dikkati çeken nokta şudur: Waltz, güç dengesi kuramının, bazı varsayımlar temeline oturtulduğunu öne sürmekte ve bu varsayımlar arasında ilk olarak, “devletler en azından varlıklarını korumak ve en çoğundan evrensel başatlık arzusunda olan bütüncül faktörlerdir” demekte ve var olan varsayımların arasına kuramın temellerini daha da sağlamlaştırabilmek için “(...) iki ya da daha fazla sayıda devlet kendi kendilerine yardım etme durumunda bir arada yaşarlar” diyerek bir unsur daha eklemektedir (1982, s. 42). Waltz’un, güç

dengelesinin unsurlarını belirtirken, açıkça devletleri kendi başına birer varlık olarak kabul ettiği görölmektedir. Öyle ki “açıktır ki eğer bütün devletler varlıklarını devam ettirme arzularını kaybederlerse sistem [güç dengesi sistemi] işlemeyecektir” demektedir (1982, s. 45). Yani, güç dengesi sisteminin işleminin tek yolu devletlerin kendi başına birer varlık olarak kabul edilmesi ve aynı zamanda devletlerin bu varlıklarını koruma isteğine bağlıdır. Dolayısıyla, devletlerin kendi başına birer varlık olarak kabul edilmediği bir ortamda güç dengesinde bahsedilememektedir. Waltz, son olarak kuramı özetlerken, güç dengesi, “(...) devletlerin varsayılan güdülerinden ve bunlara karşılık olan hareketlerinden oluşmaktadır” demektedir (1982, s. 42). Görüldüğü üzere, Waltz yalnızca devletleri kendi başına birer varlık olarak ele almamaktadır; aynı zamanda, devletlere, kendi varlıklarını korumak isteme, bir şeyleri arzulanabilme ve arzulanıkları şeyleri elde etmek için belirli davranışları sergileyebilme yetilerini vermektedir. Waltz, anarşi düzenini anlatırken devletlere yüklediği insani özellikleri güç dengesi kuramını anlatırken de devletlere yüklemeye devam etmektedir. Devletin, koruması gereken kendi başına bir varlığı olduğu üzerine kurulu olan bu kuramı temel alan uluslararası ilişkiler disiplininin etkilediği, bir ilişki biçimi de olan uluslararası ilişkiler düzeyinde gerçekleştirilecek her bir ilişki de devlete yönelik bu varsayımı temel alarak kurulmuş olacaktır.

Robert Gilpin, günümüze en yakın uluslararası ilişkiler düşünürlerinden biridir. 21. yüzyıl ile birlikte uluslararası toplumda askeri gücün önemi azalırken ekonomik gücün öneminin arttığını, ekonomide gerçekleşen küreselleşme ile beraber ulus-devlet sınırlarının geçirgenliğinin arttığını, bu nedenle de ulus-devletlerin uluslararası toplumdaki eski önemini yitirdiğini öne süren görüşe karşı çıkmakta ve küreselleşmenin ulus-devletlerin önemini azaltmak bir yana, küreselleşme ile ulus-devlete duyulan ihtiyacın arttığını iddia etmekte, dolayısıyla, ulusların ilişkilerini kontrol edebilme yetisine sahip tek aktör olma özelliğini koruduğunu iddia etmektedir (Griffiths ve ark., 2011, s. 17). Griffiths, Gilpin’in düşünceleriyle ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

Pazarlar bazı ön koşulları sağlayan bir devlet olmadan mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımında büyüyemezler. (...) Pazarın oluşumu ve sürdürülmesi ise, zorlama, düzenleme ve vergilendirme yoluyla, pazarın kendisinin sağlayamadığı bazı kamu

hizmetlerini sunan devlete bağımlıdır. (...) Uluslararası ticarete istikrarın ve 'liberalleşme'nin hukuk, düzen ve ticareti finanse edecek istikrarlı para dolaşımı gibi uluslararası 'kamu mallarını' sağlama gücü ve isteğine sahip bir 'hegemon'un varlığına bağlıdır] (2011, s. 17).

Görüldüğü üzere, ekonominin, ulusların ilişkilerinde artan önemi ulus-devletlerin önemini kaybetmesi anlamına gelmediğini, aksine, devletlere bu dönemde daha fazla ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir. Küresel ekonominin de korunmaya ihtiyacı olduğunu ve bu korumanın devletler tarafından gerçekleştirilebileceği öne sürülmektedir; çünkü pazar ekonomisinin korunmasını sağlayan kurallar, yani hukuk, bizzat devletler tarafından oluşturulmaktadır. Bu nedenle, devletlere olan ihtiyaç hiç azalmamış ve dolayısıyla, devletlerin öneminde de bir azalma olmamıştır.

Gilpin'e göre, hegemon olan bir devlet her zaman bu konumunu devam ettiremeyecektir; çünkü hegemon devlet aynı anda iki farklı sorunla baş etmek zorundadır: birincisi, ekonomik ve teknolojik kapasitenin diğer devletlere istemsiz de olsa aktarımı, ikincisi, hegemonun artan gücüne paralel olarak kendi vatandaşlarının hegemondan beklentilerinin artması (Griffiths ve ark., 2011, s. 19). Gilpin'in öne sürdüğü ikinci problem devletlerin, kendi başına birer varlık olarak ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. Gilpin, hegemonun gücünü arttırmasıyla, hegemonun gücüne paralel olarak hegemonun vatandaşlarının da isteklerinin artacağını söylemekte ve vatandaşların hegemondan artan isteklerini, hegemon için bir sorun olarak görmektedir. Çünkü bir yanda hegemonun kendi istekleri ve çıkarları varken diğer yanda vatandaşlarının istekleri bulunmaktadır ve bir noktada vatandaşlarının istekleri ile hegemonun kendi istekleri çatışmaktadır. Bu noktada, Gilpin, hegemonun vatandaşlarıyla arasında oluşan bu problemi çözenin iki yolu olduğunu öne sürmektedir: ya kendi isteklerini gerçekleştirebilmek için vatandaşlarının rızasını alacak ya da onlara şiddet uygulayacaktır (Griffiths ve ark., 2011, s. 20). Gilpin, bu ifadeyle, devletlerin çıkarları gerektirdiğinde, vatandaşlarına, yani devletin ülkesi içinde yaşayan insanlara karşı şiddet uygulanabilmesini meşrulaştırmaktadır. Çünkü hegemon olan devlet, kendi başına bir varlık olarak, kendi varlığını ve çıkarlarını korumak istemektedir. Dolayısıyla, Gilpin'in de devletleri kendi başına birer varlık olarak kabul ettiği söylenebilir.

20. yüzyılda uluslararası ilişkiler alanında başka önemli bir düşünür Robert Keohane'dir. Uluslararası ilişkiler disiplinine Joseph Nye ile birlikte "karmaşık karşılıklı bağımlılık" kavramını kazandırmıştır. Keohane ve Nye, bu kavramı açıklamak için yazdıkları *Power and Interdependence* adlı kitaplarında, devletlerin yalnızca askeri güç peşinde koşan varlıklar oldukları iddiasına karşı çıkmakta, özellikle Morgenthau'nun bu konudaki iddialarını eleştirmektedirler (1989, s. 35). Yani, Keohane'in, uluslararası ilişkilerdeki devlete dair ön kabullere yönelik bir karşı çıkışı olduğu görülebilir.

Keohane'nin en önemli çalışmalarından biri olan *Transnational Relations and World Politics* adlı kitabı, ABD-Vietnam Savaşının hemen ardından, ulusların ilişkilerinde ekonominin önem kazandığı bir dönemde yazılmıştır (Griffiths ve ark., 2011, s. 106). Keohane'e göre, ulusların ilişkileri boyut değiştirerek askeri güç ilişkilerinden çıkıp ekonomik ilişkiler temeline oturtulmuştur. Ulusların ilişkilerinde, askeri güç boyutunun önemini yitirmesi ve onun yerine ekonomik boyutunun önem kazanması, daha önce kurulan ilişkilerin de değişime uğrayacağı, hatta ulusların ilişkilerini kuran aktörlerin özelliklerinde de değişimler olabileceği anlamına gelmektedir.

Keohane, değişen ulusların ilişkilerini anlayabilmek için iki farklı modeli önermektedir:

(...) İlki uluslararası ilişkileri güç mücadelesi olarak tanımlamaktadır ve üç temel varsayım üzerine temellendirilmiştir: Devletler uyumlu birimlerdir ve aynı zamanda önemli aktörlerdir; kuvvet politikanın etkili ve kullanışlı bir aracıdır; askeri güvenlik meselelerinin baskın olduğu dünya siyasetinde sorunlar arasında bir hiyerarşi vardır. İkincisi ise, karşılıklı karmaşık bağımlılık modeline göre, devletlerden başka aktörler de mevcuttur; sorunlar arasında bir hiyerarşi yoktur ve güç etkisizdir (Griffiths ve ark., 2011, s. 107).

Keohane ve Nye'nin bu modelleri birbirine taban tabana zıt iki modeldir. Bu çerçevede, vurgulanması gereken iki husus bulunmaktadır; Keohane, devletlerin güç peşinde koştuğunu iddia eden düşünceye karşı çıkmakla beraber, bu varsayımın bazı durumları açıklamada yararlı olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla, bu iddianın dayandığı devlet anlayışını da kabul etmektedir. İkinci ve en önemli nokta, kendi oluşturduğu yeni modelde de devletlere ilkinden çok da farklı yaklaşılmamaktadır.

İlk ve ikinci model arasındaki tek fark devletlerin aktör olarak uluslararası toplumda tek başlarına olup olmadığı ve devletlerin çıkarlarının kapsamlarıdır. Keohane, uluslararası ilişkilerin, devletlerarası ilişkiler düzeyinden çıkartılarak, farklı aktörlerin de, yani uluslararası kurum ve örgütlerin de ulusların ilişkilerinde birer aktör olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedir (1989, s. 35-36). Keohane, ulusların ilişkilerde farklı aktörlerin de yer alabileceğini iddia etmekte; ancak, bu iddiasını öne sürerken devletlerin birer aktör olduğunu yadsımamakta, yalnızca bu ilişkilerin ilk kurulduğu dönemlerdeki önemini yitirdiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Keohane her ne kadar uluslararası ilişkiler alanındaki devlet anlayışını eleştirse de, eleştirdiği devlet anlayışını kaynak olarak düşüncelerini oluşturmakta ve sonuç olarak devletlerle tekrardan kendi başına birer varlık olarak karşılaşılmaktadır.

Alexander Wendt, uluslararası ilişkiler ile sosyolojiyi birleştiren teorisyenlerden biridir. Wendt'in uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında ortaya koyduğu düşünceler incelendiğinde, kendinden önceki uluslararası ilişkiler düşünürlerini, özellikle 1980'lerden itibaren Kuzey Amerika'da etkili olan, Waltz ve Keohane'nin temsil ettiği iki düşünce tarzını eleştirmeyi amaçladığı görülmektedir (Griffiths ve ark., 2011, s. 153). Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi* adlı kitabında, özellikle uluslararası ilişkilere hakim olan düşüncelerin, devleti ele alışları bakımından eleştirmektedir. Wendt'e göre uluslararası ilişkiler disiplinde, "devletler anarşik bir uluslararası sistemde var olurlar ve bu devletler arasındaki kolektif olayları çalışanlar, seçici bir şekilde kişisel çıkarını düşünen aktörleri iş birliğine teşvik edebilecek güdülere odaklanarak, aktörleri sabit ve verili alırlar" (Griffiths ve ark, 2011, s. 153). Devletler, uluslararası ilişkiler disiplinde, tarihin hiçbir aşamasında değişmeyen ve hatta birbirleriyle aynı özelliklere sahip varlıklar olarak kabul edilmektedir. Wendt'in, Waltz ve Keohane başta olmak üzere birçok uluslararası ilişkiler düşünürünü eleştirdiği nokta da budur; devletleri, buldukları dönemlerden ve toplumlardan bağımsız, sabit veriler olarak ele almalarıdır. Yoksa Wendt de birçok defa devletlerin birer aktör olduğunu vurgulamıştır; hatta devletlerin birer aktör olduğu varsayımını biraz daha ileri götürerek, devletlerin, "uluslararası toplumun insanları" olduğunu ileri sürmüştür (2016, s. 246). Bu nedenle öncelikle Wendt'in devleti nasıl tanımladığına bakmak gerekmektedir.

Wendt'e göre devlet bir "yapı"dır. Wendt, devletlerin birer sosyal-inşa olduklarını öne sürmekte ve birer sosyal-inşa olan devletlerin tarihten, kültürlerden ve toplumlardan bağımsız olamayacağını belirtmektedir (2016, s. 253). Yani, devletler, var oldukları zamandan ve mekandan soyutlanamazlar. Bu bağlamda, devletleri zaman ve mekan dışı olarak tanımlayarak, devletler, her dönem ve her yerde aynı özelliklere sahip sabit bir veri olarak kabul edilmemelidir. Bununla birlikte, bir yapının devlet olarak adlandırılabilmesi için, tüm devletlerin ortak bir yanının olması gerektiğini söyleyen Wendt, tüm devletlerde "ortak bir öz" bulunduğunu öne sürmektedir (2016, s. 253). Wendt, devletlerin ortak özelliği olarak "bütün unsurları birbiriyle dengeli ve uyumlu kümeler halinde birleşen belirsiz bir set" olduğunu söylemektedir; bu çerçevede, bir sosyal-yapının devlet olarak kabul edilebilmesi için, söz konusu yapının bazı unsurlara sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadır: yasal düzen, meşru şiddet tekeli, egemenlik, toplum ve toprak parçası (2016, s. 253). Wendt'in bahsettiği bu unsurlar, bugünkü uluslararası hukukta da bir örgütlenmenin devlet olarak adlandırılabilmesi için asli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bir yapı bu unsurlara sahipse ancak bu yapının devlet olduğu iddiasını öne sürülebilir. Bu unsurların hepsi, bu tez çerçevesinde tek tek açılmayacak olmakla birlikte, toplum ve meşru şiddet tekeli unsuruna değinmek, devleti insanların karşısında konumlandırıldığını görmek açısından önemlidir.

Devletin, en önemli kurucu unsurlarından biri olarak "toplum" kabul edilmektedir. Devletler, toplumlarla birlikte var olabilir ve aynı zamanda toplumlar da devletler aracılığıyla var olabilir (Wendt, 2016, 262). Bu nedenle, devlet ile toplum arasındaki ilişki yadsınmamalıdır. Ancak, dikkat edilirse, Wendt'in, devleti toplumun kurucu unsuru olarak kabul etmesine rağmen, devlet ve toplumu bir tutmadığı, devlet ve toplumu birbirinden ayırdığı görülebilir. Wendt, "devletler etkileşime girdiğinde devlet-toplum bileşik yapılarının parçaları olarak etkileşime girerler ve bu onların [devletlerin] davranışını etkiler" demektedir; ancak, bu, "devletlerin topluma indirgenebileceği anlamına gelmez" diyerek toplumu ve devleti birbirinden ayırmaktadır (2016, s. 248). Yani, devletler toplumlarla ilişkili olmak zorundadır; ancak bu ilişki, devletlerin toplumun kendisi olduğu anlamına gelmemektedir. Wendt'e göre devlet topluma indirgenemeyeceği gibi tek tek insanlara da indirgenmemelidir.

“Örgütlü şiddet”ten anlaşılması gerekenin, “öldürücü gücün bir grup tarafından eşgüdömlü bir şekilde kullanımı” olduğunu belirten Wendt, bir devletin gerçek manada devlet olabilmesi için örgütlü şiddeti kullanabilme yetisini elinde bulundurması gerektiğini öne sürmektedir; ancak, devletin gerçek manada bir devlet olabilmesi için örgütlü şiddet kullanabilmesi yetmemekte, bu yetiye üzerinde kurulduğu topraklarda tek başına sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (2016, s. 256-257). Yani, bir devletin örgütlü şiddet kullanma yetkisini bir başka yapıyla paylaşmaması gerekmekte, şiddet kullanma yetkisini kendi tekeline almak zorundadır. Örgütlü şiddet kullanma yetkisi yalnızca devletlerde olduğu için, günümüzde devletlerden, “şiddet tekeline sahip varlıklar” olarak bahsedilmektedir. Yani, Wendt’in bu iddiası teoride kalmamakta, pratikte de uygulanmaktadır. Örgütlü şiddet tekeline tanımlandıktan sonra vurgu yapılması gereken nokta, devletin bu örgütlü şiddet tekeline kime karşı kullanacağı sorusudur. Bu sorunun cevabı, bugün, “devletin varlığını tehdit eden herkese karşı” olarak verilmektedir.

Özetle, Wendt’in eleştirilerinde ve öne sürdüğü iddialarda dikkat çeken nokta, Wendt’in, devletleri sabit veriler olarak kabul eden düşünceye karşı çıkmasının nedeni, devletlere değişmeyen bir “devlet doğası” atfedilmesidir; yoksa Wendt’de devletlerin kendi başına birer varlık olarak ya da birer aktör olarak kabul edilmesine bir karşı çıkış söz konusu değildir. Aksine Wendt, devletlerin insanlarla aynı özellikleri taşıyabileceği iddiasında bulunmaktadır. Dolayısıyla, Wendt de, her ne kadar uluslararası ilişkiler disiplini içinde devlete olan yaklaşımı eleştirse de, eleştirilerini, eleştirdiği düşünceyle aynı temele dayandırmaktadır: devletin kendi başına bir varlık olduğu varsayımına.

Wendt, “devletlerin mantıken arzular, inançlar ve amaçsallık gibi insani nitelikler atfedilebilecek gerçek aktörler olduklarını” öne sürmektedir (2016, s. 248). Oysa daha önce de belirtildiği gibi arzulamak, istemek, inanmak, kıskanmak gibi fenomenler ve özellikler, insan türüne ait fenomenler ve özelliklerdir; devletlere bu fenomenleri ve özellikleri yüklemek, devletleri insanlaştırmak anlamına gelmektedir. Yani, tür olarak insanın özelliklerini devletlere yüklemek, devletleri de insan türünün içine dahil etmek ve bir devleti, bir insanla bir saymak anlamına gelmektedir. Hatırlanacağı üzere, bölümün daha önceki kısmında, Wendt de devletlere insan fenomenlerini atfeden ilk düşünür değildir. Morgenthau ve Waltz’un

da benzer atıflarda bulduklarına değinilmiştir. Morgenthau'nun, her bir bağımsız devleti, insanlar için kullanılan bir sıfat olan "bireysel" ifadesini kullanarak betimlediği söylenmişti. Wendt'in, devletleri sabit veriler olarak ele aldıkları için eleştirilerini yönelttiği düşünce tarzını benimseyenlerin arasında Morgenthau da bulunmaktadır. Ancak, Morgenthau'nun, devletleri, toplumlardan bağımsız ve her biri güç peşinde koşan, yani aynı amaca sahip olan, kendi başına birer varlık olarak ele aldığını tekrar belirtmekte fayda var. Özetle, Morgenthau, insanlara ait bir sıfatı devletler için kullanırken, Wendt de benzer bir söylemi benimsemiş; hatta bu kullanımı bir adım yukarı taşımış ve devletlerin birer insan olduğunu ve insani bazı özelliklere sahip olduğunu söylemiştir. Benzer ifadeler, Waltz, Gilpin ve Keohane'de de görüldüğü yukarıda belirtildiğinden, bu düşünürlerin yaklaşımlarını tekrarlamak gerekmemektedir.

Görüldüğü üzere, Bu bölüm kapsamında ele alınan uluslararası ilişkiler düşünürleri, her ne kadar birbirinden farklı teoriler ürettiklerini düşünüyorlarsa da devletleri ele alışları açısından herhangi bir farklılık görülmemektedir. Ele alınan düşünürlerin hiçbiri, devletlerin birer aktör olduklarına dair varsayımın kendisini tartışmamaktadır. Bu düşünürlerin arasındaki fark, bu aktör ve kendi başına varlığın sahip olduğu yetkilerin, uluslararası toplumda tek olup olmadığı üzerinedir. Bu bağlamda, Wendt diğer düşünürlerden bir şekilde ayrılabilir gibi görülebilir. Ancak, dikkat edilirse daha önceden de belirtildiği gibi, Wendt'in karşı çıktığı tek nokta, devletlerin değişmez doğalarının olduğu düşüncesidir. Yani devletlerin aktör olmalarıyla ilgili herhangi bir karşı iddiası bulunmamakta, aksine aktör olduklarını ortaya koyduğu eserde çoğu zaman dile getirmektedir. Üstelik açık bir şekilde devletlerin de insanlar olduğunu beyan etmektedir. Her ne kadar devleti ele alışları konusunda kendinden önceki düşünürlere karşı çıksa da, aslında onların kabul ettiği bir varsayımı kabul etmekte ve teorilerini bu varsayımına dayandırmaktadır. Sonuç olarak, uluslararası ilişkiler disiplininde birbirinden farklı teorilere sahip olduğu iddia edilen ve çoğu zaman birbirinin düşüncelerini eleştiren tüm uluslararası ilişkiler düşünürleri, teorilerini aslında aynı varsayımına dayandırmaktadır: "devletlerin kendi başına bir varlığa" ve hatta "bazı insan fenomenleri ve özelliklerine" sahip olduğu varsayımına. Uluslararası ilişkiler bağlamında bu düşünürlere ek olarak, daha birçok düşünür de örnek verilebilir. Ancak, bu tezin kapsamında verilen düşünürlerin,

uluslararası ilişkiler disiplininde ve dolayısıyla, ulusların ilişkilerinde devletlere yönelik ön kabulü ortaya koymak için yeterli görünmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE İNSAN HAKLARI

Günümüzde insan hakları, hem bir ilişki biçimi hem de bir disiplin olarak uluslararası ilişkileri etkileyen bir konu olmuştur ve insan haklarının her geçen gün uluslararası ilişkilerdeki öneminin arttığı görülmektedir. Ne var ki uluslararası ilişkiler alanında benimsenen insan hakları anlayışının, birinci bölümde ele alınan felsefi temelli insan hakları anlayışından bazı özellikleri itibariyle farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Bu bölümde, uluslararası ilişkilerdeki insan hakları anlayışı ile birinci bölümde ele alınan felsefi temelli insan hakları anlayışı, her anlayışın devleti ele alışları yönünden karşılaştırılacaktır. Bu çerçevede, uluslararası ilişkilerdeki insan hakları anlayışının devleti ele alış şeklinin bir eleştirisi yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle uluslararası ilişkilerdeki insan hakları kavramına ve kısaca tarihsel gelişimine, daha sonra bu insan hakları kavrayışına götüren devlet anlayışının nasıl kabul edildiğine değinilecektir. Son bölümde, bu insan hakları kavrayışına yol açan devlet anlayışı ve bunun kabul ediş şekli değerlendirilecektir.

3.1. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarının Gelişimi

Bu bölümde, insan haklarının uluslararası ilişkilerde nasıl ele alındığına ve gelişimi üzerinde durulacaktır. Hatırlanacağı üzere, ikinci bölümde uluslararası ilişkiler teriminin iki farklı karşılığı olduğu söylenmişti. Uluslararası ilişkilerdeki insan haklarına da bu ayrıma uygun olacak şekilde ele alınacaktır. Bu amaçla, öncelikle bir ilişki türü olan uluslararası ilişkilerde insan haklarından ne anlaşıldığına ve kısaca tarihsel gelişimine, daha sonra bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerde insan hakları kavramından ne anlaşıldığına ve bu alandaki çalışmalara kısaca

değınilecektir. Ancak, bu ilişki türü ve disiplinin birbirini etkilediğı noktası da göz önünde tutulmalıdır.

Öncelikle insan haklarıyla ilgili yaygın bir görüşü dile getirmekte fayda vardır. İnsan haklarının uygulama alanlarının, uluslararası alandan çok ulusal alanlar olduğuna dair yaygın bir anlayış bulunmaktadır (Dağı, 2010, s. 219). İnsan hakları, her ulusun kendi içinde uygulayabileceğı haklar demeti olarak görülmektedir. Ancak, bu düşüncenin özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle zayıfladığını söylemek mümkündür. İnsan hakları düşüncesinin, II. Dünya Savaşı sonrasında bir ilişki biçimi olarak uluslararası ilişkileri etkilemeye başladığı görülmektedir (Hazar, 2015, s. 45). Uluslararası ilişkilerde insan hakları fikrine dair ilk ciddi adımlar II. Dünya Savaşı sonrasında görülmekle birlikte, bu alandaki ilk oluşumlar, bu tarihten öncesine dayanmaktadır.

Ancak, bu ilişki biçiminde insan haklarına değinmeden önce, insan haklarının uluslararası ilişkilerdeki gelişimi ile ilgisi olduğundan dolayı, genel olarak uluslararası ilişkilerde ve özeld e uluslararası hukukta bireyin yer edinmeye başlamasıyla ilgili birkaç söz söylemek yerinde olacaktır. İkinci bölümden de hatırlanacağı üzere, uluslararası ilişkilerde 20. yüzyıla kadar devletler tek aktörler olarak kabul edildiğine, fakat bu tarih itibariyle uluslararası ilişkilerde, uluslararası örgütler ve bireyler gibi farklı aktörlerin kabul edildiğine ayrıntılarıyla değinilmiştir. Bu durum, doğal olarak, uluslararası hukuku da etkilemiştir. Bu bağlamda, M. Semih Gemalmaz, bireyin, uluslararası hukukun kişisi olmasıyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

Bilindiğı üzere, Uluslararası Hukuk, kural olarak, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuk disiplinidir. Bireyin de hukuk dalı içinde özne olarak tanınması ve buradan hareketle uluslararası mekanizma ve usuller çerçevesinde doğrudan ve bireysel sıfatı ile yer alabilmesi şeklindeki süreç asıl İkinci Dünya Savaşından sonra gelişecek olmakla birlikte 20. Yüzyılın ilk yarısında atılmaya başlan[mıştır] (2012a, s. 431).

Görüldüğü gibi, 20. yüzyıl itibariyle bireyler de uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Böylece, bireyin uluslararası hukukun kişisi sayıldığı durumlarda, uluslararası hukuk kuralları yalnızca devletler için değil aynı zamanda bireyler için de geçerli olmaya başlamıştır. Bireyin, uluslararası hukukta

kişi olarak kabul edilmesinin, uluslararası ilişkilerde insan hakları gelişmelerinin önünü açmasına dair önemini, Gemalmaz şu şekilde belirtmektedir:

İnsan hakları açısından atılan somut adımlardan birisi, bireyi Uluslararası Hukukun öznesi olarak kavrayan ve statü kazandıran gelişmelerdir. Bu gelişme, (...) azınlıkların korunması sürecinin yanı sıra, mülteciler sorunu, insancıl müdahale, savaşın insanileştirilmesi, vatansızlık sorununun çözümü girişimleri, köleliğin ilgası gibi alan ve konularda sağlanan kurumsallaşmayla olanaklı olmuştur (2012a, s. 431).

Bireylerin uluslararası hukukun kişisi olarak kabul edilmesi, devletlerin yanında bireylerin de uluslararası ilişkilere müdahil olabileceği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bu tarihe kadar, yalnızca devletlerin hakları ve çıkarlarından bahsedilen uluslararası ilişkilerde, bireyin uluslararası ilişkilere dahil edilmesiyle birlikte insan hakları fikrinin oluşmasının önü açılmış olmaktadır. Bu çerçevede, insan haklarının uluslararası ilişkilere dahil edilmesinin, bireyin uluslararası ilişkilere aktör olarak kabul edilmesi sayesinde olduğu söylenebilir.

Gemalmaz'ın az önce yer verilen ifadelerinde de olduğu gibi, uluslararası ilişkilere insan hakları fikri ilk olarak, iki dünya savaşı arasında ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, insan haklarına dair ilk çalışmaların, I. Dünya Savaşı sonucunda kurulan uluslararası örgütler ve topluluklar tarafından yapıldığı söylenebilir. I. Dünya Savaşı'nın ardından tekrar bu büyüklükte bir savaşın olmasını önlemek, barışı sağlamak ve korumak amacıyla Milletler Cemiyeti adıyla bir uluslararası örgüt kurulmuştur (Sander, 2007, s. 35). Milletler Cemiyeti'nin doğrudan insan haklarına yönelik bir çalışması bulunmamaktadır; bununla birlikte, bu örgüt çerçevesinde, "savaşın önlenmesi", "azınlıkların korunması", "sığınmacılar" gibi konularda insan haklarıyla ilgili dolaylı da olsa bazı çalışmalarda bulunduğu söylenebilir (Gemalmaz, 2012, s. 435). Her ne kadar Milletler Cemiyeti "insan hakları" adını taşıyan çalışmalar yürütmüş olmasa da, insan hakları kapsamına giren konularla ilgili yürüttüğü çalışmalar nedeniyle Milletler Cemiyeti'nin uluslararası ilişkilere dikkatlerin insan haklarına çevrilmesini sağladığı söylenebilir. Ayrıca bu gelişmelerin yanında, iki savaş arası dönemde, 1929'da Uluslararası Diplomasi Akademisi tarafından Uluslararası İnsan Hakları Bildirisi hazırlanmış ve Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından kabul edilip ilan edilmiştir (Gemalmaz, 2012a, s. 445-

446). Bu belgenin uluslararası ilişkilerde insan haklarının gelişimine katkısı şu olmuştur: Uluslararası İnsan Hakları Bildirisinde, evrensel bir insan hakları sözleşmesinin yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Gemalmaz, 2012a, s. 446). Bu talebe dayanarak, Bildiri'nin hazırlandığı dönem itibariyle, uluslararası ilişkilerde insan hakları ile ilgili çalışmaların yürütülmesinin bir zorunluluk olduğu düşüncesinin benimsenmeye başlandığı söylenebilir. Ne var ki bu talebin gerçekleşmesi II. Dünya Savaşı sonrasına kadar mümkün olamayacaktır.

Savaşı önleme ve barışı tesis etme gibi amaçları bulunan Milletler Cemiyeti amaçlarını gerçekleştirmeyi başaramayarak, II. Dünya Savaşı'nın başlamasına engel olamamıştır (Sander, 2007, s. 205). İlkine göre daha geniş bir alanda gerçekleşen bu savaşa bakıldığında, ikincisinin ilkinin göre çok farklı özelliklerinin olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı'nın I. Dünya Savaşı'ndan, bu tezin kapsamıyla ilgili olarak söylenirse, iki temel farkı şudur: II. Dünya Savaşı daha geniş bir alana yayılmış ve bu savaş sırasında nükleer silahlara başvurulmuştur (Sander, 2007, s. 111-112). İkincisi, ilkinin göre daha ağır sonuçlara neden olmuştur. Çünkü savaşın daha geniş bir alana yayılmış ve nükleer silahların kullanılması savaşların cephe savaşı olmaktan çıkıp şehirlere sıçramasına neden olmuş, dolayısıyla, bu savaş daha çok insanın yaralanması ve ölümüyle sonuçlanmıştır (Sander, 2007, s. 113). II. Dünya Savaşı'nın, ilkinin göre daha ağır sonuçlarla sona ermesi, uluslararası ilişkilerde insan hakları fikrinin yeniden ortaya çıkmasını ve bu konuda ciddi adımlar atılması gerektiğine dair düşüncenin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Doğal olarak, böyle bir savaşın ardından tekrar kalıcı barış için çalışmalara başlanmıştır. Bu konuda ilk olarak, tekrar bu derece büyük ve şiddetli bir savaşın olmaması için, devletlerce bir uluslararası örgüt kurma çalışmaları tekrar başlatılmıştır ve en son 26 Haziran 1945'te, Birleşmiş Milletler (BM) adıyla bir uluslararası örgüt kurulmuştur (Sander, 2007, s. 204). Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti ile benzer örgütler gibi görünmesine rağmen, aslında farklılıkları olan bir örgüttür. Bu farkları Oral Sander şu şekilde ifade etmektedir:

(...) Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Cemiyeti'ninkine benzer, ama daha karmaşık bir anayasal yapı, daha büyük bir bütçe, daha yaygın bir yönetim kadrosu ve en önemlisi bir başarısızlık deneyiminin verdiği derslerle kuruldu. Üye sayısı, eskisinin üye sayısının iki katından çok, organları ve uzmanlık kuruluşları daha gerçekçiydi. Kuruluşlarında Asya ve Afrika devletlerinin temsili, daha bağımsızlıklarını

kazanmadıklarından dolayı, çok sınırlı kalmışsa da Milletler Cemiyeti gibi temelde yalnızca bir Avrupa örgütü değildi. BM kuramda bütün devletlerin eşit, ama uygulamada devletler arasındaki farkların benzerliklerden çok olduğu bir örgüttü. 1945'te devletlerin egemen eşitliği üzerine kurulmuş[tur] (2007, s. 204).

BM'in, MC'ne oranla daha güçlü ve etkili bir uluslararası örgüt olmasının, uluslararası ilişkilerde insan haklarının gelişmesine önemli katkıları olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, BM, MC'nin aksine daha çok devlete ulaşma imkanı olan bir örgüttür. Bunun, insan hakları için önemi şurada yatmaktadır: ileride değinilecek olan insan hakları uluslararası sözleşmelerinin birçoğu, bu örgüt kapsamında yapılmıştır. Dolayısıyla, bu örgütün daha çok devlete ulaşabilmesi, insan hakları sözleşmelerinin daha çok devlet tarafından onaylanma ihtimalini arttırmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in kurulmasının ardından, insan haklarıyla ilgili yapılan ilk ve en önemli çalışma İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (İHEB)'dir. Beyanname'nin hazırlanışını Numan Hazar şu şekilde anlatmaktadır:

1945 yılında, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın San Francisco'daki kuruluş aşamasında böyle bir Bildirge yayımlanması önerilmiş ve daha sonra Birleşmiş Milletler'in ilk toplantısında konu yeniden gündeme gelmiş, bu amaçla bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon'un çalışmalarını tamamlamasından sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Bildirge, daha sonra gerek Birleşmiş Milletler gerek çeşitli bölgesel örgütler tarafından kabul edilen insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki sözleşmeler için yol gösterici bir kaynak rolü üstlenmiştir (2015, s. 83).

Bu Bildirge ile I. Dünya Savaşı sonrasında, her ne kadar Bildirge bir sözleşme niteliği taşımasa da, Uluslararası Diplomasi Akademisi'nin uluslararası ilişkiler düzeyinde genel bir insan hakları sözleşmesi yapılması talebinin, bir nebze de olsa karşılanmış olduğu söylenebilir. Keza bu bildirge ile insan haklarının ulusal bir konu olmaktan çıkıp uluslararası bir konu haline geldiği ileri sürülebilir.

Beyanname, uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan ve insan hakları olarak kabul edilen haklar demetini içeren ilk belgedir. Jack Donnelly, "(...) İnsan Hakları Uluslararası Yasası denebilecek bir metnin içereceği haklar listesi -insan doğasına ilişkin makul ve kabul-edilebilir bir teoriye dayanan bir liste- üstünde

büyük ölçüde uluslararası normatif bir fikir birliği vardır” demektedir (1995, s. 33). Donnelly’nin İnsan Haklarının Uluslararası Yasası olarak adlandırdığı haklar listesi, Beyanname’dir. Donnelly, Beyanname kapsamındaki hakların, birçok devlet tarafından insan hakları olarak kabul edildiğini, tam da bu nedenle uluslararası ilişkiler çerçevesinde bu listedeki hakların her birinin birer uluslararası hukuk normu olma özelliğini taşıdığını söylenebileceğini belirtmektedir. Donnelly’nin kullandığı normatif fikir birliğinin anlamı da budur. Donnelly, ifadelerinde doğrudan İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi dememektedir. Ancak, genel olarak bakıldığında, Beyanname, bugüne kadar uluslararası alanda yapılan ve çok az devletin kabul etmediği, dolayısıyla, uluslararası ilişkiler düzeyinde çoğunluğun onayını alan bir belge olmuştur. Ayrıca, bugüne kadar, insan haklarına dair yapılan tek bir genel haklar listesi bulunmaktadır. Bu da Beyanname’dir. Dolayısıyla, Donnelly’nin İnsan Hakları Uluslararası Yasası şeklinde ifade ettiği belgenin bu Beyanname olduğu söylenebilir.

İnsan haklarının gelişimi açısından ilk ciddi belge olmakla birlikte bu Beyanname yalnızca bir bildirgeçir ve uluslararası sözleşme niteliğine sahip değildir (Aybay, 2006, s. 6). Beyanname’yi tanıdıklarını beyan eden devletler, bu Beyanname’ye aykırı hareket ettikleri takdirde herhangi bir hukuki yaptırıma maruz kalmamaktadırlar. Ancak, hukuki bir yaptırım olmaması, Beyanname’nin uluslararası ilişkilerde herhangi bir etkisinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Beyanname’nin yapılageliş hukukuna dahil edilmesi yoluyla, Beyanname’nin hukuki bağlayıcılığının olması sağlanmaya çalışılmaktadır (Aybay, 2006, s. 6). Beyanname’nin hukuki bir yaptırımı olmaması, devletlerin Beyanname’yi yok sayabileceği anlamına gelmemektedir. Kaldı ki, daha önce de belirtildiği gibi Beyanname bugün başta Birleşmiş Milletler kapsamında olmak üzere, insan hakları ile ilgili yapılan birçok çalışmaya dayanak olmaktadır (Aybay, 2006, s. 7). Dolayısıyla, Beyanname’de geçen haklar, insan hakları uluslararası sözleşmelerinde de yer almakta ve ihlalleri halinde, sözleşme hükümlerinde yer aldıklarından dolayı hukuki yaptırımlar uygulanabilmektedir.

BM çerçevesinde, Beyanname’nin yanında, bugüne kadar, sözleşme olarak da insan hakları belgeleri düzenlenmiştir. İlk olarak, İkiz Sözleşmeler olarak da adlandırılan, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel

Haklar Sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşmeler, 1966 yılında hazırlanmış ve imzaya sunulmuş, ne var ki ancak on yıl sonra, 1976 yılında yürürlüğe girebilmiştir (Hazar, 2012, s. 87). Yukarıda değinildiği üzere, Beyanname genel bir haklar listesi sunarken, ikiz sözleşmelerin her biri bir hak grubunu içermektedir. Birleşmiş Milletler'in aslında tek metin hazırlamak üzere çalışmalar yürüttüğünü ancak daha sonra iki ayrı sözleşme hazırlanması üzerine anlaşıldığını söyleyen Gemalmaz, İkiz Sözleşmeler için şu ifadeleri kullanmaktadır:

MSHS ile ESKHS'nin hazırlık çalışmaları 1948'e dek geri gitmektedir. O süreçte, Evrensel Bildiri hazırlanıp kabul edilmiş; büyük ölçüde Bildirideki esas alan haklar listesinin sözleşme formundaki bir belgede toplanması çabaları ancak 1966'da bu Sözleşmelerle somutlaşabilmiştir. Bu iki Sözleşme, büyük ölçüde, Evrensel Bildiride düzenlenen hakların sözleşme formundaki iki belgede yeniden düzenlenişi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, temel nitelikli bu iki sözleşme BM belgeler arasında çok sayıda Devlet tarafından onaylanan belgeler arasındadır. Henüz onaylama işlemini yapmamış Devletler ise, Evrensel Bildirideki hakları bile uluslararası yükümlülük olarak üstlenme konusunda kaygı ve sıkıntıları bulunan Devletler şeklinde algılanmakta ve eleştirilmektedir (2012, s. 226).

Gemalmaz'ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, İkiz sözleşmeler, Beyanname'de bulunan haklar temelinde hazırlanan sözleşmelerdir. Birleşmiş Milletler tarafından planlanan, aslında tek bir sözleşme metni içinde hakların toplanmasıdır. Ne var ki bu çalışmalar farklı sözleşme ile sonuçlanmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında anlatılacak olan, uluslararası ilişkilerde devlet anlayışının insan haklarına etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için neden tek bir sözleşme yerine iki farklı sözleşme yapıldığına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

II. Dünya Savaşı sonrasında, her ne kadar, savaşın önlenmesine ilişkin uluslararası ilişkiler çerçevesinde çalışmalar yürütülmüş olsa da, devletler arasındaki gerilim devam etmiş ve uluslararası ilişkileri 1991 yılına kadar etkileyecek olan "soğuk savaş" dönemine girilmiştir (Sander, 2007). Uluslararası ilişkiler düzeyinde alınan önlemler devletler arasındaki gerilimin ortadan kalkmasını sağlayamamıştır. Bu dönemde, ABD ve SSCB liderliğinde devletler iki kutba ayrılmıştır ve bu iki kutupluluk 1991 yılında SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir (Sander, 2007, s. 201). Ancak BM'ye ve savaşı önlemek için yapılan çalışmalara rağmen yaşanan bu iki kutupluluğa soğuk savaş adı verilmesinin özel bir nedeni bulunmaktadır. Soğuk savaş boyunca taraflar, yani ABD ve SSCB, hiçbir zaman sıcak çatışmaya

girmemiştir (Sander, 2007, s. 224). Başka bir ifadeyle, Soğuk Savaş'ın tarafları hiçbir zaman doğrudan bir savaş durumuna geçmemiş, gerilim karşılıklı rekabet alanları ile sınırlı kalmıştır. Bu alanlara örnek olarak “silahlanma”, “ekonomi”, “insan hakları” verilebilir (Sander, 2007). Bu tez kapsamında bu iki devletin özellikle insan haklarına bakışlarının bir sonraki bölümde örnek teşkil edebileceğinden dolayı, tarafların bu süreçte yaklaşımlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Bu noktayı biraz daha açmak gerekirse, serbest piyasa ekonomisini savunan ABD, daha çok “özgürlük, eşitlik” gibi kavramların önemli olduğunu ve bireysel özgürlüklerin ön planda olması gerektiğini bu nedenle de ilk kuşak haklar olarak anılan sivil-siyasal hakların, insan haklarında öncelikli ve ayrıntılı yer alması gerektiğini öne sürerken, sosyalist ekonomi sistemini savunan SSCB ise insanların ekonomik olarak eşit olmadıklarını, dolayısıyla, bu tür bir eşitlik sağlanmadan insanların eşit olamayacağını, bu nedenle de insan haklarında önceliğin ekonomik-sosyal haklarda olması gerektiğini savunmuştur (Donnelly, 1995, s. 53). Bu iki devlet arasında bir ortak nokta bulabilmek için iki farklı sözleşme hazırlanmış ve öncelik-önemlilik gibi sorunlar nedeniyle insan hakları sözleşmesinin rafa kaldırılması engellenmiştir.

Bu uzlaşmaya rağmen, 1966 yılında imzaya açılan İkiz Sözleşmeler, sözleşmenin yürürlüğe girebilmesi için gereken 35 onayın devletler tarafından ancak 1976 yılında verilebilmesi nedeniyle imzaya açıldıktan on yıl sonra yürürlüğe girebilmiştir (Gemalmaz, 2012b, s. 229). Bu duruma bakarak, her ne kadar uluslararası ilişkiler çerçevesinde insan hakları fikrinin gelişmesi yönünde bir anlaşma olsa da tek tek devletlerin insan haklarına dair sorumluluk alma konusunda istekli olmadıkları söylenebilir.

İkiz sözleşmeler dışında, BM çerçevesinde insan haklarına dair birkaç sözleşme daha yapılmıştır. Bu sözleşmeler: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT), Çocuk Hakları Sözleşmesi, Tüm Göçmen İşçilerin Hakları ve Aile Fertlerinin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme, Zorla Kaybedilen Kişilerin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (Gemalmaz, 2012b). Ancak bu

sözleşmelerin İkiz Sözleşmelerden farklı bir özelliği bulunmaktadır. Bahsedilen yedi sözleşme belirli bir konuya yönelik yapılmış sözleşmelerdir (Gemalmaz, 2012a, s. 517). İkiz Sözleşmeler gibi genel bir haklar listesi sunmamaktadırlar. Belirli bir konuya odaklanarak, odaklandıkları konuyla ilgili olan bir insan hakları listesi sunmakta ve devletler tarafından yapılması gerekenler belirtilmekte ve ihlalleri önleme mekanizmaları oluşturulmaktadır. İkinci bölümde anlatılacak olan konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Birleşmiş Milletler çerçevesinde yapılan belge ve sözleşmeler bölgesel değil genel niteliklidirler. Bununla birlikte, uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan, ancak bölgesel nitelikte olan insan hakları sözleşmeleri de bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler çerçevesinde hazırlanan insan hakları belgelerinin, bölgesel nitelikteki insan hakları sözleşmelerine dayanak noktası oluşturduğu söylenebilir (Aybay, 2006, s. 6). Bu bağlamda, üç tane bölgesel insan hakları sözleşmesinden bahsedilebilir: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (Gemalmaz, 2012b). Bu üç sözleşmeden en etkili olanı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir. Her üç sözleşme çerçevesinde de koruma mekanizmaları olarak insan hakları mahkemeleri bulunmaktadır. Bu üç sözleşmeden en çok bilineni ve diğerlerine nazaran daha etkili olanı AİHS'tir. Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi, ABD'nin sözleşmeyi imzalamaması ve dolayısıyla, bu sözleşme çerçevesinde kurulan insan hakları mahkemesinin yetkisini tanımaması nedeniyle etkili bir sözleşme olamadığı söylenebilir (Gemalmaz, 2012b, s. 345). Diğer yandan, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin, diğer iki sözleşmeden farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu sözleşmenin diğer ikisinden farkı, Afrika Sözleşmesinde haklar kadar ödevlere de vurgu yapılmasıdır (Gemalmaz, 2012b, s. 455). Ancak, bu tez kapsamında örnek olarak AİHS kısaca açılarak, ikinci bölümle ilgisi bakımından AİHM'e değinilecektir.

AİHS, bölgesel bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi tarafından 1950 yılında hazırlanmış ve imzaya açılmış, 1953 yılında yürürlüğe girmiş bölgesel bir uluslararası insan hakları sözleşmesidir (Gemalmaz, 2012b, s. 12). Bölgesel nitelikli bir belge olduğu için yalnızca Avrupa devletlerine açık bir sözleşmedir. Sözleşme toplam 59 maddeden oluşmaktadır; ilk bölümü insan haklarının listelenmesine ayrılmış, ikinci bölüm ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin kuruluşuna,

teşkilatlanmasına ve bunların görev ve yetkilerine ayrılmıştır (Kuran, 2014, s. 200-216). AİHS'te belirtilen hakların, Beyanname başta olmak üzere BM'nin diğer insan hakları sözleşmelerinde yer alan haklar temelinde hazırlandığı görülmektedir.

AİHS'in etkili bir sözleşme olması, AİHM'in etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda değinilen ve Birleşmiş Milletler kapsamında düzenlenmiş olan insan hakları sözleşmelerinin hiçbiri, uluslararası insan hakları mahkemesi şeklinde bir koruma mekanizması getirmemiştir (Gemalmaz, 2012b). Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmeleri de raporlama, bireysel-devlet başvuruları gibi kendilerine ait koruma mekanizmaları geliştirmiş olmakla birlikte, bu mekanizmaların hiçbiri hukuki karar alamamaktadır (Gemalmaz, 2012b). Örnek vermek gerekirse, MSHS çerçevesinde kurulan İnsan Hakları Komitesi'ne, devletler aleyhine gerçekleştirilen bir bireysel ve devlet başvurularını Komite, inceleyip değerlendirmekte ve değerlendirme sonucunu kamuoyu ile paylaşmakta ve o dönemki yıllık rapora eklemektedir (Gemalmaz, 2012b, s. 258-274). Oysa AİHM'in kararları tıpkı ulusal mahkemelerde olduğu gibi bağlayıcılığı olan kararlardır ve ayrıca tavsiye vermektense öteye geçerek, bir mahkeme olduğu için, başvuran bireye, suçlu bulunan devletin ya da devletlerin tazminat ödemesine hükmedebilir. Devletler, AİHM'in kararları bağlayıcı olduğundan dolayı, kendileri aleyhine çıkan tazminat kararlarına uymak ve ihlale uğrayan bireye tazminatı ödemek zorundadır.

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerde insan haklarının etkisi yalnızca sözleşmelerde görülmemektedir. Sözleşmelerin yanında gerek örgütler kapsamında komisyonların oluşturulması gerek insan haklarıyla ilgili bağımsız örgütlerin oluşturulması, uluslararası ilişkilerde insan haklarına dair diğer gelişmeler olarak örnek olarak verilebilir.

Bu tür oluşumlara ilk örnek olarak BM'nin İnsan Hakları Komisyonu verilebilir. 15 Mart 2006 tarihinde Genel Kurul kararıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey'den alınarak İnsan Hakları Konseyi adıyla ayrı bir konsey olmasına karar verilmiştir ve bu Konsey'in görevleri genel olarak şu şekilde özetlenebilir:

Konsey, genel olarak izlenecek politikalar için yol gösterir; insan hakları sorunlarını inceler; yeni uluslararası normlar geliştirir ve dünya genelinde insan haklarının uygulanışını gözlemler. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın insan hakları politikasının

belirleyicisi olan Konsey dünya üzerindeki her uygun gördüğü yerde insan hakları sorununu gündeme getirmek ve devletlerden, STK'lar ve diğer kaynaklardan gelen bilgileri incelemekle yetkilidir (www.unicankara.org.tr).

Konsey'in yanı sıra bir de Genel Kurul kararıyla 20 Aralık 1993'te kurulan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği vardır ve İnsan Hakları Yüksek Komiserinin görevleri de kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Herkesin insan haklarının tümünden etkin biçimde faydalanmasını teşvik ve temin etmek; BM bünyesi içinde insan hakları ile ilgili faaliyetleri artırmak ve işbirliğini saptamak; yeni insan hakları standartlarının geliştirilmesine yardımcı olmak ve insan hakları antlaşmalarının tasdikini teşvik etmek gibi birçok sorumlulukla görevlendirilmiştir. Yüksek Komiser ayrıca, ciddi insan hakları ihlallerine karşı tepki vermek ve önleyici eylemlerde bulunmakla da yetkilidir (www.unicankara.org.tr).

Görüldüğü üzere, BM, yalnızca insan hakları sözleşmeleri yapmakla kalmamış, sözleşmelerin uygulanması yönünde de çalışmalar yürütmüştür. Sözleşmelerin kağıt üzerinde kalmasını önlemeye ve uygulanmalarını sağlamaya çalışılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, BM, sürekliliği olan bir insan hakları politikası yürütmeye çalışmaktadır.

BM içinde yer alan organların dışında, insan hakları ihlallerinin takip edilebilmesi ve önlenmesi için hükümet dışı uluslararası örgütler de kurulmuştur. Bunlara örnek olarak AF Örgütü (Amnesty) ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) verilebilir. Her iki örgütün de temel özelliği, hükümet dışı kuruluşlar (Non-Governmental Organisation, NGO) olmasıdır ve uluslararası sivil toplum kuruluşları olarak da bilinirler.

İnsan haklarının korunması amacıyla gerçekleştirilen çalışmaların uluslararası alanda uygulamaya geçirme olanakları oldukça sınırlıdır ve karşılıklı bilgi alış-verişi ile ülkelerin rızaları temelinde uluslararası normların ulusal düzeyde uygulanmasına yönelik yardımların ötesinde bir faaliyet sürdürülmemektedir (Donnelly, 1995, s. 222). Rejimler, tam olarak bir düzenlemeye kavuşmamış ve koordinasyonu yetersiz kalan ulusal faaliyetlerden doğan sorunları çözmek için oluşturulmuş siyasi oluşumlardır. Keohane'nin oldukça açıklayıcı piyasa benzetmesine göre, rejimler,

uluslararası düzeyde yeterli bir “talep” olduğunda, bu talebi karşılamak için bir devlet ya da devletler grubunun, kendi istekleri ile uluslararası normlar ve karar-alma usulleri “arz”ında bulunmaları sonucunda oluşurlar (Donnelly, 1995, s. 222). Sonuç olarak, Donnelly, uluslararası rejimlerden biri olma özelliğini taşıyan insan haklarının da uluslararası alanda belirli bir ihtiyaç üzerine belirli bir dönemde ortaya çıkmış talepler olduğunu öne sürmektedir. Yani, Donnelly, insan hakları denen hakları modern dönemin insanına ait olan haklar olarak kabul etmektedir.

II. Dünya Savaşı sırasında yaşananlar, uluslararası platformda insanın tür olarak yalnızca ulusal alanda değil uluslararası alanda da korunması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bunda, Hitler’in savaş sırasındaki uygulamalarının özellikle etkili olduğu söylenebilir. Tüm bu etkenler sonucunda, devletler tarafından, uluslararası insan hakları rejimi oluşturulmuştur (Donnelly, 1995, s. 223). Ancak kurulan uluslararası insan hakları rejiminin etkili bir işleyişi bulunmamaktadır ve Donnelly bu durumun uluslararası insan hakları rejiminin devletlerin rızasına bırakılmasından kaynaklandığını öne sürmektedir. Donnelly’nin iddiasına göre, uluslararası insan hakları rejimi ancak devletlerin rızası dahilinde etkin olabilmektedir (1995, s. 224).

Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası ilişkiler disiplini ile ilişki türü olarak uluslararası ilişkiler birbiriyle sıkı bir bağa sahiptir. Dolayısıyla, birinde görülen değişim ve gelişmeler diğerini de az ya da çok etkilemektedir. Bu, insan hakları için de geçerli olmuş ve insan haklarının ilişkilere dahil olmasıyla beraber disiplin içinde de insan haklarına dair çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır.

İlk bölümden de hatırlanacağı üzere, E. H. Carr, her disiplinin belli bir ihtiyaca yönelik ortaya çıktığını söylemektedir (aktaran: Knutsen, 2006, s. 283). Bu bağlamda, insan haklarının uluslararası ilişkiler disiplini dahilinde çalışılmaya başlanması da benzer bir ihtiyaçtan ortaya çıktığı söylenebilir. İlişkiler düzeyinde insan haklarının öneminin artması, disiplin içinde daha önce hiç çalışılmamış bu alana yönelik bir ihtiyaç ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler disiplini içinde insan haklarını çalışan bir alan ortaya çıkmıştır.

“İnsan hakları” terimi gerek doğrudan insan aklının ürettiği bir kavram, bir düşünce olarak, gerekse özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında özerk bir hukuk

disiplini çerçevesinde insan Hakları Hukuku kurumsallaşması olarak, tarihsel evrimin belli bir aşamasında ortaya çıkmış ve somutlaşmıştır; bir birikimin ürünüdür (Gemalmaz, 2012, s. 529).

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde insan hakları çalışmaları, normatif teori adı verilen ayrı bir çalışma alanının içinde ele alınmaktadır (Dağı, 2010, s. 185). Uluslararası ilişkiler disiplini içinde yalnızca bir bölüm olarak insan hakları ile karşılaşmaktadır. Normatif yaklaşımların uluslararası ilişkilerin etik boyutuyla ilgilendiğini söyleyen Dağı, normatif teoriyle ilgili şu ifadelerle yer vermektedir:

Geleneksel olarak devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaması gerektiği söylenir. Bu, devletin özerk bir moral özne olarak tanınmasından ve devlete tanınan negatif egemenlik hakkı kavramından kaynaklanan Uluslararası İlişkiler'in temel ilkelerindedir. Normatif yaklaşım genelde bu varsayımları- kabulleri taşır. Devletin gerçekten de moral özerkliği olabilir mi? Egemenlik hakkı devlete vatandaşlarına karşı istediği gibi davranma hakkı verir mi? Vermezse bunun, yani egemenliğin sınırları nelerdir? Bu sınırlar bittiğinde uluslararası karışmazlık ilkesi geçerliliğini yitirir, müdahale meşru olur mu? Özellikle insan hakları ve çevre sorunları gibi küresel sorunlar karşısında devletin egemenlik alanlarının giderek sınırlandırıldığı gerçeği bu soruların pratik zeminini oluşturur (2010, s. 189-190).

Demek ki, normatif teori, devletin temel bir aktör olarak kabul edildiği uluslararası ilişkilerde, bu temel aktörün sahip olduğu ve dokunulmamayı gerektiren “egemenlik hakkı”nın, devletlere her şeyi yapabilme hakkı tanıyıp tanımadığını tartışmaktadır.

Normatif teori uluslararası ilişkilerde her ne kadar 20. yüzyılda ortaya çıkmış olsa da, bu teori üzerinde çalışanlar, normatif teorinin Antik döneme kadar uzanabileceğini öne sürmektedir. İhsan Dağı, “normatif teorinin kökenleri klasik felsefecilere dayanır; Plato ve Aristo'dan başlayıp özel olarak ‘uluslararası’ sorunlar üzerinde duran Grotius, Vatten, Wolff, Pufendorf, Hobbes, Locke, Rousseau, Kant ve Mill'e kadar uzanır” demektedir (2010, s. 191). İkinci bölümden de hatırlanabileceği üzere uluslararası ilişkiler disiplinin kendisi, 20. yüzyılda siyaset biliminden ayrılarak kurulmuş bir disiplindir ve doğal olarak siyaset bilimi düşünürlerinden oldukça etkilenmiştir. Bu nedenlerle, ilk etapta, normatif teori de bu disiplin içinde çalışılan bir alan olarak kökenlerinin Eskiçağa kadar götürülmesinin normal olduğu söylenebilir. Ne var ki uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde çalışılan normatif

teorinin Eskiçağa kadar götürülmesi, tezin ikinci bölümde (s. 47) uluslararası ilişkiler için sayılan nedenlerden dolayı pek mümkün görünmemektedir. Ancak, yine de normatif teorinin içinde yapılan etik çalışmalardan dolayı, Platon ve Aristoteles'e kadar götürülebileceği de söylenebilir. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerdeki kesin ayrımın normatif teori için geçerli olamayacağı söylenebilir. Bu tartışmaya tezin kapsamını aşacağından dolayı girilmeyecektir.

Normatif teori üzerine çalışanların bugün teori kapsamında ilk karşılaşacakları şey, teorinin iki farklı yaklaşıma sahip olduğudur. Bu bağlamda, normatif teori, kozmopolitan ve komüniteryen yaklaşım olmak üzere iki ayrı yaklaşımı içinde barındırmaktadır (Bakan, 2002, s. 438). Bu bölümde bu yaklaşımlara yer verilmesinin nedeni, bir sonraki bölümde ele alınacak olan uluslararası ilişkilerdeki insan haklarında, devletin konumunun daha iyi anlaşılabilmesi ve örnek oluşturabilmesidir.

Normatif teoriler üzerine çalışan Zerrin Ayşe Bakan, bu iki yaklaşımın insan haklarına bakış açılarını şu ifadelerle anlatmaktadır:

(...) Komüniteryen yaklaşım, bireylerin özerk bir varlık olmadıkları ve kimliklerini toplumun bir üyesi olma sıfatı ile kazandıkları tezini ileri sürmektedir. Bu nedenden dolayıdır ki, her toplumun kendine ait bir sosyal, siyasal ve ekonomik düzen kurma hakkı vardır ve bireyler içinde yaşadıkları toplumun kurduğu bu düzenin ötesinde bir hak talep edemezler. Kozmopolitan yaklaşım ise, yine evrensel bir bakış açısı takınmakta ve toplumun bir üyesi olarak değil, ancak özerk birer ahlaki varlık olmaları nedeniyle bireylerin insan haklarına sahip olduklarını belirtmektedir. Onlara göre haklar, bireylerin bu özerk statülerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu nedenden ötürü de, hakları bireylerden ayırmak mümkün değildir. Bunun sonucu olarak da insan hakları, mevcut tüm toplumsal düzenlerin üstünde ve onlardan bağımsız olarak var olmaktadır (2002, s. 439).

Görüldüğü gibi, kozmopolitan yaklaşımda, insan türünün her bir üyesinin, bu türe özel haklara sahip olduğunu savunulurken, komüniteryen yaklaşıma göre insanlar, tek başlarına yaşayamamakta, bu nedenle, içinde yaşadıkları toplumdan ayrı düşünülememekte ve dolayısıyla, kendi toplumları içinde sahip oldukları haklardan fazla bir hakka sahip olamamaktadırlar. Kozmopolitan yaklaşım çerçevesinde insan haklarından bahsedilebilirken, aynı şeyi komüniteryen yaklaşım için söylemek mümkün değildir (Bakan, 2002, s. 439). Komüniteryen yaklaşım evrensel bir insan

haklarının olamayacağını, çünkü insanların toplumlar içinde var olduklarını ve her toplumun farklı bir düzeni olduğundan dolayı, hak taleplerinin de farklılık göstereceğini, bir toplumda talep edilen bir hakkın diğer toplumda bir hak olarak ortaya çıkmayabileceğini, dolayısıyla, farklı toplumlarda yaşayan insanlar için evrensel hak taleplerinin olmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Kozmopolitan yaklaşımının en önemli temsilcisi Kant, komüniteryen yaklaşımın en önemli temsilcisi ise Charles Taylor'dır (Şimşek, 2012, s. 93).

Komüniteryen ve kozmopolitan tartışması hem insan haklarını hem de uluslararası ilişkiler disiplini aşan bir tartışmadır. Bu tartışma ne sadece insan hakları ile ilgilidir ne de sadece uluslararası ilişkiler disiplininin altında gerçekleşen bir tartışmadır. Bu tartışmanın çok farklı boyutları bulunmaktadır. Bu tezde bu tartışmaya değinilmesinin nedeni, uluslararası ilişkilerde yeni bir alan olan ve insan haklarını da içeren normatif teorinin dayandığı genel bir tartışmanın olduğunu belirtmektir.

Normatif teorinin bu tez kapsamındaki önemi, uluslararası ilişkilere yönelttiği sorular ve bu soruların uluslararası ilişkilerde insan haklarını nasıl şekillendirdiğidir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde normatif teorinin disipline yönelttiği sorulara bakılarak, bu teorinin de aslında devlet merkezli bir teori olduğu ileri sürülebilir. Zira devletin egemenliğinin sınırları, vatandaşlarına karşı bu hakkı ne kadar geniş yorumlanabileceği gibi soruların merkezinde devlet bulunmaktadır ve bu devletin özelliği, onun, kendi başına bir varlık, bir aktör olmasıdır.

3.2. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarında Devlet Anlayışı

Bir önceki bölümde, uluslararası ilişkilerde insan haklarından bahsedilirken, bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerde insan haklarıyla ilgili çalışmaların, insan hakları uluslararası belgeleri ve koruma mekanizmalarının hazırlanması ve kurumların oluşturulmasında görülebildiği belirtilmişti. Bu noktada, asıl konuya geçmeden önce, Gemalmaz'ın uluslararası insan hakları belgeleriyle ilgili tespitlerine

bakmakta yarar vardır. Bu bağlamda, Gemalmaz, belgelerle ilgili şu ifadelere yer vermektedir:

İnsan hakları belgelerini hazırlayanlar, belli bir tarihsel aşamadaki hukuk anlayışı ile hareket ederler; ulusal ve var olduğu kadarıyla uluslararası birikimi dikkate alırlar. Dolayısıyla, ilgili normun çerçevesini, üretildiği dönemin ve üretenin hukuk anlayışı ve birikimi belirler (2012, s. 230).

Demek ki, ilişki biçimlerini düzenleyen uluslararası hukuk, düzenlediği ilişkilerin kurulduğu ortamdan etkilenmektedir. Bu bağlamda, insan hakları uluslararası sözleşmelerinin de uluslararası hukuka dahil olduğu göz önüne alınırsa, insan hakları sözleşmelerinin, tıpkı diğer uluslararası hukuk normları gibi uluslararası ilişkilerin özelliklerinden ve koşullarından etkilendiği söylenebilir. Bu durumda, uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının, uluslararası ilişkiler düzeyinde hazırlanan insan haklarına da yansıdığı söylenebilir. Bu bölümde, uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının insan hakları üzerindeki etkileri, örnekler verilerek gösterilmeye çalışılacaktır. Ancak, öncelikle uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışını kısaca hatırlatmak yerinde olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde, devletler temel aktörler olarak kabul edilmektedir. Bu, bu ilişki türünü kuranların devletler olduğu anlamına gelmektedir. Devletler, kendi amaçları, istekleri ve çıkarları doğrultusunda birbirleriyle ilişkiler kurmaktadır ve uluslararası ilişkiler de bu ilişkilerin genel adıdır (Yurdusev, 2010, s. 18). 20. yüzyıla kadar uluslararası ilişkiler bu şekilde tanımlanmıştır; ancak bu tarih itibarıyla uluslararası ilişkilerde farklı aktörlerin de ortaya çıktığı görülmektedir ve dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde de değişimler görülmüştür. Ancak, her ne kadar farklı aktörlerin de varlığı kabul edilse de devletler temel aktör olma özelliklerini kaybetmemişlerdir. Bu konuya, uluslararası ilişkiler çerçevesinde oluşturulan belgelerin, devletleri, kendi çıkarları ve amaçları olan birer aktör olarak kabul eden bir ortamda hazırlandığını hatırlatmak amacıyla kısaca değinilmiştir.

Daha önce de değinildiği üzere, uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan insan hakları belgeleri, hazırlandıkları ortamın, yani uluslararası ilişkilerin özelliklerini ve koşullarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerdeki

devlet anlayışının yansımalarını uluslararası insan hakları belgelerinde görmek mümkündür. Uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının insan haklarına yansımalarını gösterebilmek amacıyla öncelikle ilişki türü çerçevesinde hazırlanan uluslararası belgelerden örnekler verilecek ve daha sonra bu alandaki düşünürlerin insan hakları ile ilgili ifadelerine yer verilecektir.

Böyle bir devlet anlayışının insan hakları üzerindeki etkisini göstermek amacıyla uluslararası sözleşmelerinden örnek olarak MSHS, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT) ve son olarak da AIHS ele alınacaktır. Özellikle bu sözleşmelerin ele alınmasının nedeni, MSHS'nin BM kapsamında yapılmış genel bir haklar listesi sunmuş olmasıdır. İşkenceye Karşı Sözleşme, belirli bir konu üzerinde hazırlanmış BM sözleşmesi olduğu için, AIHS ise yalnızca belirli bir bölgede geçerli olan bir insan hakları uluslararası belgesi olduğu için bu üç sözleşme seçilmiştir.

MSHS'nin kuruluşu ile ilgili bir önceki bölümde bilgi verilmiştir. Bu kısımda, MSHS'deki bazı maddelere yer verilecektir. Uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının bu maddelerde nasıl ortaya çıktığı gösterilmeye çalışılacaktır. MSHS'nin 5. maddesi şu şekildedir:

Bu sözleşmenin hiçbir hükmü, bir devlete, gruba veya kişiye, Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin tahribini amaçlayan bir faaliyete katılma veya tasarrufta bulunma hakkı tanıdığı veya hak ve özgürlüklerin bu sözleşmede belirtildiğinden daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına imkan verdiği şekilde yorumlanamaz (Kuran, 2014, s. 241) .

Bu madde, sözleşmede yer alan ifadelerin farklı şekillerde yorumlanarak, yine sözleşmede yer alan hakların ihlal edilebilme ihtimaline karşı önlem almak amacıyla sözleşmeye konulmuştur. Bu maddede dikkat çeken nokta, bu hükümlerin farklı yorumlayabilecek ve ihlalleri gerçekleştirebilecek olanların madde içinde sayılmış olmasıdır. Bunlar, devletler, gruplar ve kişilerdir. Bu tez kapsamında önemli olan, devletlerin ihlalci olabileceğine yönelik düşüncedir. Bu madde, devletlerin yapıp-ede bilme yetisinin ve amaç ve isteklerinin olduğu düşüncesine dayanarak oluşturulmuştur. Biraz daha açmak gerekirse, devletlerin amaçları ve istekleri doğrultusunda gerçekleştirecekleri fiillerin insanlara zarar verebilme ihtimalinin

olduğu ve bu nedenle de devletlerin bu eylemlerine karşı insanların korunması gerektiği düşüncesiyle bu madde bu şekliyle sözleşmeye konmuştur. Bu bağlamda, sözleşmede, devletlerin, insan haklarının potansiyel ihlalcisi olarak kabul edildiği söylenebilir.

MSSH'nin ardından ikinci olarak, İşkenceye Karşı Sözleşme'den maddeler örnek olarak verilecektir. Bu bağlamda, sözleşmenin ilk maddesi işkence ile ilgili şu tanıma yer vermektedir:

Bu sözleşmenin amacı bakımından "işkence", bir kimseye karşı kendisinden itiraf almak veya üçüncü kişi hakkında bilgi edinmek, kendisinin veya üçüncü kişinin yaptığı veya yaptığından kuşkulanan bir eylem nedeniyle cezalandırmak veya kendisini veya üçüncü kişiyi korkutmak veya zorlamak amacıyla veya ayrımcılığa dayanan her hangi bir sebeple, bir kamu görevlisi veya resmi sıfatla hareket eden bir başka kişi tarafından veya bu görevlinin veya kişinin teşviki veya rızası veya muvafakatiyle işlenen ve işlendiği kimseye fiziksel veya ruhsal olarak aşırı acı veya ısırdap veren her hangi bir fiildir (Kuran, 2014, s. 280-281).

İşkencenin tanımı yapılan bu maddede, bu tez kapsamında önemli olan kısım, işkencenin failinin maddede açıkça tanımlanmış olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, belirtilen fiiller, ancak belirli kişiler tarafından gerçekleştirildikleri takdirde işkence kapsamına dahil edilmektedir. Bu madde, fiillerin, ancak kamu görevlisi, resmi görevli tarafından doğrudan ya da kamu görevlilerinin onayıyla ya da rızasıyla üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu sıfatlara sahip olmayan herhangi bir kişi tarafından aynı eylemlerin gerçekleştirilmesi işkence kapsamına dahil edilmemektedir. Dikkat edildiği üzere, işkence fiilini gerçekleştirenin kamu görevlisi, yani devlet yetkili olması gerekmektedir. Eğer, işkence fiilinin gerçekleştirilmesinde doğrudan ya da dolaylı olarak bir devlet yetkilisi bulunmuyor ise o fiil işkence olarak kabul edilmemektedir. Burada önemli olan, işkenceye konu olan fiilin gerçekleştirilmesinde bir devlet unsurunun bulunmasıdır.

İşkence Yasağı Sözleşme çerçevesinde kurulan İşkence Önleme Komitesi'ne, işkence yasağına ilişkin ihlaller olması durumunda başvurulabilir. Devlet ve bireysel başvurular, Sözleşmenin 22 ve 23. maddelerinde yer almaktadır. Her iki madde de başvuruların ancak devletler aleyhine olabileceğini belirtmiştir. Ancak bu

başvurunun yapılabilmesi için, aleyhine başvuru yapılacak olan devletin, Komite'nin bu konudaki yetkisini tanıdığını beyan etmiş olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, devletler, Komite'nin yetkilerini tanımak zorunda değildirler ve tanımayan devletler aleyhine herhangi bir nedenden ötürü başvuru yapılamamaktadır.

İşkenceye Karşı Sözleşme'nin bu hükümleri göz önüne alındığında, bu sözleşmenin de tıpkı MSHS gibi devlet merkezli bir sözleşme olduğu söylenebilir. Zira bu sözleşme hem bir fiilin işkence olarak kabul edilebilmesi için devlet unsurunu şart koşturmaktadır hem de işkence yasağının ihlali başvuruları yalnızca devletler aleyhine yapılabilmektedir.

AİHS'in, BM sözleşmelerinden farklı olarak sözleşme çerçevesinde bir mahkeme kurulduğu daha önceki bölümde belirtilmiştir. AİHS'nin 33. ve 34. maddeleri mahkemeye başvurularla ilgilidir. Bu maddeler şu ifadeleri içermektedir:

Her Yüksek Sözleşmeci Taraf işbu Sözleşme ve protokolları hükümlerine vaki ve kendisinin diğer Yüksek Sözleşmeci Tarafa isnat edilebileceğine kanaat getirdiği herhangi bir ihlalden dolayı Mahkeme'ye başvurabilir (Kuran, 2014, s. 210).

Demek ki, devletler kişi olarak AİHM'ne başvurabilir. Ancak konumuz için önemli olan bir diğer husus, devletlerin aleyhlerine başvurdukları "kişiler" yine devletlerdir. Yukarıdaki maddeden de anlaşılacağı üzere, diğer devletler, bir devletin, sözleşmedeki haklardan herhangi birinin ihlal ettiğine dair bir iddia ile bu mahkemeye başvurabilmektedir. AİHS, devletlerin ihlalcı sıfatıyla mahkemede taraf olabileceğini doğrudan, herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde ifade etmektedir. Bu durum yalnızca devlet başvurularında geçerli değildir. Keza, bireysel başvurularda da benzer ifadelere rastlamak mümkündür. AİHS madde 34 şu şekildedir:

İşbu Sözleşme ve Protokollarında tanınan hakların Yüksek Sözleşmeci taraflardan biri tarafından ihlalden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir suretle engel olmamayı taahhüt eder (Kuran, 2014, s. 210).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, insan hakları ihlali söz konusu olduğunda, kendilerine gelen başvuruları değerlendirerek bir hüküm verme yetkisine sahiptir. Ancak verilen hüküm cezai bir hüküm değildir. Yalnızca tazminata hüküm verebilir. Bölümümüz için önemli olan kısım ise, AIHM'e yalnızca devletler aleyhine başvurulabilmektedir. Görüldüğü üzere, insan haklarının ihlalinin öne sürebilmek için, gerçekleştirilen fiilin, aleyhine başvurulacak "devlet" tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Sonuç olarak, bu belgelerin tamamı "devlet gücünü kısıtlama" amacıyla hazırlanan belgelerdir (Gemalmaz, 2012a, s. 529). Bu bağlamda, bölümün ilerleyen kısımlarında insan hakları ve uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının ilgisini kurabilmek amacıyla, buraya kadar ele alınan insan hakları belgelerinin felsefi temellerine de değinmek uygun olacaktır.

Günümüzdeki insan hakları uluslararası belgelerinin felsefi temelleri 17-18. yüzyıl Aydınlanma Dönemine kadar geriye gitmektedir. İHEB başta olmak üzere insan hakları belgeleri, özellikle Locke'un "doğal hak" düşüncesinden etkilenecek oluşturulmuş belgelerdir (Gemalmaz, 2012a, 108). Bu nedenle, kısaca da olsa Locke'un doğal hak anlayışına bakmak gerekmektedir.

Öncelikle, Locke'un doğal haktan ne anladığına kısaca yer verilmesi ve belgelerle bağlantısı gösterilecektir. Doğal hak görüşünü mülkiyet hakkı ile temellendiren Locke, doğal hakkı temellendirebilmek için şu ifadeleri kullanmaktadır:

.... Öyleyse tabiatın sağladığı ve bıraktığı devletten çıkardığı her neyse ona emeğini karıştırmıştır ve kendinden bir şey eklenmiştir, böylece kendi mülkiyeti olmuştur. Tabiatın yerleştiği ortak durumdan onu çıkartarak bu emekle ona bir şey eklemesi diğer insanların ortak hakkını ortadan kaldırır. Çünkü bu "emek" emekçinin sorgulanmaz mülkiyeti olduğundan başka hiç kimse bunun bağlı olduğu başkaları için ortak olarak en azından yeterli ve iyi şey üzerinde bir hakka sahip olamaz (Aktaran: Rifkin, 2010, s. 151).

Görüldüğü üzere, Locke, doğal hakkı mülkiyet ile temellendirmektedir. Ancak, bu tez kapsamında önemli olan, insanın doğada sahip olduğu ve vazgeçemediği haklar olmasıdır. Locke'un doğa durumundan ve insan anlayışından ikinci bölümde bahsedilmişti. Bu nedenle bu bölümde tekrar değinilmeyecektir. Ancak, Locke'un, insanların doğa durumunda özgür olduklarını ve bu özgürlük durumunun aynı

zamanda bir eşitlik durumu olduğu düşüncesini hatırlatmak gerekmektedir. Özgürlük her insanın sahip olduklarının üzerinde yalnızca kendi tasarrufunun bulunmasıdır ve bu özgürlük durumu herkes için geçerli olduğundan dolayı da aynı zamanda bir eşitlik durumudur (Locke, 2012, s. 9). Locke'un doğal hak anlayışına geri dönmek gerekirse, mademki insanların sahip oldukları şeyler onların doğal hakkıdır ve bu sahip oldukları şeyler üzerinde yalnızca kendi tasarruflarının bulunması bir özgürlük durumudur ve aynı zamanda bir eşitlik durumudur, o zaman her insanın eşit olduğunu söylemek aynı zamanda doğal haklarının olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir.

Uluslararası İlişkiler ve Devlet bölümünden hatırlanacağı üzere, Locke, devletleri insan toplulukları olarak görmemekte ve devletleri, insanların üzerinde bir otorite olarak kabul etmektedir (2012, s. 59). Keza, Hobbes da, devleti, insanların varlığından ayırarak başlı başına bir varlık olarak kabul etmekte ve devletin kendisine ait haklarının olduğunu söylemektedir (2014, s. 137-144). Burada üzerinde durulması gereken nokta, burada bahsedilen sözleşmelerde, bu dönemin doğal hak anlayışı kadar devlet anlayışının da etkili olduğudur. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse, bu düşünürlerin yalnızca hak anlayışı değil, devlet anlayışı da bugünkü insan hakları uluslararası belgelerini etkilemiştir. Bu belgeler, doğal olarak sadece doğal hak anlayışından değil, kendi başına bir varlık olarak devlet anlayışından da etkilenmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerde insan hakları belgelerinin, kendi başına bir varlık olarak devlet anlayışından etkilenmelerinin iki nedeninin olduğu söylenebilir. İlki, bu belgelerin, doğrudan doğal hak anlayışına dayandırılarak, bu düşünceyi ortaya atan düşünürlerin devlet anlayışlarını da almış olmalarıdır. İkincisi ise, bu belgelerin uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanmış olmalarıdır. Başka bir ifadeyle, uluslararası ilişkiler de Aydınlanma Dönemi düşüncelerine dayandığı ve bu dönemdeki devlet anlayışını kabul ettiği için, uluslararası ilişkiler çerçevesinde hazırlanan belgeler de dolaylı olarak bu devlet anlayışı ile hazırlanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplini içinde insan hakları çalışmaları, ilişkiler çerçevesinde gelişen insan haklarının devlet anlayışından farklı bir anlayış benimsememektedir. Ancak, bu disiplinindeki insan haklarında belirleyici olan devlet anlayışına geçmeden önce belirtilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. Uluslararası

ilişkiler disiplinin tamamının insan haklarına dayanan bir disiplin olduğunu söylemek pek mümkün değildir; zira insan hakları fikri, bu disipline, 20. yüzyılda ilişkilere insan hakları boyutunun kazandırılmasıyla girmiştir. Bugün de her ne kadar, uluslararası ilişkiler disiplini içinde insan haklarıyla ilgili tartışma alanları genişlemiş olsa da, insan hakları temelde yalnızca bir alan tarafından çalışma konusu olarak ele alınmaktadır. İnsan hakları uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında yapılan tüm çalışmaların temelinde *bulunmamakta*, belirli bir alan tarafından yürütülen çalışmalarla sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlı kapsamın nedeni de, bizzat uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışıdır (Bakan, 2002, s. 430). Öyle ki bazı uluslararası düşünürler tarafından, insan hakları, ne ilişkiler düzeyinde ele alınabilir ne de disiplin dahilinde çalışmaları yürütülebilir bir fikirdir. Bu düşünülere örnek olarak Morgenthau verilebilir.

Tezin ikinci bölümünde de değinildiği üzere, Morgenthau, uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Morgenthau'nun düşüncelerinin kendisinden sonra gelenlere yön verdiğini söyleyebilmek mümkündür. Morgenthau'nun düşüncelerine bakıldığında, uluslararası ilişkilere devlet merkezli yaklaştığı anlaşılmaktadır; dahası, uluslararası ilişkilerde devletleri tek ve temel aktörler olarak kabul etmektedir (Griffiths ve ark, 2011, s. 50-56). Morgenthau'nun uluslararası ilişkilerdeki bu devlet anlayışının insan hakları fikri ile ilgili ifadelerine de yansıdığı görülmektedir. Morgenthau, dış politikanın farklı yönleri olduğu ve bu nedenle bazı durumlarda yalan söylemenin kaçınılmaz olduğunu belirtmekte ve gerektiğinde bu aldatmacanın yapılmaması halinde devletlerin hayatta kalamayacaklarını öne sürmektedir (1979, s. 10-11). Bu ifadeden çıkan sonuç, devletlerin çıkarları ne gerekiyorsa onu yapmaları gerektiğidir. Bu çerçevede, Morgenthau, “insan haklarını savunmaya yönelik ilkenin dış politikaya tutarlı bir şekilde uygulanamayacağını çünkü bu ilkenin belli özel şartlarda insan hakları savunusundan daha önemli başka çıkarlarla çatışma içinde olabileceğini” iddia etmektedir (aktaran: Donnelly, 1995, s. 243). Buradan, Morgenthau'nun ilk ifadelerine geri dönülmektedir; bir devlet hayatta kalabilmek için gereken ne ise onu yapmalıdır. Böyle bir devlet anlayışı ile uluslararası ilişkilerin insan haklarına dayanması pek mümkün görünmemektedir. Zira insan hakları, ancak devletlerin çıkarları ile çatışmaması durumunda dikkate alınabilir. Morgenthau, uluslararası ilişkilerin devlet merkezli olmasından ve ilişkilerde

yalnızca devletlerin çıkarlarının önemli olmasından dolayı, “(...) uluslararası ilişkiler disiplininin çalışmalarında normatif teorilere karşı çıkarak, uluslararası hukuk başta olmak üzere savaşa çözüm bulmak amacıyla gerçekleştirilen her türlü eylemin, uluslararası örgütler ve silahsızlanma çalışmaları gibi, yararsız ve boş bir çaba” olduğunu ileri sürmektedir (Griffiths ve ark., 2011, s. 53). Sonuç olarak, Morgenthau’da da, insanlar, her türlü hakka ve kudrete sahip devletin karşısına konumlandırılmakta ve en önemlisi devlet uluslararası toplum düzeyinde insanların aksine, bir aktör sayılmakta ve her bir insanın bu toplum içinde herhangi bir varlığından bahsedilememektedir.

Dağı, insan hakları ihlalcisinin devletler olduğuna yönelik şu ifadeler yer vermektedir:

Özgürlüklerin tanımlanması, garantisi ve sağlanması “sosyal”dan “siyasal”a geçişin ana gerekçelerinden birisi olarak devletin temel işlevidir. Dolayısıyla insan hakları temelde ulusal düzeyde çözülmesi gereken bir sorundur. Devlet, insan haklarının hem koruyucusu ve fakat hem de en büyük potansiyel düşmanıdır. Devletin insan haklarını keyfi bir biçimde düzenlemesi, hatta çiğnenmesine karşı, insan haklarının global bir sorun olarak uluslararası düzeyde gözetilmesi ve korunması gerektiği ileri sürülebilir. (...) Bu, insan haklarının dış politika yapımına bir faktör olarak dahil edilmesiyle pratik, teorik ve moral açmazlar da yaratacaktır. Dış politika ve insan hakları temelde farklı siyasal faaliyet alanlarına ve düşünce yapılarına dayanır. Evrensel insan hakları, kozmopolitan bir dünya görüşü ve siyaset modeli öngörürken, dış politika geleneksel olarak devlet merkezli bir paradigmayı yansıtır (2010, s. 219)

Her ne kadar ilk etapta tuhaf gibi görünse de, Dağı’nın, devleti bir yandan insan hakları ihlallerinin faili olarak diğer yandan da insan haklarının koruyucusu olarak kabul eden bu ifadeleri, uluslararası ilişkilerde insan hakları anlayışını özetleyen bir yaklaşımdır. Yukarıdaki örnekler de göz önünde tutulduğunda, bu anlayışın belirli bir kesime ait bir yaklaşım olmadığı söylenebilir. Zira örnek olarak verilen insan hakları uluslararası sözleşmeleri, devletlerin insan haklarını ihlal edebileceği ihtimali anlayışına dayandırılarak oluşturulduğu verilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, uluslararası ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilen tüm sözleşmeler yapıldıkları ortamdan etkilenmektedir. Uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışı da bahsi geçen sözleşmelerin devlet merkezli oluşturulmasında etkili olmuştur. Sonuçta, insan hakları uluslararası sözleşmelerinde, devletle, insan haklarının potansiyel ihlalcisi olarak karşılaşılmaktadır.

Donnelly, insan hakları belgelerine imza atmayan ve uluslararası koruma mekanizmalarını kabul etmeyen ülkelerin büyük bir kısmının aslında insan hakları ihlallerinin en çok görüldüğü devletler olduğunu söylemektedir (Donnelly, 1995, s. 212). İnsan hakları ihlallerini önlemek için yapılan sözleşmelere, ihlal oranlarının fazla olduğu devletler katılmak istememektedir. Yukarıda sözleşmelere değinilirken, sözleşmelere taraf olmanın devletlerin isteklerine bağlı olduğu belirtilmiştir. Bir devletin, istemediği bir sözleşmeye taraf olmasını sağlayacak herhangi bir güç bulunmamaktadır. Bu durumun insan hakları sözleşmeleri için önemi şudur: İnsan hakları sözleşmeleri ihlallerin önlenmesi amaçlı yapılmış sözleşmelerdir ve ihlallerin yoğun olduğu yerlerde devletlerin bu sözleşmeleri imzalamak istememesi sözleşmeleri etkisizleştirmektedir. Zira zaten insan hakları ihlallerinin olmadığı ya da bu oranların az olduğu ülkelerde bu sözleşmelere olan ihtiyaç da az olacaktır. Bu sözleşmeler en çok ihtiyaç duyulan yerler ihlallerin yoğun olduğu yerlerken, devletlerin bu nedenle sorumluluk altına girmek istemeyişleri sözleşmelerin amaçlarına ulaşmalarını engellemektedir.

3.3. Uluslararası İlişkilerde İnsan Haklarında Devlet Anlayışının Eleştirisi

Tezin bu bölümüne kadar, iki farklı devlet anlayışı anlatılmıştır: ilk olarak felsefi temelli insan hakları kavrayışına bağlı devlet anlayışı, ikinci olarak da uluslararası ilişkilerde benimsenen yaygın devlet anlayışı. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerdeki insan haklarına bakıldığında, daha çok uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışından etkilendiği görülmektedir. Ancak bu durumda, felsefi temelli insan haklarındaki devlet anlayışı ile uluslararası ilişkilerde insan haklarının devlet anlayışı arasında önemli bir fark ortaya çıkmaktadır.

Bir önceki kısımda, uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının, insan hakları üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ilişkilerdeki insan haklarında, devletlerin ayrı birer aktör olarak kabul edildiği, insan hakları uluslararası belgelerinde ve bu alandaki düşünürlerin çalışmalarında gösterilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda, ilk bölümde ele alınan insan hakları ile uluslararası

ilişkilerdeki insan hakları anlayışının, devleti ele alış şekli karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma iki adımda gerçekleştirilecektir. İlk adımda, devletlerin kendi başına birer varlık, birer aktör olmaları, ikinci adımda ise devletlerin kendi başına bir varlık olarak var olmaları ve insanlara ait fenomenleri gerçekleştirebiliyor olmaları üzerinde durulacaktır. Bu karşılaştırmaların tamamı, insan hakları ile bağlantıları kurularak yapılacaktır.

Hatırlanacağı üzere, İnsan Hakları ve Devlet bölümünde dört düşünürün devlete ait düşüncelerine yer verilmişti: Aristoteles, Kant, Mengüşoğlu ve Kuçuradi. Bu dört düşünürün devletle ilgili düşüncelerinin ortak noktaları, devleti ayrı birer varlık olarak ele almayışılarıdır. Bu bağlamda, eleştiriye Kant'ın bugünkü uluslararası ilişkilerde insan haklarının dayandırıldığı düşüncelerle başlanması doğru olacaktır.

Bu bölüm için Kant'ın devlete dair düşünceleri önem teşkil etmektedir. Kant'ın önemli olmasının nedeni, uluslararası ilişkileri düzenleyen uluslararası hukukta onun düşüncelerine, özellikle barışla ilgili konularda, sıkça atıf yapılmasıdır. Ayrıca, bir önceki kısımdan da hatırlanacağı üzere, uluslararası ilişkiler disiplinde de genel olarak normatif teori çerçevesinde, özel olarak da insan hakları alanındaki çalışmaların bir kısmında Kant'ın evrensellik düşüncesinden etkilenilmektedir. Eleştiriye Kant'ın düşüncelerinden başlanmasının nedeni budur.

Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısının başında “politikayı besleyen bazı prensiplere göre, devletin gerçek zaferi, hangi vasıtalarla olursa olsun, kudretini devamlı olarak arttırmak ise, benim düşünce tarzım iskolastik bir ukalalık olarak karşılanacaktır” demektedir (Kant, 1960, s. 9). Kant'a göre, devletlerin kendi varlıklarını devam ettirme arzularına ve daha fazla güç elde etme gibi amaçlara sahip olması söz konusu olamaz; çünkü Kant, düşüncelerini Aydınlanma Dönemi'nde yaygın bir anlayış olan “kendi başına varlık olarak devlet” anlayışına dayandırmamakta ve devleti, insanların üzerinde bir otorite olarak kabul etmemektedir.

Ne var ki Kant'ın insan hakları anlayışı ile uluslararası ilişkilerdeki insan hakları anlayışı arasında farklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, ilk bölümde de değinildiği üzere, Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısının daha ilk bölümünde devletin bir insan topluluğu olduğunu söylemektedir (1960, s. 9).

Dolayısıyla, Kant'ın, bu yazısında, “devlet” kelimesini kullandığı her yerde aslında kastettiği şey, kendi başına bir varlık değil, bir insan topluluğudur.

Ancak, bugün uluslararası ilişkilerde insan haklarında yürütülen çalışmalarda Kant'ın düşüncelerinden bahsederken, Kant'ın bu düşüncelerinin göz ardı edildiği söylenebilir. Bu duruma bir örnek olarak, uluslararası ilişkilerde normatif teori üzerinde çalışan İhsan Dağı verilebilir. İhsan Dağı, normatif teorileri anlatırken Kant ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

Kantçı etik, evrenselci boyut ve amaç taşır. Bireyler, devletler ve diğer aktörlerden oluşan ve her aktörün etik ve rasyonel davrandığı kozmopolitan bir dünya topluluğunda evrensel hukukun mümkün olacağı ve böylece ebedi barışa ulaşılacağını düşünür. (...) Kant'ın “Ebedi Barış” projesinde bireyin devlete karşı haklarını koruyan bir cumhuriyetçi öge, bir devletin diğer devletlere karşı hakları düzenleyen uluslararası hukuk, ve genel insanlık dünyasının bir parçası olan bireyin evrensel haklarını meşrulaştırıran ve temellendiren bir kozmopolitan ahlak boyutu vardır (2012, s. 193).

Bu ifadelerde dikkat çeken nokta, Dağı'ya, göre, Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısında, bireylerin devletlere karşı korunması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca, bu devletlerin, diğer devletlerden korunması gereken haklarının da olduğunu belirtmektedir. Dağı, Kant'ın, devleti kendi başına bir varlık olarak, bir yandan bireylerin ondan korunması gereken diğer yandan da diğer devletlere karşı korunması gereken bir varlık olarak kabul ettiğini düşünmektedir. Dağı'nın bu ifadeleri, Kant'ın devletleri kendi başına birer varlık olarak kabul ettiğini düşüncesini taşımaktadır.

Kant'ın devletleri kendi başına birer varlık olarak ele aldığı kabulü yalnızca Dağı'ya özgü bir durum değildir. Zira Kant ile ilgili yapılan çalışmalarda, Kant'ın, özellikle *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısının, iki farklı okumasının olduğu kabul edilmektedir (Ağcan, 2012, s. 4). Buna göre, kimi yorumcular, Kant'ın kozmopolitan anlayış çerçevesinde insanların haklarından bahsettiğini öne sürerken, kimi yorumcular da ulus-devletlerin egemenliğine vurgu yaptığını iddia etmektedir (Ağcan, 2012, s. 4). Başka deyişle, bir yanda Kant'ın, evrensel haklardan bahsettiği diğer yanda ise kendi başına bir varlık olarak devletten ve onun haklarından bahsettiği öne sürülmektedir. Görüldüğü üzere, aynı yazıdan, neredeyse taban tabana

zıt iki sonuç ortaya çıkarılmaktadır. Bu iki zıt sonucun ortaya çıkması ile ilgili Muhammed A. Ağcan şu ifadelerle yer vermektedir:

Kant'ın metinleri eleştirel ve geniş bağlamı dikkate alınarak bir okumaya tabi tutulduğunda düşünürün özgünlüğünün ve küresel siyaset düşüncesinin temel yapısının kozmopolitanizm ile modern egemen-devlet fikrini birlikte düşünmesinde yattığı görülebilir. (...) Nitekim kozmopolitan bir küresel hukuk-siyasal tasavvur ile moral-hukuki bir varlık olarak egemen devlet arasında özgün bir ilişki kurmuştur (2012, s. 5-6).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Ağcan da Kant'ın, devletleri kendi başına birer egemen varlık olarak kabul ettiğini söylemektedir. Ağcan'a göre Kant, bir yandan kendi başına birer varlık olan devletleri kabul ederken diğer yandan evrensel hakların da olduğunu kabul etmektedir.

Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır: Kant devletlerin varlığını, tıpkı Eskiçağ düşünürü Aristoteles gibi, onu oluşturan insanların varlığından ayırmamaktadır. Bu, yazılarından yola çıkılarak ulaşılan bir varsayım değildir. Zira Kant bizzat kendisi *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısının başında bunu ifade etmektedir (1960, s. 9-10). Dolayısıyla, bugün uluslararası ilişkilerdeki yaygın devlet anlayışında ve yukarıda bu alanlarda çalışanların belirttiği gibi devletleri kendi başına bir varlık olarak kabul etmesi mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, Dağı'nın az önce yer verilen ifadelerinde olduğu gibi, Kant'ın, insanların devletlere karşı korunması gerektiği düşüncesini ortaya atmış olduğu sonucuna varılması doğru değildir.

Hatırlanacağı üzere, bir önceki kısımda, uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışının insan haklarına etkilerinden bahsedilirken Dağı'nın insan haklarına dair görüşlerine de yer verilmiştir. Dağı, devletleri, bir yandan insan hakları için potansiyel tehdit olarak görürken diğer yandan devletlerin bu hakları koruması gerektiğini söylemektedir (2010, s. 219). Dağı'nın insan hakları ile ilgili bu düşüncesinin dayanağının, az önce Kant ile ilgili olarak yer verilen ifadelerinin olduğu söylenebilir. Daha açık söylemek gerekirse, Dağı'nın Kant ile ilgili hatalı yorumları, onun uluslararası ilişkilerde insan hakları ile ilgili yaptığı çalışmaları da

etkilediği ve bundan dolayı devletlerin “potansiyel insan hakları ihlalcisi” olduğu ileri sürdüğü söylenebilir.

Bir önceki kısımda, uluslararası ilişkilerde insan hakları sözleşmelerinden söz edilmiş ve bu sözleşmelerin, doğal hak anlayışına dayandığı belirtilmişti. Sözleşmelerin dayandığı bu doğal hak anlayışı, Aydınlanma Döneminde ortaya atılmış bir düşüncedir ve özellikle Locke olmak üzere, Hobbes'ta da doğal hak anlayışının olduğu görülmektedir (Gemalmaz, 2012a, s. 95). Bu belgelerin doğal hak anlayışının yanı sıra kendi başına bir varlık olarak devlet anlayışını da kabul ettiklerinden bir önceki kısımda bahsedilmiş ve bu durum örneklendirilmişti. Bunun burada tekrarlanmasının nedeni, bu belgelerin dayandığı anlayışta, devletlerin yalnızca kendi başına bir varlık olarak kabul edilmeyip aynı zamanda bazı insan fenomenlerini gerçekleştirebilen bir varlık olarak kabul edilmiş olmasıdır.

Bu nedenle, İnsan Hakları ve Devlet bölümünde ele alınan insan fenomenlerine tekrar değinmek yerinde olacaktır. Hatırlanacağı üzere, Mengüsoğlu, insanı fenomenlerden oluşan bir varlık-alanı olarak kabul etmektedir (2015, s. 75). Bu fenomenler yalnızca insan türüne ait fenomenlerdir ve bu nedenle yalnızca insan türünün üyeleri tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Mengüsoğlu, 2015, s. 75). Oysa, tezin uluslararası ilişkiler ve devlet bölümünden de hatırlanacağı üzere, devletlere, “yapıp-etme”, “amaç edinme”, “isteme” gibi fenomenler ve “çıkarıcı olma”, “bencil olma” gibi insani özellikler yüklenmektedir. Örneğin, Morgenthau, devletlerin kendi amaçları doğrultusunda hareket ettiklerini ve kararlarını, kendi çıkarlarını göz önünde tutarak aldıklarını söylemektedir (1979, s. 2). Keza, bir önceki kısımda ele alınan sözleşmelere bakıldığında, bu sözleşmeleri, yalnızca devletlerin rızaları ile imzalayabilecekleri görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bir anlaşmanın bir devlet tarafından imzalanmasının arkasında, imzacı devletin “isteme”si bulunmaktadır. Bu anlayışa göre, tıpkı insanların yapıp-etmelerinin arkasında bir isteme olduğu gibi, devletlerin de yapıp etmelerinin arkasında bir isteme mevcuttur. Hatırlanacağı üzere, Wendt, bu tip bir devlet anlayışının sınırlarını biraz daha genişleterek, insan fenomenlerini devletlere atfetmenin yanında, doğrudan devletlerin, uluslararası ilişkiler çerçevesinde birer insan olduğunu ileri sürmektedir.

Mengüsoğlu ise uluslararası ilişkilerdeki bu devlet anlayışına karşı çıkmaktadır. Mengüsoğlu, bir devletin aktif olmasının mümkün olamayacağını,

yalnızca insan türünün üyelerinin aktif olabileceğini, yani yapıp-edebileceğini öne sürmekte ve dolayısıyla, devletin böyle bir etkinliği gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını, bahsedilen yapıp-etmelerin yine bir insan tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir (2015, s. 292). Devlet bizzat eylemlerde bulunmamaktadır; çünkü devletin yapıp-etme gibi bir fenomeni bulunmamaktadır, devlet eylemleri olarak bilinen eylemler, yine bir insan tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir.

Bu nedenle, Mengüşoğlu da, bugün yaygın olsun ya da olmasın tüm devlet teorilerinin, devleti kendi başına bir kişi olarak kabul etmelerine karşı çıkmaktadır. Mengüşoğlu, bu teoriler tarafından, devletin bir kişi olarak kabul edilebilmesi ve dolayısıyla, her bir devletin eylemlerde bulunabileceği varsayımını destekleyebilmesi için devletlere “kişilerin kişisi” dendiğini belirtmekte; ancak bu ifadenin bile devletlere yapıp-etme fenomenini kazandırmadığını, çünkü devletin, bir kişi olması söz konusu olmadığından, “kişilerin kişisi” ifadesinin de devlete bir kişi olmasını sağlayamayacağını belirtmektedir (2015, s. 292). Böylece, devletler için, “kişilerin kişisi” ifadesinin kullanılması, devletlere insanlara ait özelliklerin ve fenomenlerin yüklenebileceği anlamına gelmemektedir.

Her ne kadar, ilk etapta, devletlere insan fenomen ve özelliklerinin atfedilmesinin bir sakıncası yokmuş gibi görünse de, aslında bu durumun insan hakları ile ilgili ciddi sorunlara yol açabileceği söylenebilir. Böyle bir atfetmenin bu tez kapsamında iki soruna yol açabileceğine dikkat çekilebilir. İlki, insan hakları ihlallerinin devletler tarafından yapılıyor olduğu düşüncesi, ikincisi ise insan haklarının yanında uluslararası ilişkiler çerçevesinde devlet haklarının da bulunması.

Bir devletin insan hakları ihlalcisi olduğunu söylemek, o devletin bir şeyleri yapıp-etme yetisinin olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Hatırlanacağı üzere, İnsan Hakları ve Devlet bölümünde, insan haklarının muamele etme ve muamele görme ilkeleri olduğu belirtilmişti (Kuçuradi, 2011, s. 72). Muamele etme, bir şeyi yapıp-etmek anlamına gelmektedir. Bir kişiye yönelik bir eylemi gerçekleştirmek ya da gerçekleştirmemek, muamele etmektir. Muamele etmenin gereken şekilde gerçekleştirilmemesi durumunda insan hakkı ihlalleri ortaya çıkmaktadır. Kuçuradi, insan hakları ihlallerinin yalnızca insanlar tarafından gerçekleştirilebileceğini söylemektedir (2011, s. 67-68). Mademki yapıp-etmeler insan fenomenlerinden biridir ve yalnızca insan türüne üye insanlar

gerçekleştirebilmektedir ve muamele etmek de bir yapıp-etmedir; bu durumda muamele edebilecek olanlar da yalnızca insan türünün üyesi olanlardır. Buradan çıkan sonuç, insan haklarının, devletler tarafında değil bizzat insanlar tarafından ihlal edildiğidir. Bu bağlamda İbrahim Kaboğlu, devlet ile ilgili olarak şu noktaları vurgulamaktadır:

İnsan, artık hakların tek öznesi olmamakla birlikte, “ihlal tekeli” kendi elinde. Gerçi insanoğlu, devlet adı verilen siyasal örgütlenmeyi, kendi ortak varlığını ve geleceğini güvence altına almak amacıyla gerçekleştirdi. Bunun anlamı, devletin aynı zamanda haklar güvencesi olarak örgütlenmiş olmasıdır. Ne var ki devlet, böyle bir amaçla derin bir çelişki anlamına gelse de, “hakları” tehdit eden başlıca organizmadır. Kuşkusuz bunu, yine “insan” eliyle yapıyor. Yani devlet adına hareket eden kişiler, kendisine verilmiş olan temsil yetkisini, hak ve özgürlükleri “korumak” amacıyla değil, tam tersine, “ihlal etmek” için kullanmakta. Kısacası, insan haklarını ihlal eden, yine –belli konumda bulunan- insan. “İnsan insanın kurdudur” diyen T. Hobbes’un sürekli anılması boşuna değildir. Öyle ki, insan, adeta kendi türünün haklarını ihlal etmek için devleti araç olarak kullanabilmektedir (2013, s. 9)

Görüldüğü üzere, Kaboğlu da aslında Mengüşoğlu ve Kuçuradi ile aynı düşünceye sahiptir. Bugün her ne kadar devlet insan haklarını tehdit ediyormuş gibi düşünülse de aslında insan haklarını çiğneyenler yine bizzat insanlardır. Çünkü devlet, kendi başına bir varlık değil bir insan topluluğudur ve dolayısıyla, devletin ihlal ettiği öne sürülen haklar aslında insanlar tarafından ihlal edilmektedir.

Ne var ki bugün pratikte bile devletlerin ihlalcisi olduğu anlayışı yer etmektedir. Öyle ki belgelerde listelenen hakların devletler tarafından ihlal edilebilme ihtimaline karşı belgelerde önlemler alındığı görülmektedir. Hatta kimi zaman devletler, insan hakları ihlallerinde bulunabilecek aktörler olmaktadır. Keza daha önce de belirtildiği gibi (s. 101-102) insan hakları uluslararası koruma mekanizmalarına insan hakları ihlali olduğu iddiasıyla ancak devletler aleyhine başvuru mümkün olmaktadır. İnsan hakları uluslararası koruma mekanizmalarına devletlerin eylemlerinin insan hakları ihlallerine yol açtığı iddiasıyla başvurulabilmektedir ve başvuru mercii bir insan hakları ihlali olduğuna kanaat getirirse ihlalcisi olarak, ihlale yol açan eylemi gerçekleştiren devleti göstermektedir.

Devletlerin ihlalcisi olarak gösterilmesinin sakıncası şudur: asıl ihlalcilerin görünürlüğünü engellemektedir. İnsan hakları ihlallerini yapanların insanlar olduğunu kabul etmek yerine, bu ihlallerin devletler tarafından yapıldığını söylemek,

insan haklarının asıl ihlalcisi olan bir insanın fail olarak kabul edilmemesine neden olmaktadır. Öyle ki bu durum, insan haklarına yönelik cezasızlığın da önünü açmaktadır. Daha açık bir şekilde anlatmak gerekirse, hatırlanacağı üzere, Kuçuradi, insan haklarının korunması için sıraladığı devletlerin görevlerinin arasında, ihlalleri önlemek ve ihlaller yapıldığında gerekli yasal yaptırımları uygulamak da bulunmaktadır (2011, s. 44-45). İhlali yapana yönelik yaptırım uygulamak devletlerin temel görevidir. Ancak devletlerin bu yaptırımını uygulayabilmesi için ihlali yapan bir insanın olması gerekmektedir. Zira ihlallerin devletler tarafından yapıldığını iddia etmek, devletlerin kendi kendilerine yaptırım uygulamalarını beklemek anlamına gelmektedir. Bu durumun, bir insanın işlediği bir suç yüzünden kendi kendisine ceza vermesini beklemekten farkı yoktur. Devletlerin yapıp-etme yetilerinin olmadığı göz önünde tutulursa, insan hakları ihlallerini devletlerin yaptığını söylemek, aslında hayali bir varlığın insan hakları ihlallerini işlediğini iddia etmekten farksızdır. Dolayısıyla, bu durumun, insan hakları önünde cezasızlığa yol açtığı söylenebilir.

Devleti kendi başına bir varlık olarak kabul etmek, üstelik herhangi bir varlık değil insan gibi bir varlık olarak kabul etmek, devletlerin de insan hakları gibi haklara sahip olabileceği düşüncesinin önünü açmaktadır. Dağı'nın "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları" adlı makalesinde "İnsan Hakları mı Devlet Hakları mı?" şeklinde bir alt başlık bulunmaktadır ve Dağı bu bölümde şu ifadelere yer vermektedir:

Sonuç olarak devletlerin insan haklarının koruyucusu olduğu kadar en büyük çiğneyicisi de olduğu gerçeğinden hareketle, insan haklarını mistik "devlet haklarına" karşı koruyacak, devletler karteli üzerinde uluslararası mekanizmaların etkinliğinin artırılması gerekmektedir (2010, s. 226).

Örneğin, böyle bir anlayış çerçevesinde her devletin en önemli amacının hayatta kalmak olduğu söylenebilir. Başka deyişle, eğer devletler kendi başına birer varlık iseler, bu durumda her bir devletin kendi varlığını korumak istemesinden daha doğal bir düşünce olamayacaktır. Dolayısıyla, kendi varlığını korumak için elinden geleni yapacaktır. Buna, kendi varlığına yönelik gelen tehditleri savuşturmak da dahildir. Burada, ikinci bölümde ele alınan Wendt'in düşüncelerini hatırlatmak

yerinde olacaktır. Devletleri insanlara benzeten Wendt'in, bir devletin, devlet olarak adlandırılabilmesi için gerekli olduğunu söylediği "meşru şiddet tekeli", devletlerin sahip olduğu hakları arasında yer aldığı daha önce de (s. 80) söylenmişti. Dolayısıyla, Wendt, devletlerin kendi varlıklarını korumak gibi bir hakkının bulunduğunu ve devletlerin bu haklarını yine sahip oldukları başka bir hakla, "meşru şiddet" hakkı ile koruma altına alabildiklerini öne sürmektedir. Buna örnek olarak ikinci bölümde ele alınan BM ve NATO sözleşmeleri verilebilir. BM'nin 51. ve NATO'nun 5. maddelerine göre, devletler kendilerine yönelik bir tehdit olduğunda "toplu ya da bireysel savunma"da bulunabilmektedirler (Kuran, 2014, s. 15). Keza, ikinci bölümden hatırlanacağı üzere, Machiavelli de devletler için benzer ifadeler kullanmaktadır. Machiavelli'nin ifadelerinin özeti, bir devletin varlığının devamını tehlikeye düşüren kişilerin yok edilmesinin meşru olduğudur (s. 61-62). Sonuç olarak, devletlerin hakları olduğu düşüncesinin yaygın bir düşünce olarak kabul edildiği görülmektedir.

Ancak, devletlerin haklarının olduğu kabulü, ikinci bölümde de sorulan bir soruyu akla getirmektedir. İnsan hakları ve devlet hakları çatışırsa devletin mi yoksa insanın mı hakları korunacaktır? Örnek vermek gerekirse, Machiavelli'nin söylediği gibi, devletin varlığı söz konusu olduğunda, kişilerin yok edilmesi meşru sayılmalı mıdır? Maalesef bu sorular, bu devlet anlayışı çerçevesinde cevaplanamayacak sorulardır. Çünkü devletler, kendi başına bir varlık olarak kabul edildiği takdirde, her bir devletin, en az insanlar kadar varlığını koruma hakkı olacaktır.

Bu noktada, devlet ve insan haklarıyla ilgisi olması sebebiyle, Hobbes'un ifadelerine burada tekrar yer vermek yerinde olacaktır. Zira Hobbes, insanların devlet kurarak tüm haklarını bu devlete devrettiklerini ve uyrukların egemen güç karşısında herhangi bir hakkının olmadığını söylemektedir (2014, s. 137-144). İnsanların, tüm haklarını bir güce devrettiği, bu sebeple hiçbir hakka sahip olmadıkları, tüm hakların ve yetkilerin egemende toplandığı ve bu güce hiçbir şekilde karşı çıkılmadığı bir ortamda, insan haklarını gereği gibi korumak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü devletlerin haklarının olduğu düşüncesi, buna engel olabilmektedir.

Oysa felsefi temelli bir insan hakları ve devlet anlayışında, Kuçuradi'nin tanımında da görüldüğü gibi, devletin kendi başına bir varlığından ve dolayısıyla, haklarından bahsetmek mümkün değildir; çünkü bu anlayışta, devlet insanlar

tarafından kurulan bir kurumdan başka bir şey değildir (2011, s. 42). Dolayısıyla, devletin “amaçları”, “istekleri” ve “eylemleri”nden bahsedilirken devlet kurumuna dahil olan *insanların* amaç, istek ve eylemlerinden söz edilmektedir.

Sonuç olarak, insan haklarına dair bu yaklaşım, insan haklarını ihlal eden bir fail olarak devlete, ihlal ettiği insan haklarını koruma görevi vermektir. Aynı cümle içinde geçince bile son derece tuhaf bir durum oluşmasına rağmen bugünkü uluslararası ilişkilerde benimsenen insan hakları anlayışı büyük ölçüde bu anlayış üzerine oturtulmuştur. Oysa, “insan hakları denilen haklar, insanın olanaklarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesinin önkoşullarının talebi” (Kuçuradi, 2013, s. 40) olarak tanımlandığında ve devlet tanımı da buradan yola çıkılarak yapıldığında, günümüzdekinden çok farklı bir devlet anlayışı ortaya çıkacaktır. Günümüzde, uluslararası ilişkiler çerçevesinde benimsenen insan hakları düşüncesi, maalesef, uluslararası ilişkilerin yaygın devlet anlayışından etkilenecek, devletleri birer aktör olarak kabul etmiş ve uluslararası ilişkilerde insan hakları, devlet merkezli bir anlayışa bağlı bir şekilde belirlenmiştir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler alanında insan hakları kavramını, uluslararası ilişkilerdeki devlet anlayışına değil, felsefi temelli insan haklarının devlet anlayışına dayandırılmasının gerektiği söylenebilir. Dolayısıyla, devlet, günümüzdeki yaygın kanının aksine, insan hakları ihlalcisi ya da insan haklarının karşısına kendi haklarını koyan bir varlık olarak değil, insan haklarının koruyucusu olan bir kurum olarak kabul edilmelidir.

SONUÇ

Sonuç olarak, uluslararası ilişkiler alanında, devletler birer aktör olarak kabul edilirken, felsefi temelli insan hakları anlayışında, devletlerin kendi başına bir varlık olduğu kabul edilmemektedir. Felsefi temelli insan hakları kavramı, devletin insanlar tarafından kurulan bir kurum olduğu sonucuna götürmektedir (Kuçuradi, 2011, s. 42). Dolayısıyla, devletin kendine ait bir varlığının olması söz konusu değildir. Ancak, uluslararası ilişkiler çerçevesinde gelişen insan hakları kavrayışına bakıldığında, bu devlet anlayışından uzaklaşıldığı görülmektedir.

Günümüzde uluslararası ilişkiler çerçevesinde gelişen insan hakları, devletlere insan haklarını koruma görevini vermektedir. Ancak, bununla birlikte devletlerin insan hakları ihlalcisi olduğunu da öne sürmektedir. Oysa felsefi temelli insan haklarına bakıldığında insan haklarının tek ihlalcilerinin yine insanlar olabileceği görülmektedir. Görüldüğü üzere, insan haklarına bakıldığında aslında devletlerin insan hakları ihlalcisi olması mümkün değildir. İnsan haklarındaki bu anlayış, insan haklarının uluslararası ilişkilerden etkilenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Uluslararası ilişkilerde insan hakları, iki dünya savaşı sonucunda insanların uluslararası ilişkilerde de korunması ihtiyacı olarak çıkmıştır. Bu ihtiyaç, “insanların devletlere karşı uluslararası ilişkiler çerçevesinde korunma ihtiyacı”dır. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında, Almanya’nın uyguladığı savaş politikaları sonucunda ortaya çıkan ağır insan hakları ihlallerine karşı alınacak önlemlerin, ulusal düzeyi aşarak uluslararası ilişkiler düzeyinde ele alınması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Devletlerin kendi amaçları ve çıkarlarını gerçekleştirmek için her yola başvurabilecekleri düşüncesine olan inanç sarsılarak, devletlerin egemenliklerinin sınırları tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren uluslararası ilişkilerde insan hakları ile ilgili çalışmalarda bir artış görülmektedir.

Ancak, II. Dünya Savaşı ile beraber insan haklarına olan ilginin uluslararası ilişkilerde artması ve gerek ilişki bağlamında gerekse disiplin bağlamında atılan tüm

önemli adımların temel bir sıkıntısı bulunmaktadır. Bu da az önce değinildiği üzere, tüm bu çalışmaların devletlerin egemenliklerinin ve haklarının kısıtlanması üzerine kurulmuş olmasıdır. Biraz daha açmak gerekirse, devletin sarsılmaz egemenliğine ve sınırsız haklarının olduğu düşüncesine yönelik karşı çıkışlar, karşı çıkılan düşünceyle aynı temele dayandırılmaktadır: Devletin kendi başına bir varlık olduğu varsayımına.

Oysa insan hakları çalışmalarının bu tip bir düşünceyle temellendirilmemesi gerekmektedir. İnsan hakları bağlamında yapılması gereken, devletlerin kendi başına birer varlık olarak ele alınması değil, insanlar tarafından kurulan birer kurum olarak görülmesidir. Bu gerekliliğin nedeni üçüncü bölümde belirtilmiş olmakla beraber burada onu tekrar vurgulamak, daha iyi kavranabilmesi açısından önem teşkil etmektedir.

İnsan haklarının faili olarak devletleri görmek, aslında bir kurum olan devletlere insan fenomenlerinin atfedilmesi anlamına gelmekte ve devletleri insanlaştırılmasına yol açmaktadır. Bu durum, insan hakları ihlallerinin asıl failleri olan insanların görünürlüğünü azaltarak, hatta çoğu durumda tamamen görünmez kılarak, cezasızlığa yol açmaktadır. Bu cezasızlık durumu insan hakları ihlallerinin artmasına yol açabileceği gibi, aynı zamanda bu durumun bizzat kendisi de bir insan hakları ihlali olarak kabul edilebilir. Şöyle ki, tezin ilk bölümünden de hatırlanacağı üzere, Kuçuradi ve Donnelly, insan haklarının korunabilmesi için, özellikle doğrudan korunan haklar bölümünde değinilmişti, bazı yasal düzenlemelerin yapılması ve bu düzenlemelere rağmen ihlal gerçekleşiyor ise Kuçuradi'nin ifadeleriyle “dengenin yeniden kurulmasının sağlanması gerekmektedir”dir (2011). Ancak bu dengenin sağlanabilmesi için öncelikle bir insan hakları ihlaline konu olan bir eylem ve bu eylemi gerçekleştiren bir failin olması gerekmektedir. Ancak, devletleri insan hakları ihlallerinin bir faili olarak görmek, insan haklarına konu olan bir fiil olmasına rağmen bu fiili gerçekleştiren bir failin olmaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ihlal nedeniyle ceza verilecek bir fail de olmamaktadır. Bu bağlamda, dengenin yeniden sağlanamamasının da insan hakları ihlallerinin devam etmesine yol açtığı söylenebilir.

Devletleri, insanlar gibi birer varlık olarak kabul etmenin insan hakları açısından diğer bir önemli problemi, üçüncü bölümde de değinildiği üzere, insanların sahip olduğu gibi devletlerin de birtakım haklara sahip olduğunu kabul edilmesidir.

Bu durumla özellikle uluslararası ilişkilerde karşılaşıldığına gerek ikinci bölümde gerekse üçüncü bölümde değinilmişti. Devletlerin de bazı haklarının olduğu düşüncesi, özellikle uluslararası ilişkilerde ama aynı zamanda ulusal alanda da, her durumda söz konusu olmamakla beraber “devlet hakları” ve “insan hakları” çatışmasının yaşanabileceğinin sinyallerini vermektedir. Üstelik ne uluslararası ilişkilerde ne de ulusal alanlarda böyle bir çatışma durumunda *kimin* haklarının öncelikli olacağına dair açık bir cevap bulunmamaktadır. Kendi başına birer varlık olarak devletler de insanlar kadar kendi varlıklarını koruma ve devam ettirme haklarına sahip olacaklardır; dolayısıyla, kimi özel durumlarda *devletlerin haklarının* korunabilmesi için insan hakları ihlallerinin *meşru sayılabileceği* anlamına gelmektedir. Bu durum, insan hakları ihlallerini engellemek bir yana, ihlallerin artmasına neden olabilmektedir.

Devletlerin birer kurum olduğu ve dolayısıyla, kendi başına bir varlığının bulunmadığı düşüncesi, uluslararası ilişkilerin çok temel bir varsayımına karşı olduğu ve bu nedenle de, uluslararası ilişkilerde insan haklarının çalışılmaması gerektiğini öne sürenlerin, Morgenthau gibi, haklı olduğu anlamına gelmemektedir. Benzer bir şekilde, uluslararası ilişkilerde insan haklarında, devletin kendi başına bir varlık ve bir fail olarak kabul edilmesi, uluslararası ilişkilerdeki insan hakları çalışmalarını önemsiz kılmamaktadır. Elbette uluslararası ilişkilerde yapılan çalışmaların, bugün insan hakları fikrinin yaygınlaşmasında rolü azımsanamayacak derecede büyüktür. Ancak, uluslararası ilişkiler düzeyinde insan haklarına yapılan katkıların olması, uluslararası ilişkilerdeki insan hakları çalışmalarındaki noksanların ya da yanlışların göz ardı edilebileceği anlamına da gelmemektedir.

Günümüzde, devletin, hem potansiyel insan hakkı ihlalcisi hem de insan haklarının koruyucusu olması, bugün uluslararası ilişkiler çerçevesinde insan hakları savunucularının en temel problemi olarak görünmektedir. Zira bir yandan, devlete insan haklarının koruyuculuğu verilirken diğer yandan devletler, insan hakları ihlallerinin faili olarak kabul edilmektedir. Bu da insan haklarında aşılması zor bir paradoksa neden olmaktadır. Devlet, bir yandan insan haklarını ihlal ederken diğer yandan insan haklarını nasıl koruyacaktır? Uluslararası ilişkilerdeki insan haklarına yöneltilebilecek ve bugün insan hakları sorunu olarak kabul edilebilecek tek soru da bu değildir.

Günümüzde, insan hakları ihlallerinin artmasının ve bu alandaki cezasızlığın önüne geçilememesinin nedenlerinden biri olarak bu devlet anlayışı gösterilebilir. Zira günümüzdeki uluslararası ilişkilerdeki insan haklarına göre, insan haklarının potansiyel tehdidi olarak görülen devletlere, yine aynı devletlerin yaptıkları ihlaller için başvurulmaktadır. Bu durum da, cezasızlık gibi bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, insan hakları ihlallerini gerektiği gibi önleyebilmek için yaygın devlet anlayışı gözden geçirilerek, insan hakları temelli bir devlet anlayışının kabulü için çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali. (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağcan, Muhammed A. (2012). Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 8(32). 4 Ağustos 2016

http://www.usak.org.tr/_files/2742016123812-HLUGJYYMRX.pdf

Akal, Cemal Bali. (2011). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Aksar, Yusuf. (2013). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Arı, Tayyar. (2006). *Uluslararası İlişiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Aristoteles. (2014a). *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Aristoteles. (2014b). *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aybay, Rona. (2004). İnsan Hakları, İnsan Sorumlulukları. İ. Kuçuradi & B. Peker (Ed), *Elli Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Aybay, Rona. (2006). *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Bakan, Zerrin Ayşe. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri Arasında Normatif Teorinin Yeri ve Kapsamı, *Avrasya Dosyası*, 8(2), s. 427-444.

Bal, İdris. (2006). *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Lalezar Kitabevi.

Çotuksöken, Betül. (2006). Kant'ta Barış Kavramı. İ.Kuçuradi (Ed), *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Çotuksöken, Betül. (2012). *İnsan Hakları ve Felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Dağ, Ahmet Emin. (2005). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.

Dağı, İhsan D. (2010). Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları. İ. Dağı ve ark. (Ed). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Doehring, Karl. (2015). *Genel Devlet Kuramı*, çev. A. Mumcu. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Doğan, Meltem. (2012). Başlangıç Hükümleri. Yıldız, A. (Ed). *Karşılaştırmalı Anayasa Çalışmaları*. Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.

http://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/anayasa_calismalari.pdf

Donnelly, Jack. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çev. Mustafa Erdoğan & Levent Korkut, Ankara: Yetkin Yayınları.

Eralp, Atilla. (2010). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm Realizm Tartışması. İ. D. Dağı ve ark. (Ed). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğlu, Cem. (2002). *Devlet Nedir?*. Ankara: İmge Kitabevi.

Gemalmaz, Mehmet Semih. (2012a). *Devlet, Birey ve Özgürlük*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Gemalmaz, Mehmet Semih. (2012b). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş I-II*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

Gilpin, Robert. (2011). *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, çev. M. Duran, S. Oktay, M. K. Ceyhan, G. Polat. Ankara: Kripto Basım Yayım.

Gökberk, Macit. (2013). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Griffiths, Martin, Roach, Steven C., Salamon, M. Scott. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Hasgüler, Mehmet, Uludağ, Mehmet B. (2007). *Uluslararası Örgütler ve Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler*. İstanbul: Alfa BasımYayım Dağıtım.

Hazar, Numan. (2011). İnsan Haklarına Dayalı Ulusal ve Uluslararası Siyaset Yapma Olanakları. İ. Kuçuradi (Ed), *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 60. Yılında İnsan Hakları*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Hazar, Numan. (2015). *İnsan Hakları ve Diplomasi*. İstanbul: Büyükdüğü Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim Ö. (2013). *Hangi İnsan Hakları?* Ankara: İmge Kitabevi.

Kant, Immanuel. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, çev. Yavuz Abadan & Seha L. Meray, Ankara: Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları.

Kant, Immanuel. (2014). *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev: İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kaygı, Abdullah. (2006). Kesin Buyruğu Doğru Anlamak. İ. Kuçuradi (Ed). *Barışın Felsefesi 200. Ölüm Yıldönümünde Kant*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Keohane, Robert O., Nye, Joseph S. (1989). *Power and Interdependence*. USA: HarperCollins Publishers.

Knutsen, Torbjon L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Kuçuradi, İoanna. (2011). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna. (2013). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, İoanna. (2015). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuran, Selami. (2014). *Uluslararası Hukuk Temel Metinleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Locke, John. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev: F. Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayınları.

Machiavelli, Niccolo. (2015). *Prens*, çev: A. Tolga. İstanbul: Say Yayınları.

Mengüşoğlu, Takiyettin. (2015). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: DoğuBatı Yayınları.

Morgenthau, Hans J. (1970). *Uluslararası Politika I-II*, çev: Ünsal Oskay, Baskın Oran, Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Morgenthau, Hans J. (1979). *Human Rights & Foreign Policy*. New York: Printed in the United States of America.

Özcan, Muttalip. (2011). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Özcan, Muttalip. (2016). *İnsan Felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Pazarcı, Hüseyin. (2005). *Uluslararası Hukuk Dersleri: 2. Kitap*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Rifkin, Jeremy. (2010). *Avrupa Rüyası*, çev: B. O. Özbay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sander, Oral. (2007). *Siyasi Tarih 1018-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sönmezoğlu, Faruk. (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.

Tanrısever, Oktay F. (2010). *Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması*. İ. D. Dağı ve ark. (Ed). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tarhanlı, Turgut. (2004). *Uluslararası Hukuk, İnsan Hakları ve Türkiye*. İ. Kuçuradi & B. Peker (Ed), *Elli Yıllık Deneyim Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

T.C. Anayasası. (2011). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Uygur, Gülriz. (2011). *İnsan Hakları ve Hukuki Diskur: Kültürel Tartışmaları Çerçevesinde Etik Dayanağı Hukuki Diskura Yerleştirmede Rawls'un Reflektif Dengelemesi Bir Cevap Sağlayabilir mi? İoanna Kuçuradi(Ed), İnsan Hakları*

Evrensel Bildirgesinin 60. Yılında İnsan Hakları. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Viotti, Paul. R., & Kauppi, Mark V. (1999). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism, and Beyond*. Boston: Allyn & Bacon.

Waltz, Kenneth & Quester, George H. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemleri*, çev. : Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları.

Waltz, Kenneth. (2001). *The Man The State and The War*. New York: Columbia University Press.

Waltz, Kenneth. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. O. S. Binaltı. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Wendt, Alexander. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, çev: H. S. Ertem, S. G. I. Öner. İstanbul: Küre Yayınları.

Yalvaç, Faruk. (2010). Devlet. A. Eralp (Ed), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yurdusev, A. Nuri. (2010). ‘Uluslararası İlişkiler’ Öncesi. İ. D. Dağı ve ark. (Ed). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

BM İnsan Hakları 26 Temmuz 2016

<http://www.unicankara.org.tr/today/4.html#4c>

NATO Anlaşması 26 Temmuz 2016

http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Şanlıurfa'da doğdu. 2013 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi uluslararası ilişkiler bölümünden mezun oldu.

